БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
«ІСТОРІЯ ТА ПРАВОЗНАВСТВО»



Т. В. МИХАЙЛІВ
Т. А. МИХАЙЛІВ

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

ДОВІДНИК









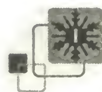




ОСНОВА
ВИДАВНИЧА ГРУПА

БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
«ІСТОРІЯ ТА ПРАВОЗНАВСТВО»

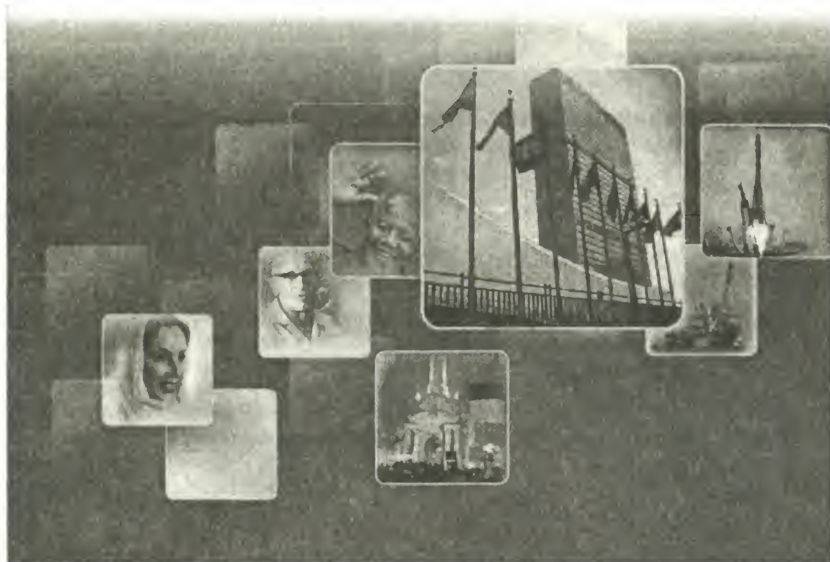
Випуск 1 (121)



Т. В. МИХАЙЛІВ
Т. А. МИХАЙЛІВ

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

ДОВІДНИК



Харків
Видавнича група «Основа»
2014



УДК 37.016
ББК 74.266.3
М69

Автори:
Михайлів Т. В., учитель історії
Технологічного багатопрофільного ліцею м. Хмельницького;
Михайлів Т. А., заступник директора
Технологічного багатопрофільного ліцею м. Хмельницького.

Рецензенти:
Єгрешій О. І., кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника;
Галицька-Дідух Т. В., кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України Прикарпатського
національного університету імені Василя Стефаника;
Островський В., завідувач відділу суспільних дисциплін
лабораторії суспільно-філологічних дисциплін
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти;
Кенц Г., методист науково-методичного центру
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти.

Михайлів Т. В.
М69 Видатні постаті українського державотворення. Довідник / Т. В. Михайлів, Т. А. Михайлів. — Х. : Вид. група «Основа», 2014. — 125 [3] с. — (Б-ка журн. «Історія та правознавство». Вип. 1 (121)).
ISBN 978-617-00-1998-1.

Довідник містить матеріали, присвячені видатним постатям в історії українського державотворення від найдавніших часів до сьогодення. Виключний інтерес для читачів становлять відомості про діячів в історії української державності, прізвища яких тривалий час перебували під забороною, діяльність яких й досі залишається мало дослідженою.

Видання розраховане на вчителів, студентів вищих педагогічних навчальних закладів, учнів, що готуються до складання ЗНО.

УДК 37.016
ББК 74.266.3

ISBN 978-617-00-1998-1

Зміст

ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Ардагаст (VI ст.) — вождь одного з об'єднань дунайських слов'ян у VI ст., які проживали на лівому березі річки Дунай на території сучасної Румунії. 584 року. Ардагаст, підбурюваний каганом авар Баяном І, з великим військом слов'ян напав на балканські провінції Візантії. Він розорив усі землі аж до Довгих стін, що оточували Константинополь, але зазнав поразки від візантійців. Наступного року він також здійснив напад на придунайські землі і знову був розбитий.

593 року підвладні Ардагасту слов'яни здійснили напад на візантійську Фракію. У відповідь візантійський стратиг Пріск з великим військом переправився через Дунай і несподівано атакував володіння Ардагаста. Ардагасту вдалося втекти, але його землі були спустошені, безліч слов'ян потрапило в полон.

Атей (?–339 р. до н. е.) — скіфський цар. За правління Атея територія Скіфії сягала від Дону до фракійських племен на Дунаї. Карбував власну монету. Атей загинув під час війни проти царя Македонії Філіппа II.

Бож (Боз, Бус) (? — бл. 375 р.) — князь антів. У своїй книзі «Про походження та історію готів» (551) історик Йордан писав, що в 70-х рр. IV ст. Бож очолював мужню боротьбу антів проти готів. Близько 375 р. готам вдалося захопити Божа в полон, і за наказом короля Вінітара його розіп'яли разом з його синами і найближчими 70 старшинами.

Ідантірс (?–?) — скіфський цар. Уславився під час походу перського царя Дарія І на скіфів наприкінці VI ст. до н. е. Геродот в «Історії» наводить епізод, коли перський цар Дарій І направив до царя скіфів Ідантірса гінця з пропозицією припинити відступ і почати битву або підкоритися, визнавши себе його данником. Вислухавши гінця, цар відповів: «...Знай, персе, який я: раніше ніколи не біг я із страху ні від кого з людей і тепер не біжу від тебе. Нині я не зробив нічого нового порівняно з тим, що звичайно роблю в мирний час. А чому я не поспішаю битися з тобою, я і це тобі поясню: у нас нема, ані міст, ані засіяної землі, через яку ми поспішили б битися з вами з побоювання, що вони будуть взяті і спустошені. Якби конче необхідно було б прискорити бій, то у нас є могили предків: ось і спробуйте розшукати їх і розорити — тоді дізнаєтесь, чи станемо ми битися з вами заради могил,

чи ні. А тобі замість дарів землі і води я посилаю такі дари, які належить тобі одержати...». Скіфи надіслали Дарію образливі символічні дари: птицю, мишу, жабу і п'ять стріл. Значення цих дарів було таке: «Якщо ви, перси, не полетите в небеса, перетворившись на птахів, якщо не сховаєтесь у землю, як миші, чи не стрибнете в озера, перетворившись на жаб, то не повернетеся назад, бо будете вбиті цими стрілами». Перси нічого не змогли вдіяти скіфам і повернулись додому, втративши чимало своїх воїнів.

Кий, Щек, Хорив і Либідь — три брати і сестра, які, за переказами, вміщеними в «Повісті минулих літ», були засновниками Києва. Існування на території Києва в V ст. кількох поселень підтверджують археологічні розкопки на згаданих у літописі горах Щекавиці й Хоревиці. Вважають, що Кий був реальною особою, який жив у V–VI ст., підтримував зв'язки з імператором Юстиніаном, їздив до Константинополя, де його було прийнято з великими почестями. Дружина Кия здобула ряд перемог над волзькими і камськими болгарами. Намагаючись поширити свою владу на Дунаї, збудували там м. Києвець.

Мезамир (VI ст.) — князь антів, полководець. Близько 550-х рр. вів війни з аварами. Потрапив у полон, після чого його було страчено. За іншими даними, очолював дипломатичну місію антів до авар, під час якої його вбили за наказом кагана (Менандр Протиктор).

Палак (?–?) — скіфський цар. Жив у другій половині II ст. до н. е., командував військами скіфів у війні проти Херсонеса. Був розбитий полководцем понтійського царя Мітрідата VI. Палак знову напав на Херсонес, але знову був розбитий і визнав зверхність Мітрідата.

Савмак (?–?) — керівник повстання скіфів на території Боспорського царства в 108–107 рр. до н. е. Повстанці вбили Перісада V і проголосили Савмака царем. Повстання придушили понтійські війська під командуванням Діофонта. Савмака було страчено.

Скілур (?–?) — скіфський цар. За його правління Скіфське царство охоплювало землі у пониззі Південного Бугу і Дніпра та степовий Крим. Захопив Херсонес, Ольвію, де почав карбувати власну монету. Столицею Скілурського царства був Неаполь Скіфський (суч. Сімферополь). Помер під час війни з Мітрідантом VI. Його син Палак продовжив війну, але близько 108–107 рр. до н. е. зазнав поразки.

ДОБА КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Аскольд (Оскольд) і Дір (?–882) — київські князі другої половини IX ст. За деякими даними, вони були нащадками Кия, за іншими — дружинниками Рюрика. Здійснили чотири походи на

Візантію: 860, 863, 866, 874 рр. 839 року посольство русів відвідало Константинополь. На думку дослідників, Аскольд після цього візиту став християнином та навернув до нього Київську державу. За Аскольда і Діра на Русь 867 р. імператор Василій I і Константинопольський патріарх Ігнатій відправили для місіонерської діяльності єпископа і священиків, які створили Єпархію. Константин VII Багрянородний повідомляв про укладення в 873–874 рр. договору між Візантією і Київською Руссю. Є відомості, що Аскольд і Дір вели боротьбу проти печенігів, дунайських болгар, уличів і древлян. За літописними даними їх було вбито близько 882 р. у Києві Олегом, який звинуватив їх в узурпації влади. За іншими даними, це була змова князів і волхвів проти політики Аскольда і Діра. Аскольда поховано на Угорській горі («Аскольдова могила»), а Діра — за церквою Орини в Києві.

Борис і Гліб (?–1015) — молодші сини київського князя Володимира Святославовича. Близько 887–889 рр. Борис отримав від батька Ростов, а Гліб — Муром. Після смерті батька (1015), під час міжусобної боротьби, їх було вбито за наказом старшого брата Святополка Окаянного. Бориса вбито на р. Альті, коли він повертався з походу на печенігів, а Гліба поблизу Смоленська. 1072 року мощі Бориса і Гліба було перенесено до Вишорода і поховано в Борисоглібському соборі. 1071 року ообох князів було канонізовано Православною церквою.

Володимир Мономах (1053–1125) — видатний політичний діяч Київської Русі, великий князь київський (1113–1125), воєначальник і письменник. Син Всеволода Ярославича і дочки візантійського імператора Констянтина Мономаха. 1078 року його батько став великим князем київським, а він отримав у володіння Чернігів. Був ініціатором князівських з'їздів у Любечі (1097), Витечиві (1100) та на Долобському озері (1103, 1107, 1111 рр.). Здійснив понад 80 походів проти половців. Запрошений на князювання до Києва під час повстання (1113). Видав закони («Статут Володимира Всеволодовича»), якими скасував холопство за борги та обмежив відсотки на позики. Мономах зумів тимчасово об'єднати під своєю владою більшу частину території Київської держави. Автор «Повчання дітям». Похований у Софіївському соборі в Києві.

Володимир Святославович (Володимир Великий; після хрещення Василій) (?–1015) — великий князь київський (бл. 980–1015, за іншами даними — 978–1015), один із найбільш визначних державних діячів Київської держави. Син Святослава Ігоровича 969–978 рр., князював у Новгороді. 980 р. переміг свого брата Ярополка і став великим князем у Києві. Значно розширив і зміцнив кордони

Київської Русі: приєднав Перемишль і Червенські міста, Закарпатську Русь і Тмуторокань, воював із в'ятичами (982), ятвягами (983), радимичами (984), волзькими болгарами (985) і хорватами (993). Завершив об'єднання всіх Руських земель у складі Київської держави. Здійснив невдалу спробу запровадити єдиний пантеон язичницьких Богів («Володимирове шестибожжя»). Наприкінці 987 р. або на початку 988 р. охрестився в Корсуні і протягом 988–989 рр. запровадив християнство як державну релігію Київської Русі. За часів його правління у Києві звели: Десятинну церкву, князівський кам'яний палац та ін. Установив зв'язки з Візантією, Польщею, Угорщиною, Чехією та ін. європейськими країнами. За часів Володимира Великого Київська держава досягла найбільшої політичної могутності. Після смерті його канонізовано церквою, поховано у Десятинній церкві.

Всеволод Ярославович (1030–1093) — князь переяславський (1054–1076), великий князь київський 1076–1078 рр., 1093 р. Син Ярослава Мудрого. Отримав у володіння Переяславську та Ростово-Суздальську землі, разом із братами Ізяславом та Святославом до 1073 р. спільно управляв Київською державою, брав участь в укладенні «Правди Ярославичів» (1072). Одружений з онукою Візантійського імператора Констянтина Мономаха. Заснував Києво-Видубицький монастир. Після смерті його наступником у Переяславському князівстві став старший син Володимир Мономах.

Ігор (?–945) — великий князь київський (912–945). Нащадок Рюрика, став фактичним засновником династії Рюриковичів. Підкорив племена древлян, уличів, які відокремилися від Києва на початку його князювання. За Ігоря відбулися перші напади печенігів на Русь (915, 920 р.). 941 року Ігор здійснив похід проти Візантії, але його флот було знищено «грецьким вогнем». Другий похід Ігоря на Візантію завершився укладенням 945 р. договору, за яким київський князь зобов'язувався не нападати на володіння Візантії в Криму (Корсунь); не мати гарнізонів у гирлі Дніпра. 913 і 943 рр. Ігор здійснив два походи на Кавказ, які дозволили київським купцям торгувати на Сході (завоював м. Бердаа та Дербент). Загинув під час повстання древлян (945).

Ізяслав (Дмитрій) Ярославович (1024–1078), старший син Ярослава І Мудрого — великий князь київський, народився 1024 р. За життя батька княжив у Турові. За заповітом Ярослава йому дістався київський стіл та старшинство поміж князями. 1068 р. половці завдали поразки Ярославичам на р. Альті, і тоді кияни звернулися до Ізяслава з проханням видати їм зброю. Князь їм відмовив. На це кияни визволили з в'язниці полоненого полоцького князя Всеслава та оголосили його київським князем. Ізяслав втік до Польщі

і повернувся через сім місяців з польським військом на чолі Болеславом. Вдруге Ізяслав втік із Києва через сварку з братами Святославом і Всеволодом. Лише 1076 року Ізяслав з польськими військами повернув собі на Київ. 1078 р. на прохання князя Чернігівського Всеволода взяв участь у битві неподалік Чернігова на Нежатій з військами вигнанців (Олега та Бориса), де він і загинув. Тіло його поховано в церкві Пресвятої Богородиці.

Мал (?–946 (або 977)) — древлянський князь, очолив повстання деревлян 945 р. За «Повістю минулих літ», деревляни після вбивства Ігоря запропонували княгині Ользі вийти заміж за їхнього князя Мала. Під час придушення повстання деревлян Ольгою Мал загинув. Деякі дослідники (зокрема, А. Шахматов, М. Таубе та ін.) ототожнювали Мала з Малком Любечанином, батьком Малуші та Добрині.

Мстислав Володимирович (Великий) (01.06.1076–14.04.1132) — великий князь київський (1125–1132). Старший син В. Мономаха та дочки англійського короля Гарольда І. Упродовж 1088–1093, 1095–1117 рр. — князь новгородський, 1117 р. — князь переяславський і співправитель В. Мономаха у Києві. П'ять разів брав участь у походах проти половців, двічі ходив на естів, воював з литовцями. 1129 року підкорив полоцьких князів і поставив у Полоцьку князем свого сина Ізяслава. Підтримував дружні відносини зі Швецією, Норвегією, Данією, Угорщиною, Візантією. По смерті Мстислава Володимировича Київська держава остаточно розпалася на окремі політично незалежні князівства.

Олег (?— за Лаврентіївським літописом 912; за Новгородським першим літописом 922) — київський князь. Походив з норманів. Із 879 р. князював у Новгороді, де, за літописними даними, по смерті Рюрика був вихователем і правителем при малолітньому Ігорі. 882 року Олег разом з великою дружиною оволодів Смоленськом та Любечем, а потім убив князів Аскольда і Діра і захопив владу в Києві. 883–885 рр. Олег підкорив древлян, сіверян, радимичів та ін. слов'янські племена. Успішно воював проти хазар. У 907 та 911 роках здійснив успішні походи проти Візантії. Олег узяв з візантійського імператора значну контрибуцію (48 тис. гривень золота) та уклав 02.09.911 р. вигідний для Русі торговельний і політичний договір. Цей договір містив 15 статей і передбачав встановлення дружніх зв'язків між обома державами та безмитну торгівлю з Візантією; руські купці мали право жити в передмісті Константинополя (біля церкви Святої Мами) протягом 6 місяців. Помер Олег 912 р. (за літописом — від укусу змії; за іншими даними — під час походу на Каспій).

Ольга (християнське ім'я — Олена) (?–969) — велика княгиня київська (945–964), дружина князя Ігоря. Управляла Київською державою до повноліття свого сина Святослава Ігоровича. Ольга жорстоко розправилася з древлянами, які під час повстання 945 р. вбили її чоловіка, князя Ігоря. Здійснила внутрішньополітичні реформи, унормувала місце і час збирання данини, визначила джерела формування державної казни, призначила по землях своїх намісників. 957 року відвідала Константинополь, де прийняла християнство (за ін. джерелами — 955 р. у Києві). Ольга встановила політичні зв'язки з німецьким королем Оттоном І. Канонізована православною церквою.

Святополк Окаянний (978 — бл. 1019) — князь туровський, великий князь київський (1015–1016, 1018–1019). Син Володимира Святославича, одружений з донькою польського короля Болеслава І Хороброго. По смерті Володимира Великого, спираючись на підтримку тестя, боровся за київський престол, що призвело до загибелі братів Бориса, Гліба і Святослава. Проте цей факт, викладений Нестором у літописі, заперечує «Хроніка» Тітмара Магдебурзького, згідно з якою негайно по смерті Володимира Великого Святополк виїхав до Польщі, а тому не боровся за великокнязівський стіл з братом Ярославом. 1019 року Ярослав розбив Святополка на р. Альті, останній же, рятуючись втечею, загинув на кордоні між Польщею і Чехією.

Святослав Ігоревич (Хоробрий) (бл. 939–972 або 973) — великий князь київський (945–972), полководець. Син князя Ігоря та княгині Ольги. За князювання Святослава державою управляла княгиня Ольга (до 964 р.), адже син її переважно перебував у військових походах. 964–966 рр. Святослав підкорив слов'янське плем'я в'ятичів, завдав поразки волзько-камським болгарам, а бл. 965 р. розгромив Хозарський каганат і зруйнував його столицю Ітиль. Вів війни на Північнмому Кавказі, переміг племена ясів та касогів. Закріпив владу Київської Русі на Таманському та Керченському п-овах (Тмутороканське князівство). 967 року (за ін. даними — 968 р.) за пропозицією візантійського імператора Никифора Фоки Святослав розпочав війну проти Болгарії. Але спроба Святослава залишитися в Болгарії змусила Візантію нацькувати на Київ печенігів. Відігнавши їх, Святослав здійснив адміністративну реформу, посадивши синів намісниками: старшого, Ярополка, — у Києві, молодшого, Олега, — в Овручі, позашлюбного Володимира, — у Новгороді. 969 р. Святослав вирушив у другий похід на Болгарію, союзником якої виступила Візантія. Після облоги поблизу Доростола

971 р. Святослав підписав мир з візантійцями. На зворотному шляху він потрапив у засідку, влаштовану печенізьким ханом Курею, і загинув.

Святослав Ярославович (1027–1076) — князь волинський (до 1054 р.), чернігівський (1054–1073), великий князь київський (1073–1076). Четвертий син Ярослава Мудрого. Християнське ім'я Микола. Разом з братами Ізяславом та Всеволодом був у складі тріумвірату, що вирішував найважливіші справи Київської держави 1054–1072 рр.

1060 року взяв участь в успішному поході проти торків, 1067 р. разом з братами розбив у битві на р. Немизі полоцького князя Всеслава. 1069 р. війська кн. С. Я. зазнали поразки від половців на р. Альті (побл. Переяслава), але незабаром княжі дружини розгромили їх біля міста Сновська (Чернігівська земля). Спільно з братами брав участь у доповненні «Руської Правди» («Правда Ярославичів»). 1073 року він звинуватив старшого брата Ізяслава у змові із Всеславом полоцьким і за допомогою Всеволода вигнав його з Києва й посів князівський престол. За нього було складено «Ізборники» 1073 і 1076 рр. Помер після невдалої операції з видалення пухлини. Похований у Спаському соборі м. Чернігова.

Ярополк Святославович (?–980) — великий князь київський (972–980), старший син Святослава Ігоровича. Після загибелі батька (972) втрутився в боротьбу за його спадщину з братами Олегом і Володимиром. У 977 р. розбив Олега біля брами Овруча, і той загинув. Під час наступу Володимира та найманої ним варязької дружини послухався підступної поради свого воєводи Блуда і втік до м. Родні, де його блокував Володимир. За порадою того ж зрадника Ярополк пішов до ставки Володимира, де потрапив у засідку й його було віроломно вбито.

Ярополк Володимирович (1082–1139) — великий князь київський (1132–1138), син Володимира Всеволодовича Мономаха. Був князем смоленським, потім переяславським. Чотири рази брав участь у походах руських князів проти половців. Після смерті батька (1125) Ярослав продовжив князювання у Переяславі. Підтримував політику старшого брата Мстислава, а після його смерті (1132) посів київський престол.

Ярослав Мудрий (бл. 978–02.02.1054) — видатний державний діяч і полководець Київської Русі, великий князь кївський (1019–1054). Батько, Володимир Великий, посадив його князем у Новгороді. 1014 року відмовився сплачувати данину Києву, і лише смерть Володимира Святославича запобігла війні. Протягом

1015–1019 рр. Ярослав вів запеклу боротьбу за київський престол з братом Святополком. 1019 року остаточно розбив його на р. Альта і став великим князем київським. Ярослав воював з братом Мстиславом, який княжив у Тмуторокані. У Лиственській битві 1024 р. Ярослав зазнав поразки, тому 1026 р. уклав угоду з Мстиславом, за якою вони розділили по Дніпру південну «Руську землю». Ярослав отримав Правобережжя з Києвом, Мстислав — Лівобережжя з Черніговом. По смерті Мстислава (1036 р.) Ярослав, як сказано в «Повісті минулих літ», став «самодержцем Русі». Період князювання Ярослава Мудрого позначився новим піднесенням Київської держави. 1030–1031 рр. війська Ярослава і Мстислава відвоювали Червенські міста, того ж року тут було засновано м. Ярослав (над р. Сян). Ярослав здійснив походи проти племен естів (1030) і ятвягів (1038), де заснував м. Юр'єв (тепер Тарту). 1036 р. руські війська вщент розгромили печенігів. На честь цієї перемоги було закладено 1037 р. Софійський собор. За правління Ярослава Мудрого християнство остаточно утвердилося в Київській державі. 1039 року засновано Київську митрополію, яка підпорядковувалася Константинопольському патріарху. 1051 року Ярослав, щоб позбутись опіки Візантії у церковних справах, усупереч канонам і соборам руських єпископів обрав митрополитом київського церковного діяча і письменника Іларіона. За Ярослава у Київській Русі засновано перші монастирі — Св. Юрія, Св. Ірини та Києво-Печерський монастир. За його розпорядженням було створено школу і бібліотеку при Софійському соборі. За нього Київська держава зберегла свою могутність і міжнародний авторитет, свідченням якого є династичні зв'язки його родини з представниками родин європейських правителів — Візантії, Франції, Швеції, Норвегії, Угорщини, Німеччини. За це історики прозвали його «тестем Європи». З ім'ям Ярослава Мудрого пов'язане створення першого літописного збору 1037–1039 рр. та першого писаного зводу законів — «Руської правди» («Правди Ярослава», 1016). Помер у Вишгороді, похований у Софійському соборі в Києві.

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО

Андрій Юрійович (?— бл. 1323) — галицько-волинський князь (з 1308 р.; за іншими даними — з 1315 р.). Після смерті батька, короля Юрія Львовича, правив спільно з братом Левом. Налагодив тісні зв'язки з польським королем Владиславом Локетком і Тевтонським орденом, намагався послабити залежність від Золотої Орди. Тривалий час воював з монголо-татарами і Литвою. Загинув водночас з Левом II Юрійовичем, на думку деяких істориків,

у боротьбі з монголо-татарами, інших — з литовцями, захищаючи від них Підляшшя. Після смерті Андрія Юрійовича пряма лінія нащадків Романа Мстиславича припинилася.

Василько Романович (бл. 1203 — бл. 1269) — волинський князь, син засновника Галицько-Волинської держави Романа Мстиславича. Після смерті батька (1205) разом із матір'ю і старшим братом Данилом перебував у Польщі та Угорщині. 1209 року отримав Берестейське удільне князівство, згодом став правити у Белзі, а з 1215 р. — Володимиром-Волинським. Обидва Романовичі вели спільну боротьбу за об'єднання всіх уділів Волинського князівства, яка завершилась 1234 р. Після остаточного утвердження Данила Романовича у Галицькому князівстві (1238) Василь Романович продовжував управляти Волинню. 1245 р. брати розгромили війська польських, угорських загарбників і загони галицьких бояр у битві під Ярославом. Після смерті Данила Василько Романович формально звався великим князем, але фактично княжив у Володимирі, володіючи лише часткою Волинської землі.

Володимирко Володаревич (1104–1152) — галицький князь (з 1141 р.), син Володаря Ростилавовича. 1124 року став звенигородським князем, а по смерті брата Ростислава заволодів Перемишлем. Поступово об'єднав Перимишльську, Звенигородську, Галицьку і Переяславську землі в єдине князівство. Столицею князівства обрав 1141 р. Галич. Виступав союзником Юрія Долгорукого у боротьбі проти київського князя Ізяслава й допоміг йому здобути Київ. Вів тривалу боротьбу проти Угорського королівства, спираючись на союз із візантійським імператором Мануїлом Комніном. 1152 року уклав мирний договір з угорським королем Гейзою. За правління Володимирка були закладені основи майбутньої могутності Галицько-Волинської держави.

Данило Романович (бл. 1201–1264) — князь волинський і галицький, старший син Романа Мстиславича. Одружився вперше (1219) з дочкою Мстислава Удатного Анною, вдруге — із сестрою литовського князя Товтивіла. По смерті батька Романа (1205 р.) вимушений разом з матір'ю та братом Васильком Романовичем тікати з Галича до Польщі та Угорщини. Близько 1213 р. Данила Романовича Галицького знову на нетривалий час бояри визнали князем галицьким. Згодом разом із Васильком розпочав об'єднання Волині. У 1214–1215 рр. брати вокняжились у Володимирі-Волинському. 1234 р. зосередив у руках Романовичів усі Волинські землі. Спільно з іншими руськими князями брав участь у битві на Калці (1223), під час якої був поранений. Вів тривалу боротьбу за Галицьке князівство, яке остаточно здобув 1238 року.

Наступного року поширив свою владу на Київ, де залишив воєводою тисяцького Дмитра Єйковича. 1238 року розгромив німецьких рицарів, очолюваних магістром Бруно, які захопили м. Дорогочин. 1243–1244 рр. здійснив походи на Польщу, під час яких підкорив Люблінську землю.

Напруженими були відносини Данила Романовича з монголо-татарами, які після спустошення Батиєм Галицько-Волинського князівства прагнули встановити тут своє панування. Наприкінці 1245 року Данило Романович здійснив подорож до столиці Золотої Орди м. Сарай, де зустрівся з ханом Батиєм і завдяки своїм дипломатичним здібностям домігся підтвердження своїх прав на князювання у Галичині та Волині. Після повернення прагнув створити широку коаліцію володарів європейських держав для боротьби з Ордою. Проте спроба була невдалою, тому він розпочав воєнні дії самостійно. 1254–1255 рр. воював із загонами татарського темника Куремси, внаслідок чого були приєднані до Галицько-Волинської держави землі по р. Случ, Тетерів та Пд. Бугу. Однак 1259 року татарський хан Бурундай змусив Данила Романовича Галицького визнати зверхність Золотої Орди. Данило Романович погодився на укладення церковної унії з римським престолом, прийняв від Папи Іннокентія IV королівську корону. Коронація мала відбутися 1253 р. у м. Дорогочині, але сподівання на допомогу не справдились, і згодом зв'язки з Римом було розірвано. Особливу увагу приділяв розбудові міст. Переніс столицю держави зі зруйнованого татарами Галича до Холма, де і був похований у кафедральному соборі Богородиці 1264 року.

Дедько (Детько, Дятько) Дмитро (?— бл. 1349) — галицький боярин. У 1340-х рр. очолював боярський уряд Галицько-Волинського князівства, яке за правління Дедька зберігало незалежність, відбиваючи всі спроби Польщі, Угорщини і татар загарбати українські Землі. Лише після смерті Дедька польський король Казимир III Великий зумів 1349 р. остаточно захопити Галичину.

Лев I Данилович (бл. 1228 — бл. 1301) — галицько-волинський князь, син Данила Романовича. Для зміцнення союзу з Угорським королівством одружився з дочкою Бели IV Констанцією. По смерті Данила Галицького (1264) успадкував Перемишльське князівство і місто Львів, від брата Шварна Даниловича (бл. 1269 р.) успадкував Перемишльське, Холмське, Волзьке, Дорогочинське князівства і Галич. 1272 р. переніс столицю Галицько-Волинської держави до Львова. Підтримував жваві дипломатичні зв'язки з Чехією, Угорщиною, Литвою, Тевтонським орденом. У 70–80-х рр. XIII ст. Лев Данилович прагнув стати краківським князем, ходив у походи

на Литву і ятвягів, залучаючи до цього татар, але зазнав невдачі. Приєднав до Галицько-Волинського князівства частину Закарпаття з Мукачевом (бл. 1280 р.), Люблінську землю (бл. 1292 р.).

Лев II Юрійович (? — бл. 1323) — галицько-волинський князь (1308–1328, за іншими даними, 1315–1323), син князя Юрія Львовича. Правив спільно з братом Андрієм. Підтримував тісні економічні і політичні зв'язки з Польщею і Тевтонським орденом. Лев Юрійович та його брат тривалий час воювали з монголо-татарами та Литвою. 1323 р. під час одного з військових походів (на думку одних дослідників — проти литовських військ, інших — монголо-татар) Лев Юрійович і Андрій Юрійович загинули. Після їхньої смерті припинила існувати династія Романивичів.

Роман Мстиславич (бл. 1152–1205) — галицько-волинський князь (1199–1205), видатний український державний діяч і полководець. Був князем новгородським (1167–1170), володимиро-волинський (1188, 1199). Син Мстислава Ізяславича та Агнеси, доньки польського князя Болеслава III Кривоустого. Роман Мстиславич уславився переможними походами проти половців. 1199 року вокняжився у Галичі, об'єднавши Галицьку і Волинську землі у могутнє Галицько-Волинське князівство. 1202 року оволодів Києвом, об'єднавши під своєю рукою всю Південно-Західну Русь. Жив здебільшого у мирі з Угорщиною і Польщею, перемагав непокірних сусідів — литву і ятвягів. 1190 року разом з братом Всеволодом допоміг князеві Казимиру II Справедливому утвердитися в Кракові. Під час міжусобної війни 1195 р. Роман Мстиславич був поранений у битві під Муравою. Загинув 1205 року у сутичці неподалік міста Завихвост (тепер м. Завихост, Польща). Похований у Володимирі-Волинському (за ін. даними — у Галичі). Давньоруський літописець назвав засновника Галицько-Волинської держави «самодержцем всієї Русі», «царем в Руській землі», «великим князем».

Ростислав Володимирович (бл. 1038–1067) — князь тмутороканський (з 1064 р.), син князя Володимира Ярославича, онук Ярослава Мудрого. Був одружений дочкою угорського герцога Бели. 1060 року Ростислав Володиморович змушений залишити Волинь. Напав 1064 року на Тмуторокань і вигнав звідти свого двоюрідного брата Гліба Святославича. Вів війни з племенами, що жили на Кавказі, підкорив касогів та інші сусідні племена. Під час бенкету у Корсуні отруєний візантійцями, які боялись посилення його влади. Похований у соборі Св. Богородиці у Тмуторокані.

Юрій I Львович (1252, за ін. дан. 1257–1308, за ін. дан. 1315) — галицько-волинський князь (1301–1308 рр., можливо, 1315 р.).

Син Лева I Даниловича та Констанції, дочки угорського короля Бели IV. 1269–1301 рр. правив на Холмщині, був князем белзьким. 1282 р. одружився з дочкою тверського князя Ярослава Ярославича. 1287 року одружився вдруге з дочкою куявського князя (Польща) Казимира Конрадовича. Після смерті батька об'єднав усі землі Галицько-Волинської держави під своєю владою. Переніс столицю до Володимира-Волинського. За правління Юрія I Львовича Польща захопила Люблінську землю (1302), а Угорщина — частину Закарпаття. 1303 року Юрій I Львович домігся утворення Галицької митрополії, до складу якої увійшли: Галицька, Володимирська, Переяславська, Луцька, Холмська, Турівська єпархії. У 1312–1313 рр. угорські феодали висували Юрія I Львовича претендентом на угорський престол. Юрій I Львович, бажаючи підкреслити могутність Галицько-Волинської держави і наслідуючи свого діда Данила Романовича Галицького, прийняв титул «короля Русі, князя Лодомерії». Смерть Юрія I Львовича започаткувала період занепаду Галицько-Волинського князівства.

Юрій II Болеслав (бл. 1306–1340) — галицько-волинський князь (1323–1340). Син мазовецького князя Тройдена II і Марії, дочки Юрія I Львовича. Будучи католиком, прийняв православну віру й ім'я Юрій. Намагаючись протистояти експансії Польщі й Угорщині, підтримував союзні відносини з Тевтонським орденом і Литвою. Робив спробу повернути Люблінщину, яку 1303 р. захопила Польща. Юрій II Болеслав був одружений з донькою великого князя литовського Гедиміна. Прагнучи змінити князівську владу, вів боротьбу проти бояр, у якій спирався на міщан. Юрій II Болеслав підтримував розселення німецьких колоністів, задумав запровадити католицизм. Ці заходи Юрія II Болеслава підривали значення місцевої аристократії. 1340 року бояри організували проти Юрія II Болеслава змову й отруїли його у Володимирі. Невдовзі після смерті Юрія II Болеслава, останнього представника династії Романовичів, Галицько-Волинське князівство перестало існувати як незалежна держава.

Ярослав Осмомисл (1130–1.10.1187) — князь галицький (1153–1187). Син Володимирка Володаровича й дочки угорського короля Коломана. 1150 року одружився з дочкою Юрія Долгорукого Ольгою. Отримав у спадщину від батька галицький престол (1152). Вів затяжну війну з київським князем Ізяславом Мстиславичем за спірні порубіжні міста, зумівши утримати їх за собою. 1158 року допоміг Ізяславу Давидовичу вокняжитись у Києві, але невдовзі, коли Ізяслав відмовився видати йому ворога його батька Івана Берладника, у союзі з Мстиславом Ізяславичем вигнав Ізяслава з Києва.

Прагнучи зміцнення князівської влади, Ярослав Осмомисл боровся проти боярської опозиції, яка намагалась втрутитись в управління державою і навіть у родинні справи князя. 1172 року внаслідок цього конфлікту частина бояр разом із дружиною Ярослава Осмомисла княгинею Ольгою, дочкою Юрія Долгорукого, залишила Галичину. За правління Ярослава Осмомисла Галицьке князівство значно розширило свою територію, приєднавши землі між Карпатами і Дністром, пониззям Дунаю. Уклав союзницькі договори з Угорщиною і Польщею, підтримував дружні відносини з Візантією та імператором Священної Римської імперії Фрідріхом I Барбароссою. 1167 року союзницькі відносини з Угорщиною Ярослав Осмомисл зміцнив шлюбом своєї дочки з угорським королем Стефаном III. За правління Ярослава Осмомисла у Галицькому князівстві було збудовано і укріплено багато міст, упродовж 1153–1157 рр. у Галичі споруджено Успенський собор. Перед смертю він заповів галицький престол синові від Анастасії Олегові, а нелюбому законному синові Володимиру дав Перемишль. Названий у «Слові о полку Ігореві» Осмомислом, тобто мудрий, розумний (той, хто має «вісім мислів»). Помер у Галичі й похований в Успенському соборі.

ЛИТОВСЬКО-РУСЬКА ДОБА

Вітовт (1350–1430) — князь Великого князівства Литовського і Руського (1392–1430). Упродовж 1370–1376 рр. брав участь у походах проти Тевтонського ордену, а 1372 р. — на Москву. Виступав проти умов Кревської унії, боровся за політичну незалежність ВКЛ від Польського королівства. Під час литовсько-руської громадянської війни (1389–1392) за підтримки місцевих князів намагався вибороти політичну незалежність ВКЛ. За Острівською угодою 1392 р. польський король Ягайло визнав Вітовта довічним правителем Литовського князівства. Ліквідував на території України (1392) найбільші удільні князівства — Волинське, Київське, Новгород-Сіверське та Подільське, створив замість них звичайні литовські провінції, у яких правили великокнязівські намісники, а Західне Поділля передав Ягайлові. Вітовт розбудував на півдні українських земель систему опорних укріплень (у Брацлаві, Черкасах та ін. містах), поставив фортеці у південних степах (Дністровський лиман), здійснив два переможних походи проти Золотої Орди. За його правління Литовську державу почали називати Велике князівство Литовське, Руське і Жемайтійське (1398 р.). Імператор Священної Римської імперії Сигізмунд 1430 року проголосив Вітовта королем «Литовського

королівства». Але освячену корону, що її послав був Сигізмунд до Вітовта, перехопила польська шляхта. Помер, не будучи коронованим як король.

Гедимін (Гедимінас) (бл. 1275–1341) — великий князь Литовський (1316–1341). Вів непримиренну боротьбу з німецькими лицарями, завдав поразки військам Лівонського ордену. 1319–1320 рр. захопив Берестейську землю і Дорогочин, а згодом Кам'янець та інші міста. Після смерті Юрія II Болеслава в 1340 р. поставив свого сина Любарта князем Волині. Гедимін почав себе титулувати «королем литовців і руських». Гедиміна вважають засновником столиці Литви Вільнюса, перша згадка про який датується 1322–1323 рр. Гедиміна було смертельно поранено під час облоги німецької фортеці Баєрбург на р. Німан.

Глинський Михайло Левович (бл. 1470–1534) — український державний діяч, керівник антипольського повстання на початку XVI ст. в Україні, князь з роду Глинських. Мав великі земельні маєтності на Чернігівщині, Київщині і в Білорусії. За молодих років перебував за кордоном (Саксонія, Італія), де прийняв католицтво. Студіював у Німеччині, був при дворі царя Максиміліана, служив у Альберта, кюрфюрста Саксонського. 1499–1507 рр. — маршалок великокнязівського литовського двору при князеві Олександрові. Після смерті Олександра звинувачений у його отруєнні та усунутий польським королем і великим литовським князем Сигізмундом з державних посад. Глинський разом з братами Василем та Іваном у 1507–1508 рр. очолив повстання групи українських та білоруських феодалів, не вдоволених пануванням Литви. Після поразки повстанців під Гомелем Глинський зі своїми братами перейшов до Москви, дістав звання боярина і великі земельні маєтності. Глинський відзначився як воєначальник у боротьбі проти татар. Під час російсько-литовської війни (1512–1522) намагався перейти на бік Литви, через що був ув'язнений 1514–1526 рр. Після смерті великого князя Василя III брав участь у боротьбі боярських груп за владу. 1534 року його знову було ув'язнено. Помер у тюрмі.

Володимир Ольгердович (бл. 1331–1398) — князь київський (1362–1394, князь копильський (1395–1398). Перший київський князь з династії Гедиміновичів, син великого князі литовського Ольгерда. Охрещений матір'ю за православним обрядом. Як київський князь здійснював самостійну політику, карбував власну монету. Виступив проти політики обмеження удільних князів, але після поразки, завданої Вітовтом, мусив поступитись Київським князівством, натомість отримав Копил. Перед смертю став ченцем.

КОРІЯТОВИЧІ. Впливовий князівський рід Великого Князівства Литовського в першій половині XIV — на початку XV ст., гілка династії Гедиміновичів. Засновник роду **Михайло-Коріят Гедимінович** (між 1358 і 1362 рр.), удільний князь у Новгородку Литовському, відомий як учасник литовсько-польської боротьби за Галицьку землю і Волинь. 1349 року очолив невдале литовське посольство до хана Золотої Орди Джанібеке. У середині 1340-х рр. старші з братів Коріятовичів утвердилися на північно-західних окраїнах ординського Поділля, де в 40-х рр. XIV ст. вони заснували Подільське князівство, яке проіснувало до 1394 р. Коріят мав 7 синів і одну доньку — **Анастасію,** видану заміж бл. 1370 р. за молдовського господаря Романа І. Найстаршим серед синів Коріята був Юрій. 7 лютого 1374 року Юрій та його брат Олександр видали городянам Кам'янця грамоту на магдебурзьке право і земельну власність. Навесні того ж року Юрія запросили воєводою до Молдови, де він завдав поразки ординцям у пониззі Дністра, а восени був отруєний. За часів Юрія і Олександра на Поділлі зміцнили позиції католицизму. 1378 року на прохання Олександра Папа Римський надіслав буллу, якою ствердив його повноваження надавати місцевому населенню певні духовні відпущення, напевно, у зв'язку з передбачуваною війною з татарами. Литовсько-руські літописи сповіщають, що Олександр загинув від рук татар. Наступниками братів після 1386 р. стали молодші сини Коріята Борис і Костянтин. По смерті Бориса співправителем Костянтина став шостий брат Федор, який протягом 1388–1394 виступав як єдиний і останній володар Подільського князівства. Наприкінці 1394 р. Федор разом наймолодшим братом Василем мусив шукати пристанища в Угорщині. 1 липня 1403 р. Василь видав грамоту, якою обіцяв королю польському і верховному князю литовському Владиславу II Ягайлу ніколи більше не виступати проти нього, і відмовився від титула подільського князя.

Міндовг (бл. 1203–1263) — засновник Литовської держави, великий князь Литовський з 30-х рр. XIII ст., перший і єдиний литовський король з 1253 р. Протягом 1230–1240 рр. об'єднав під своєю владою більшу частину Литовських земель — Жемайтійську, Нальшанську, Делтувську та ін. 1236 р. завдав поразки військам німецьких лицарів, 1244 р. здійснив похід проти ординських військ. 1251 р. Міндовг прийняв католицизм, 1253 р. його коронував Папа Римський. Упродовж 1250–1253 рр. Міндовг вів війну з Данилом Галицьким. 1254 року уклав військовий союз з Галицько-Волинським князівством, спрямований проти монголо-татар, який 1253 р. було скріплено заручення сина

Данила Галицького — Шварна з дочкою Міндовга. У 1255–1256 рр. Міндовг розірвав союзницькі відносини з Данилом Галицьким, вів воєнні дії проти Галицько-Волинської держави, захопив Чорну Русь з містами Гродно, Волковиськ, Слонім і Новгородок. Міндовг розбив об'єднані сили Лівонського і Тевтонського орденів. Внаслідок змови литовських князів Міндовга разом з його двома синами було убито.

Олелько Володимирович (?–1454) — старший син київського князя Володимира Ольгердовича. Вперше ім'я Олелько як воєноначальника русько-литовського війська у війні з Москвою згадано у джерелах 1408 р. На той час він був князем Копильським і Слуцьким. 1435 р. Олелько разом з родиною потрапив до в'язниці. Наприкінці 1440 року Олелькові повернули Київське князівство разом із Задніпров'ям, а також Східне Поділля з містами Брацлав та Вінниця. Роки правління Олелька були сприятливими для всієї Київської землі. Спираючись на місцеву знать, Олелько досяг значної автономії від центральних віленських органів влади, зосередивши у своїх руках військову, фінансову, адміністративну та судову владу на чималій території. Олелько патронував православну церкву, особливо Києво-Печерський монастир, який став усипальницею княжого роду. За його князювання були укріплені порубіжні замки: Любеч, Остер, Канів, Черкаси, Звенигород, Брацлав. Помер наприкінці 1454 року, похований в Успенському соборі Києво-Печерського монастиря.

Ольгерд Гедимінович (бл. 1296–1377) — великий князь литовський (1345–1377). Правив разом зі своїм молодшим братом Кейстутом. Прагнув розширити володіння ВКЛ за рахунок південно-західних і західних українських земель. Вів боротьбу проти Золотої Орди, Московського князівства, Польщі та Тевтонського ордену. Близько 1355–1356 рр. відвоював у татар Чернігово-Сіверську землю. 1362 р. біля р. Сині Води Ольгерд розбив монголо-татарське військо і приєднав до Литви Київщину, Поділля і Переяславщину. У Києві посадив удільним князем свого сина Володимира Ольгердовича. Вів тривалу боротьбу з Польщею за Волинську землю, внаслідок чого 1377 р. до Литви увійшли Берестейський, Володимирський і Луцький уділи. За правління Ольгерда українська (руська) мова стала офіційною мовою ВКЛ. Ольгерд здійснив три походи на Москву.

Острозький Костянтин (1460–1530) — волинський князь, староста брацлавський і вінницький, великий гетьман литовський, маршалок волинський і староста луцький, каштелян віленський і троцький, світський голова православного населення.

За перемогу біля Очакова проти сил Махмет-Гірея був удостоєний звання великого гетьмана литовського. У битві під Ведрошею 1500 р. литовсько-польське військо під керівництвом Констянтина Острозького зазнало поразки від Московського війська. 1500–1507 рр. перебував у московському полоні. 1508 р. під Слуцьком і 1512 р. під Вишневцем Констянтин Острозький розгромив кримських татар. 1514 року у битві під Оршею Констянтин Острозький завдав поразки московському війську. Князь сповідував православ'я та вживав руську (укр.) мову. Один із найвизначніших меценатів того часу, до його маєтку входило 100 міст, 40 замків, 1300 сіл, перетворив Острог на осередок слов'янської культури. Констянтин Острозький заклав православний монастир у селі Дермань та Богоявленський собор в Острозі. Окрім того, на честь своїх перемог він будував храми в інших місцях Литовської і Польської держави. Помер 1530 р. у Турові, похований у Києво-Печерській лаврі.

Острозький Костянтин-Василь (1526–1608) — видатний український політик і культурний діяч, князь. Народився в Дубні (нині Рівненська обл.). Володів великими маєтностями на Волині, Київщині, Поділлі та в Галичині. Був старостою Володимир-Волинським, маршалком волинським, воєводою київським і сенатором. Один із лідерів опозиції, яка не підтримувала укладення Люблінської унії (1569 р.). Виступав за те, щоб Україна увійшла на рівних правах з Польщею і Литвою до нового федеративного державного об'єднання — Речі Посполитої. Підтримував зв'язки з козацтвом, хоча брав участь у боротьбі з козацьким повстанням під проводом К. Косинського (1591–1593) і не підтримав повстання Наливайка (1594–1596 рр.). Засновник шкіл у Турові, Володимирі-Волинському, академії (бл. 1576–1580 рр.) і друкарні (1578 р.) в Острозі. 1581 року на кошти Острозького було видано перший новий текст Біблії староцерковною мовою. Під час Берестейського церковного собору (1596 р.) очолив опозицію. Помер 1608 року, похований у крипті Богоявленської церкви в Острозі.

Свидригайлс (Швидригайло, православне ім'я — Лев) (бл. 1370–1452) — великий князь литовський, князь Новгород-Сіверський, великий князь Руський. Син Ольгерда Гедиміновича, молодший брат Ягайла. 1386 року охрестився за католицьким обрядом. 1400–1402 рр. — князь подільський, перед 1408 р. — князь брянський. 1408–1409 рр. Свидригайло перебував на службі в Москві. 1409–1418 рр. — ув'язнений у Кременці. 1419 року отримав у володіння Чернігів, Новгород-Сіверський і Трубчевськ. Після смерті Вітовта (1430) Свидригайло проголошений великим князем

литовським. 1432 року внаслідок змови литовських і польських панів на чолі з Сигізмундом Кейстутовичем Свидригайла усунули з великокнязівського престолу. Протягом 1432–1435 рр. вів боротьбу за престол, але 1435 р. у битві під Вількомиром його розбив Сигізмунд. Покинув Литву і повернувся після смерті Сигізмунда (1440 р.), отримавши у володіння Волинь і зберігши титул великого князя. Помер у Луцьку.

Семен Олелькович (?–1470) — останній київський удільний князь (з 1455 р.). Правнук великого князя литовського Ольгерда Гедиміновича. 1440–1454 рр. — князь Слуцький. Як київський князь проводив незалежну політику і воював з татарами, підтримував тісні зв'язки з Молдовським князівством, генуезькими колоніями в Криму, кримським князівством Феодоро. 1458 року за князювання Семена Олельковича православна церква в Україні відокремилась від Московської митрополії і проголосила самостійну Київську митрополію. Литовські і руські пани безуспішно висували його кандидатуру на великого князя литовського. Похований в Успенському соборі Києво-Печерського монастиря. Після смерті Семена Олельковича 1471 року Київське князівство було перетворене на воєводство у складі ВКЛ.

Сигізмунд І Старий (1467–1548) — польський король і великий князь литовський (1506–1548). Син Казимира IV Ягеллончика. 1507–1537 рр. (з перервами) вів війну проти Московської держави. Східна експансія Польщі за правління Сигізмунда І Старого призвела до послаблення її позиції та приєднання до Московського князівства північно-східної частини українських земель — Чернігово-Сіверщини. 1508 року Сигізмунд І придушив повстання під проводом М. Глинського. 1519–1521 рр. вів боротьбу проти Тевтонського ордену. За Сигізмунда І було здійснено перші спроби створення реєстрового козацтва.

Ягайло (1348–1434) — великий князь литовський (1377–1392) і польський король (1386–1434). Син Ольгерда Гедиміновича. Засновник династії Ягеллонів. Після смерті батька отримав великокнязівський престол і став разом зі своїм дядьком Кейстутом (до 1382) володарем Литви. Проти Ягайла розпочав боротьбу Вітовт Кейстутович. Ягайлові довелося шукати союзу з Польщею, для чого він уклав Кревську унію (1385), що передбачила інкорпорацію його держави до складу Польщі, навернення населення до католицизму. 1386 року Ягайло одружився з польською королевою Ядвігою і 1386 р. під ім'ям Владислава II коронувався у Кракові на польський престол. 1387 року Ягайло захопив і приєднав до Польщі Галицькі землі. 1392 року за Острозькою угодою змушений

частково відродити політичну самостійність Литви, передавши її в управління Вітовту. У Грюнвальдській битві 1410 р. Ягайло і Вітовт очолювали об'єднане польсько-литовсько-українсько-московсько-білоруське військо, яке розгромило війська Тевтонського ордену.

ГЕТЬМАНИ УКРАЇНИ

Апостол Данило (1654–1734). Походив зі страшнинського роду Апостолів на Миргородщині. Останній виборний гетьман Лівобережної України (1638–1727). Брав участь у багатьох походах проти турецько-татарських агресорів наприкінці XVII ст., учасник першого Азовського походу (1693), Північної війни, відійшов від Мазепи і шведів на бік Петра I, учасник прутського і перського походів Петра I (1722). Після відновлення гетьманства його було обрано гетьманом 1727 року. На той час йому виповнилося 70 років.

Д. Апостол боровся за автономні права України, ліквідацію створеної Петром I Малоросійської колегії (1722). Намагався відстоювати права старшини, домігся виборного управління, військового скарбу і суду, ліквідованих Петром I. Для впорядкування поземельних відносин 1729–1730 рр. провів Генеральне слідство про маетності, за його сприяння було розроблено звід законів «Права, за якими судиться малоросійський народ». Сприяв поверненню запорожців й відновленню Запорозької Січі. Похований у Сорочинцях. Після нього в Україні було встановлено тимчасовий уряд Правління гетьманського уряду.

Бородавка Яцко (?–1624) — походив з козацьких низів. Гетьман запорозького козацтва. Неодноразово його скидали, а натомість обирали П. Конашевича-Сагайдачного. Він вимагав від польського короля легалізації православної ієрархії, підтримував обрання київським православним митрополитом Іова Борецького. Улітку 1621 року у зв'язку з наступом турків і татар виступив на чолі 40-тисячної армії козаків до Хотина, де вже стояла польська армія. Використавши невдоволення козаків ходом бойових дій, верхівка реєстрового козацтва позбавила Бородвку гетьманства на користь Сагайдачного.

Брюховецький Іван (1623–1668) — гетьман Лівобережної України (1663–1668). Був «старшим слугою» на дворі Богдана Хмельницького. Козак Чигиринської сотні (1650). Його обирали кошовим отаманом (1661–1663), а 1663 року на Чорній Раді під Ніжином став гетьманом Лівобережної України. Ним було підписано Батуринські (1663) та Московські статті (1665), які суттєво обмежували автономію України. Проводив проросійську політику,

першим з гетьманів відвідав Москву, здійснив перепис населення для унормування податків. Після укладання Андрусівської (1668) угоди проти Брюховецького та його прихильників-старшин спалахнуло повстання, під час якого його убили козаки. Це сталося в селі Будищах, близько Опішні, на Полтавщині.

Виговський Іван (?–1664) — виходець з шляхетського роду. Гетьман України (1657–1659). Навчався в Києво-Могилянській колегії, згодом служив у польському війську. 1648 року брав участь у виступі урядових військ проти козаків. У Жовтоводській битві потрапив у татарський полон, його викупив Б. Хмельницький. Залишився при ньому писарем, а згодом став генеральним військовим писарем. Очолював дипломатичну службу при гетьманові, вів всі переговори з Польщею, Росією, Швецією, Кримом та іншими державами. Очолював шляхетсько-старшинську верхівку, яка після смерті Богдана Хмельницького домоглась призначення Виговського опікуном 16-річного Юрія Хмельницького, а згодом і проголошення його гетьманом України (1657). Саме на провідну верхівку козацької старшини він спирався, проводячи свою зовнішню і внутрішню політику. З одного боку, вона була спрямована на продовження традицій Богдана Хмельницького щодо самостійності України, а з другого — на пошук нових орієнтирів, переважно у напрямі Польщі, що й засвідчив так званий Гадяцький договір (16.11.1658 р.). За цим договором Україна під назвою «Великого князівства Руського» нарівні з Польським королівством і Великим князівством Литовським входила до складу федеративної держави Речі Посполитої. Політика Виговського призвела до того, що в березні 1658 року соціально-політична боротьба переросла в громадянську війну з полтавським полковником М. Пушкарем та кошовим Я. Барабашем. Опозиція звернулась по допомогу до Росії. За допомогою турецького султана Мехмеда IV Виговський вщент розгромив російську армію. Проте в жовтні 1659 р. зрікся гетьманства і втік у Польщу. Дістав від польського короля титул київського воєводи і Барське староство. Через звинувачення правобережного гетьмана П. Тетері у зраді 26 жовтня 1664 р. під Корсунем його розстріляли поляки.

Вишневецький Дмитро (?–1563) — гетьман запорозьких козаків (1550–1563). Український магнат, князь. У 50-ті роки XVI ст. був черкаським і канівським старостою. Десь 1556 року побудував на дніпровському острові Мала Хортиця фортецю для захисту від татар. З його ім'ям пов'язують утворення на цьому острові Запорозької Січі. Вів боротьбу проти татаро-турецької агресії, очолював походи до Крима (1556–1557), здобув Аслан-Кармен, Очаків.

Протягом 1558–1561 рр. перебував на службі у російського царя Івана Грозного. Брав участь у феодальній війні у Валахії як один з претендентів на її княжий стіл. В одному з боїв був захоплений у полон і страчений у 1563 р. у Стамбулі. Оспіваний в українській народній думі як легендарний козак-герой під ім'ям Байда.

Голуб Оліфер (Стеблевець) (Голуб Олфієр Остапович) (?–1628). Належав до заможньої верхівки реєстрового козацтва, тісно пов'язаного із П. Сагайдачним. Козацький гетьман (1622–1623). Обраний козаками, продовжував політику Сагайдачного щодо Польщі. За гетьманування Голуба організовано кілька морських походів проти Туреччини. 1623 року Голуб надіслав козацьке посольство до Варшави на сейм з вимогами припинити утиски українського народу та підтримати привілеї козацтва. Не зумів примирити польський уряд з козаками і був вимушений скласти булаву. Після цього (1625) брав участь у війні з поляками. Загинув 1628 року у бою з татарами під час походу на Крим.

Гуня Дмитро (?–?) — козацький гетьман (1638). Один із керівників селянсько-козацьких повстань у 30-х роках XVII ст., зокрема 1637 р. під проводом Павлюка. Після поразки Павлюка під Кумейками очолив повстанців. Разом зі Скиданом, прорвавши оточення польсько-шляхетських військ, вийшов на Січ, де його обрали гетьманом. Із весни 1638 р. підтримував повстання Якова Остряниці. Після поразки під Жовнином відступив від гирла Сули, створивши тут неприступний табір, що врятувало козаків від повного розгрому. Позбавлений допомоги, з частиною козаків, яка відмовилась здатися, пробився через оточення і відступив у межі Слобідської України, потім відійшов до донських козаків. Востаннє про нього згадано як про керівника походу донських і запорозьких козаків проти Туреччини 1640 р.

Дашкевич Євстафій (?–1536) — козацький гетьман (1506–1536). Литовський воєвода, черкаський і канівський староста (1514). На початку XVI ст. служив московському великому князю Івану III Васильовичу. Учасник повстання М. Глинського. Повернувшись до України на чолі українських козаків, здійснював оборону від нападів кримських татар, разом з якими згодом організував походи на Чернігово-Сіверщину (1515) та Москву (1521). 1533 року подав пропозицію до польського сейму — збудувати на пониззі Дніпра низку фортець для оборони України від нападів татар. Є відомості, що вже за гетьманування Дашкевича українське козацтво почало формуватися у полкову систему. Сам Дашкевич не раз командував полком. 1512 року під Вишневцем завдав поразки татарам. 1534 року розбив їхню орду під Заславлем на Волині.

Дорошенко Михайло (?–1628) — гетьман реєстрового козацтва (1625–1628). Належав до козацької верхівки. З 1618 р. козацький полковник. Брав участь у поході Сагайдачного на Москву, у Хотинській битві, у селянсько-козацькому повстанні 1625 р., здійснював умови Куруківської угоди (1625). За М. Дорошенка було реорганізовано реєстрове козацьке військо, створено шість реєстрових полків: Білоцерківський, Канівський, Київський, Корсуньский, Переяславський і Черкаський. Водив козаків у походи на Крим. Загинув під час облоги Кафи.

Дорошенко Петро (Дорошенко Петро Дорофійович) (1627–1698). Походив з козацько-старшинського роду, онук гетьмана Михайла Дорошенка. Гетьман Правобережної України (1665–1676). Школу військового і дипломатичного мистецтва пройшов у Богдана Хмельницького, який призначив його полковником Прилуцького полку. За його дорученням вів переговори у Швеції (1657). Після смерті Б. Хмельницького підтримував І. Виговського, а згодом П. Тетерю. Ю. Хмельницький призначив його чигиринським полковником (1658), а Тетеря — генеральним осавулом (1663). Учасник походів польського короля Яна II Казимира на Лівобережну Україну. 1665 року став полковником Черкаського полку. Того ж року його проголосили гетьманом Правобережної України. Прагнучи створити незалежну Українську державу, яка б в етнографічних межах уміщувала Перемишль, Галич і Львів, обрав протурецьку орієнтацію, підписав договір про перехід України під протекторат Туреччини. Після тривалої боротьби з російськими військами під командуванням Г. Г. Ромодановського і гетьмана І. Самойловича змушений був капітулювати (1676). Позбавлений гетьманства, деякий час жив у м. Сосниці (тепер Чернігівська обл.). На вимогу царського уряду переїхав до Москви. Був воєводою у Вятці (1679–1682). Згодом жив у дарованому царем селі Ярополчому під Москвою, де і похований.

Жмайло Марко (?–?) — представник селянства і рядового козацтва. Гетьман запорозького козацтва (1625). Організатор козацьких походів на Чорне море. Керівник селянсько-козацького повстання в Україні проти польсько-шляхетського панування (1625), результатом якого стало підписання Куруківської угоди. Вона передбачала збільшення козацького реєстру до 6 тис., проте запорожцям заборонялось втручатись у релігіійні справи, крім того, вони мали відмовитись від морських походів. Коронний гетьман в Україні С. Конецпольський почав переговори з козацькою старшиною, яка скинула Жмайла з гетьманства, обравши М. Дорошенка. Подальша доля М. Жмайла невідома.

Зборовський Самійло (?–1584) — представник польського магнатського роду. Гетьман запорозьких козаків (1584). Очолював запорожців у боротьбі проти Туреччини. Здійснив невдалий похід у Молдавію. Звинувачений у державній зраді. За наказом польського короля Стефана Баторія його було страчено 26 травня 1584 р. у Варшаві.

Іваненко Петро (Петро Іванович, Петрик) (?–?) — гетьман так званої Ханської України (частина Південної України між Бугом і Дністром, яка належала до Кримського ханства 1696–1712 рр. з перервами). Походив зі старшинської родини Полтавського полку. Старший канцелярист Генеральної військової канцелярії за гетьмана І. Мазепи. 1691 р. утік на Запорожжя, де став військовим писарем. Набувши політичної ваги і будучи прихильником союзу України з Кримом, уклав 1692 року від імені «князівства удільного Київського, Чернігівського та Війська Запорозького» угоду з Кримом, яку було спрямовано проти Москви. Обраний гетьманом, здійснював за допомогою кримського війська походи проти Москви і Мазепи, які закінчувалися поразкою Іваненка. Востаннє згадано в документах 1708 р.

Кішка Самійло (Кошка, Кушка) (?–1602). Походить з української шляхти, брацлавського роду Кошичів або Кошків. Гетьман реєстрового і запорозького козацтва (1599–1602). Своїм лояльним ставленням до польського уряду прагнув повернути козакам утрачені привілеї. Учасник і організатор багатьох походів запорозьких козаків. Майже 25 років перебував у турецькому полоні. Організував повстання невільників на галері, які разом з ним перебили яничар і повернулися в Україну. На чолі двох тисяч козаків у 1602 р. брав участь у складі польсько-шляхетських військ у поході на Ливонію і загинув під Феліном.

Конашевич-Сагайдачний Петро (Конашевич Петро Кононович) (1560 або 1570–1622). Народився в сім'ї українського православного шляхтича, учень відомої Острозької академії. Гетьман Запорозької Січі (1614–1616, 1620–1622). Від початку XVII ст. на Січі, брав участь у походах на Молдавію і Ливонію. З його ім'ям пов'язане перетворення козацької ватаги на регулярне військо. Під його проводом відбулися походи козаків у Крим і Туреччину, здобуто Очаків і Перекоп (1607), Синоп і Кафу (1616), доходив до Константинополя. 1618 року Сагайдачний приєднався до антитурецької Ліги Міліції Християнства. Брав участь на чолі 20-тисячного козацького війська у поході королевича Владислава на Москву (1618). Однак 1620 року послав у Москву посольство з проханням прийняти козаків на російську службу. Сагайдачний відіграв вирішальну роль

у Хотинській битві 1621 р., під час якої кероване ним 40-тисячне козацьке військо разом з польською армією завдало відчутної поразки війську султана. П. Сагайдачний намагався зміцнити становище козацтва, досягти його незалежності від польської шляхти, послабити національний і релігійний гніт в Україні. За його вирішальної участі в Україні 1620 р. відновлено православну ієрархію (висвячено митрополита Й. Борецького та п'ятьох єпископів). Разом з усім козацьким військом записався до Київського братства, забезпечивши таким чином його захист і підтримку. Помер у Києві 20 квітня 1622 року від рани, отриманої під Хотином. Похований у Києво-Братському монастирі. Перед смертю заповів все своє майно на освітні, благодійні і релігійні цілі, зокрема Київському братству і Львівській братській школі.

Косинський Криштоф (?–1593). Походив з української православної шляхти Підляшшя, гетьман українського козацтва (1591–1593). У ці ж роки очолив перше антифеодальне повстання проти шляхетської Польщі, яке завдало їй відчутного удару і відкрило епоху збройної національно-визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетського панування. Повстання почалося виступом у грудні 1591 р. реєстрових козаків на чолі з гетьманом Косинським. Повстанці захопили Білу Церкву — резиденцію білоцерківського старости князя Я. Острозького. Цей виступ дав поштовх до повстання у Київському, Брацлавському, Волинському, Подільському воєводствах. 1593 року козацький загін зазнав поразки під містечком П'яткою, Косинський змушений був погодитися на переговори, під час яких його вбили.

Кулага-Петражицький Іван (?–1632) — представник козацької реєстрової верхівки. Гетьман реєстрових козаків (1631–1632), поставлений Конецпольським. І хоча домагався допуску козаків до виборів короля Владислава IV (1632), проте відзначався помітною поступливістю щодо польського уряду, за наказом якого намагався розгромити Запорозьку Січ. У зв'язку з намірами короля Владислава IV залучити козаків до походу проти російського війська на Смоленщину, які підтримував Кулага, на раді у Черняхівській балці 25 грудня 1632 р. його було усунено з гетьманства й обрано рядового реєстровця Андрія Діденка.

Лобода Григорій (?–1596). Родом з Київщини. Належав до заможного реєстрового козацтва. Козацький гетьман (1593–1596). У 1594–1595 рр. брав участь у походах на Молдавію як союзник Рудольфа II проти турків і татар. Під час селянсько-козацького повстання був союзником Северина Наливайка, разом з яким здійснив похід у Білорусію і виступав проти поляків. Під час польської

облоги в урочищі Солониця вступив у таємні переговори з коронним гетьманом С. Жолкевським. Звинувативши Лободу у зраді, повстанці вбили його.

Лянцкоронський Предслав (?–1531) — козацький гетьман (1506–1512). Магнат, Хмельницький староста (з 1520 р.). Очолював походи українських козаків на Аккерман (1516 р.) і Очаків (1528 р.), разом з Євстафієм Дашкевичем успішно відбивав напади татар, доходив до Білгорода. Переконавшись у доцільності використання козацьких сил у боротьбі з турками і татарами, польський король Сігізмунд І надав козакам деякі вольності, призначив річну грошову видачу і дозволив селитися вище Дніпровських порогів. Лянцкоронський офіційно отримав від короля титул гетьмана.

Мазепа Іван Степанович (1639–1709). Походив з української шляхти Мазеп-Колединських з-під Білої Церкви. Гетьман України (1687–1709). Своїм політичним хистом і культурою підніс авторитет гетьманської влади, був великим меценатом мистецтв і наук, розбудовувачем України. Прагнув відокремлення її від Росії і здобуття незалежності. Вчився у Києво-Могилянському колегіумі та єзуїтському колегіумі в Полоцьку. Служив при дворі польського короля Яна Казимира. Для завершення освіти Мазепу було послано за кордон. Опанував основи фортифікації, гарматну справу. Був у Голландії, Франції, Німеччині, Італії. Як королівський посол відвідував Запоріжжя, возив листи короля до Виговського, до гетьмана Юрія Хмельницького, клейноди гетьману Тетері. 1669 року Мазепа стає на службу до гетьмана П. Дорошенка генеральним осавулом і писарем. У липні 1674 року Дорошенко відрядив Мазепу в Крим і Туреччину по допомогу. Дорогою його перехопили запорожці і відправили до гетьмана І. Самойловича. Той, у свою чергу, послав його до Москви, що дало Мазепі можливість налагодити тісні взаємини з верхівкою російського уряду. Після повернення пішов на службу до І. Самойловича. Брав участь у Чигиринських походах (1677–1678). 1682 року призначений генеральним осавулом. 1687 року за допомогою князя В. В. Голіцина Мазепу обрано гетьманом. Уклав з Москвою так звані Коломацькі статті, які обмежували повноваження гетьмана. Петро І нагородив І. Мазепу орденами Святого Апостола Андрія Первозванного і Білого Орла.

Основною програмою Мазепи була розбудова української державності на ґрунті козацько-гетьманського ладу і соборності українських земель. Заради цього брав участь у Кримському поході російських військ 1689 р. Спочатку підтримував заходи Петра І, але

політика царя щодо знищення самостійності української держави і скасування її козацького устрою, надмірний визиск українського народу для продовження Північної війни примусили Мазепу переглянути свою політику щодо Росії. Він укладає таємні угоди зі шведським королем Карлом XII і польським королем Станіславом Лещинським. Перехід Мазепи на бік Карла XII призвів до спалення Батурина і винищення його населення, знищення Запорозької Січі. Під час Полтавської битви (1709) виступив на боці шведів. Разом з Карлом XII і залишками його армії відступив на турецьку територію. Помер у Варниці під Бендерами. І. С. Мазепа опікувався Києво-Могилянським колегіумом, домігся його перетворення на академію, ініціював відкриття 1700 року Чернігівського колегіуму. Підтримував митців Дмитра Туптала, Стефана Яворського, Іоанна Максимовича, Теофана Прокоповича та ін. За його підтримки були реставровані або збудовані церковні пам'ятки в Києві, Чернігові, Переяславі тощо. Культурні здобутки Мазепи становлять національну гордість українців, свідчать про духовну велич гетьмана.

Многогрішний Дем'ян (?–?). Походив з посполитих м. Коропа. Козацьку службу розпочав за Б. Хмельницького. Завдяки природному розуму, твердій вдачі і принциповості домігся посади чернігівського полковника (1663–1668). Гетьман Лівобережної України (1668–1672). Брав активну участь у Визвольній війні (1648–1654). Був противником Андрусівського договору (1667), який поділив Україну між Москвою і Польщею, і тому брав участь у виступі І. Брюховецького проти Москви (1668). Намагаючись припинити громадянську війну, яка точилася в Україні, уклав з царським урядом Глухівські статті (1669), у яких на основі статей Богдана Хмельницького визначалося політичне і правове становище Лівобережної України у складі Російської держави: скорочувалась кількість російських воєвод, їхні функції обмежувалися лише військовими справами тощо. Своїми діями, спрямованими на зміцнення державної влади, самостійницькою політикою щодо козацької старшини, а також у зв'язку зі звинуваченням у таємних зв'язках з П. Дорошенком викликав невдоволення козацтва. 1672 р. його було скинуто з гетьманства. Тоді ж Многогрішного несподівано схопили царські урядовці та ув'язнили в іркутській тюрмі. Після звільнення (1688) перебував на військовій службі на Забайкаллі. 1696 р. постригся у ченці одного з монастирів, де й помер.

Наливайко Северин (?–1597). Походив з родини ремісників у Гусятині, керівник селянсько-козацького повстання проти

польських та українських магнатів і шляхти (1594–1596), гетьман українського козацтва (1596). Відзначався винятковою хоробрістю. На Запоріжжі служив сотником надвірної хоругви у великого українського магната К. Острозького. 1594 року Северин Наливайко залишив службу й організував на Брацлавщині загін нереєстрових козаків для боротьби проти польсько-шляхетських загарбників і турецько-татарської агресії. У жовтні 1594 року разом з Григорієм Лободою і Матвієм Шаулою очолив повстання козацької бідноти, селян і міщан на Правобережній Україні. Під його керівництвом повстанці завдали ряд поразок польським військам, оволоділи Брацлавом, Баром, Вінницею. Повстанців підтримали селяни Білорусії. Проти них боролось польське військо під керівництвом гетьмана С. Жолкевського. Після боїв з польською армією під Білою Церквою та в урочищі Гострий Камінь повстанці переправилися через Дніпро й облаштували на річці Солониця поблизу Лубен повстанський табір. Верхівка реєстрового козацтва видала Наливайка і важко пораненого Шаулу коронному гетьману Жолкевському. Попри обіцянки гетьмана, після капітуляції більшість козаків було знищено. Після страшних тортур Наливайка 11 квітня 1597 р. страчено у Варшаві.

Оришевський Іван (Ян) (?–1605) — польський шляхтич, гетьман Війська Запорозького (1579–1591). Один з організаторів реєстрового козацтва. Очолював козацькі походи під Стародуб і Почеп, у 1585 р. — у Криму. За його ініціативи і участю було складено список реєстрових козаків 1581 р. Польський уряд намагався використати гетьманування Оришевського проти козаків з метою стримати їх від нападу на сусідні держави. Помер у Гайсині (Вінницька обл.) після усунення від справ за наказом короля.

Орлик Пилип (1672–1742). Походив зі знатної чеської родини, яка емігрувала до Польщі. Батько, Степан Орлик, загинув під Хотином (1673 р.). Гетьман України в еміграції (1710–1742). Народився під Вільно у с. Косуті Ошмянського повіту. Замолоду мешкав в Україні. Вихованець Києво-Могилянської колегії, після закінчення якої став кафедральним писарем Київської митрополії. Із 1700 року служив у Генеральній військовій канцелярії. Генеральний військовий писар (1706–1708), прибічник І. Мазепи, після Полтавської битви відійшов разом з ним у Бендери, де 1710 р. був проголошений гетьманом і одразу ж визнаний шведським королем та турецьким султаном. За його участі було складено «Пакти і Конституція прав і вольностей Запорозького Війська» (05.04.1710). Це була перша народна демократична конституція, 16 статей якої передбачали встановлення національного

суверенітету і визначення кордонів Української держави, забезпечення демократичних прав людини, визнання непорушності складових чинників правового суспільства. Ним були вироблені не знані ще в Європі демократичні засади суспільного життя. 1711 року Орлик уклав союз з Карлом XII і Кримом. Цього ж року разом з кримськими татарами здійснив похід на Правобережну Україну, проте відступив перед військовими силами Петра I. Вирішальний бій відбувся над річкою Прутом у липні 1711 р. Оточений турками цар вимушений був підписати Прутський договір, за яким Петро I відмовився від претезій на Правобережну Україну. Із 1714 року перебував у Швеції, Польщі, Англії, Ватикані, Франції, намагаючись заручитися їхньою підтримкою у боротьбі проти царської Росії і підняти українську справу на міжнародний рівень. Проте ці заходи успіху не мали. Помер у Яссах. Відомий як письменник і поет, автор цінного твору «Щоденник».

Острянин Яків (Остряниця) (?–1641) — походив з дрібних служилих людей у Литві, боярин, полковник реєстрових козаків (1633), гетьман запорозького козацтва (1638). Після поразки Павлюка під Кумейками навесні 1638 року очолив селянсько-козацьке повстання. Із метою його розширення відправив на Київщину полковника К. Скидана з козацьким загоном, а сам пішов на Полтавщину. У червні 1638 року зазнав поразки від польсько-шляхетського війська під Жовнином. Втративши надію на успіх, Острянин з близькою йому старшиною і кількома сотнями козаків переправилися через річку Сулу і вийшли в Слобідську Україну, оселившись на Чугуївському городищі. Ходив на татар. Загинув 1641 року у сутичці рядового козацтва із старшиною.

Павлюк (Бут Павло Михнович) (?–1638) — гетьман запорозького козацтва (1637). Разом із Сулимою брав участь у зруйнуванні фортеці Кодак (1635). 1637 року очолив повстання проти польського гніту, звернувся з універсалом до українського народу, після чого повстання розрослося й поширилося у Лівобережній Україні. Після битви під Кумейками й оточення під Боровицею, яке закінчилося капітуляцією повстанців, виданий реєстровими козаками полякам і страчений у квітні 1638 р. у Варшаві.

Підкова Іван (?–1578) — козацький гетьман (1577–1578). Боровся за молдавський престол, очолив боротьбу молдавського народу проти турецького іга. На чолі загону запорозьких козаків 1577 р. захопив Ясси і проголосив себе молдавським господарем. 1578 року під тиском турків змушений був відступити в Україну. По-зрадницькому захоплений у Немирові, страчений 1578 р. у Львові. За переказами, похований у Канівському монастирі.

Полуботок Павло (бл. 1660–1724) — гетьман Лівобережної України, обраний старшиною наказним гетьманом (1722–1724), вихованець Києво-Могилянського колегіуму. Чернігівський полковник (1706–1722). Продовжував політику Скоропадського, домагався відновлення гетьманства та ліквідації Малоросійської колегії. Був викликаний до Петербурга і підступно ув'язнений у Петропавлівській фортеці, у якій став першим в'язнем. Помер 1724 року. За своє гетьманування розпочав важливі реформи: реорганізував українське судочинство, запровадив колегіальний суд, апеляції, боровся проти хабарництва.

Розумовський Кирило (1728–1803). Народився в селі Лемешах (тепер Козелецького р-ну Чернігівської обл.) в сім'ї реєстрового козака Г. Розума Козелецької сотні Київського полку. Гетьман України (1750–1764). Молодший брат Олексія Розумовського, фаворита імператриці Єлизавети Петрівни. Навчався в університетах Кенігсберга, Берліна, Геттінгена, Страсбурга (1743–1745 рр.). Після повернення в Росію його було призначено президентом Петербурзької академії наук (1746). Коли царський уряд відновив в Україні гетьманщину, за вказівкою Єлизавети Петрівни гетьманом 1750 р. було обрано Кирила Розумовського, права якого були поширені на Київ і Запорожжя. Своєю політикою в Україні намагався сприяти перебудові гетьманщини на зразок Української держави європейського типу, дістати для неї право здійснювати самостійну закордонну політику, захищав її фінансову самостійність. Особливе значення мала проведена ним судова реформа, за якою було утворено станові суди. Намагався розширити політичні права старшини, яка брала участь у старшинських з'їздах, де обговорювали найважливіші державні справи і реформи. Термін «шляхетство» став офіційною назвою козацької старшини. І хоч у цей же час тривав процес обмеження прав посполитих, проте було відкрито доступ до старшини представникам некозацьких верств, таких, як духовенство, міські верхи тощо. За Розумовського значною мірою пожвавилось політичне життя в Україні, було реформовано козацьке військо. Сприяв розвиткові науки, зокрема історичної, літератури і мистецтва, планував відкрити в Батурині університет. Новий уряд Катерини II посилив централізаторську політику щодо України. З-під влади гетьмана було вилучено Київ, українські справи знову були передані у відомство Сенату, запроваджено контроль за наданням гетьманом посад і маєтків. Після ліквідації 10 грудня 1764 р. гетьманства Розумовського відправили у відставку у чині генерал-фельдмаршала. 1794 року оселився в Батурині, де і проживав до самої смерті.

Ружинський Богдан (Богданко, Яків, Ружний) (?–1576) — гетьман низових козаків (1575–1576 рр.). 1576 року польський король Стефан Баторій надав Війську Запорозькому «конституцію і привілеї», за якими Богдана Рулжинського вперше офіційно було найменовано запорозьким гетьманом з пожалуванням йому гетьманських клейнодів: бунчука, булави і військової печатки із зображенням герба Війська Запорозького — козацький лицар з самопалом, на голові — збита набік смушева шапка, ріг при боці. Для гетьманської резиденції було призначено спочатку Трахтемирів, а з 1579 р. — Батурин. Тут розташували і Військове правління. Козакам дозволили селитися аж до Києва. Військо Запорозьке мало містити 20 тис. козаків, які отримували платню один червонець і кожух. Було засновано козацькі полки, наставлено полковники, сотники, отамани, старшини, обозні, судді, писарі та ін. Ружинський здійснив низку походів проти турків і татар. Загинув під час штурму 1576 р. татарської фортеці Аслан-Город.

Ружинський Євстафій (?–1581) — козацький гетьман (1565). Увійшов в історію козацтва як гетьман-реформатор. Із його ім'ям пов'язане формування воєнної організації козаків. В Україні заснував козацьку полкову систему. Полки ділились на сотні, які формувалися у містах і поселеннях. Були обрані полковники і сотники. На кожний полк укладали реєстр, до якого записували козаків переважно заможного стану.

Самойлович Іван (Попович) (Самойлович Іван Самійлович) (?–1690). Виходець із сім'ї священика містечка Ходоркова (тепер село Попелянського р-ну Житомирської обл.). Гетьман України (1672–1687). Навчався у Києво-Могилянському колегіумі. У 60-ті рр. XVII ст. почав службу в козацькому війську сотенним писарем, згодом був сотником, 1668–1669 рр. — полковник Чернігівського полку, генеральний суддя (1669–1672). На козачій раді в Діброві обрано гетьманом Лівобережної України. Основна мета політики — об'єднання Правобережної України з Лівобережною у складі Російської держави. У зв'язку з цим вів активну боротьбу з гетьманом Правобережної України П. Дорошенком, який спирався на Туреччину. Тричі очолював козацькі походи проти татар і турків. На старшинській раді у Переяславі його було проголошено гетьманом Правобережної України. За гетьманування Самойловича значною мірою відроджується господарство на Лівобережній Україні, відновлюється торгівля із Західною Європою, Москвою, Доном, Кавказом, активізується культурне життя, яке занепало в умовах Руїни: будуються церкви, монастирі тощо. Однак саме за Самойловича українська церква опинилась під зверхністю московського

патріарха. Відзначався користолюбством і самовладністю. Перший із гетьманів визначив своє ставлення до влади гетьмана як монархічної. Усе це викликало невдоволення ним з боку опозиції старшинської верхівки на чолі з Мазепою. Самойловича звинуватили у зрадницьких відносинах з Кримом. 1687 року на Коломацькій раді за наказом Москви був позбавлений гетьманства, заарештований російськими урядовцями і засланий до Сибіру, у Тобольськ, де незабаром і помер.

Свірговський Іван (?— помер не раніше 1574) — козацький гетьман (1567–1574). Брав активну участь у визвольній боротьбі молдавського народу проти турецького ярма. На чолі загону запорозьких козаків чисельністю 1 400 осіб захопив Сороки, а 24 квітня 1574 р. разом з молдавськими загонами розгромив біля села Жилиште під Фокшанами (Молдова) велике турецьке військо. На початку травня цього ж року козацькі загони оволоділи столицею Валахії Бухарестом і важливим стратегічним пунктом на Дунаї Браїловим, а потім і фортецею Бендери. Однак у вирішальній битві 14 червня 1574 року біля міста Килії на Дунаї через зраду боярської верхівки молдавсько-козацьке військо зазнало поразки. Важко поранений Іван Свірговський потрапив у турецький полон. За деякими даними, його стратили у Стамбулі.

Світольдович Венцеслав (?–?) — український гетьман (1401–1439). Походив з князів руських Світольдів. Був одним із перших гетьманів Литви і Польщі після унії. Як гетьман українських військ відомий з часів воєнних дій, які вела Литва і Польща проти агресії Тевтонського ордену, що посягав на польські і литовські землі, у складі яких перебувала Україна. На чолі 37-тисячного українського війська, до якого за вказівкою польського короля Владислава II Ягайла приєдналося польське і литовське воїнство, брав участь у Грюнвальдській битві 1410 р. Саме завдяки його рішучості війська Тевтонського ордену зазнали поразки. Як зазначено в «Історії Русів», король Владислав «був дуже задоволений і вдячний за такі важливі послуги гетьмана Венцеслава й усього руського воїнства, нагородив їх різними почестями і подарунками». Після цієї битви Венцеслав Светольдович на чолі українського полку не раз виступав в обороні Литви і Польщі, зокрема у боях 1439 р. проти турків і угорців, чим сприяв укладанню між Польщею і ними угоди.

Скоропадський Іван (1646–1722). Народився в Умані у козацькій старшинській сім'ї. Гетьман Лівобережної України (1708–1722). 1674 року, після зруйнування турками Умані, переселився з братами на Лівобережну Україну і пішов на службу до гетьмана

I. Самойловича. Служив військовим канцеляристом, виконував важливі дипломатичні місії в Москві, Криму, Запорозькій Січі, Польщі, де виявив свої знання, наполегливість і кмітливість. Мазепа готував його як свого наступника. Із 1700 року — генеральний осавул, 1706 р. — стародубський полковник. У листопаді 1708 року за погодженням з Петром I на старшинській раді у Глухові обрано гетьманом. Однак Петро I ніколи не довіряв Скоропадському. Царський уряд 1709 р. запровадив своїх резидентів для контролю за діяльністю гетьмана і його правління, а 16 травня 1722 р. Малоросійську колегію, якій були підпорядковані адміністративні і судові органи гетьманського управління Лівобережної України. Дії царського уряду щодо України набули колоніального характеру. У цей час політика І. Скоропадського була спрямована на захист прав України та її населення. Помер 1722 р. і похований у Гамаліївському монастирі поблизу Глухова.

Сулима Іван (?–1635). Походив з дрібної шляхти з Чернігівщини (с. Рогощи). Гетьман запорозьких козаків (1628–1629, 1630–1635). Служив у польських магнатів Жолкевського та Даниловичів. Брав участь у козацьких походах проти турків і татар. 1628 року був уперше обраний гетьманом на Запорожжі. За активну боротьбу з турками папа Павло V нагородив його золотою медаллю. 1635 року, повернувшись з Дону, розгромив фортецю Кодак на Дніпрі. Через зраду частини реєстрової старшини був схоплений і виданий полякам. Разом з іншими керівниками повстання його було відправлено до Варшави, де і страчено.

Суховій (1645–?). Походив з полтавських козаків. Гетьман запорозького козацтва (1669–1674). Писар Війська Запорозького, кошовий отаман (1660–1662). 1660 року на чолі восьмитисячного загону запорожців як кошовий отаман разом з Юрієм Хмельницьким виступив на допомогу московському воєводі Б. В. Шереметєву, проте той був розгромлений татарським ханом. Дізнавшись про це, повернув на угорські землі, захопив тут шість міст і з чималою здобиччю повернувся на Січ. Згодом разом з кошовим отаманом Іваном Сірком і частиною запорожців увірвався до Криму й спустошив його. Невдовзі помирився з кримським ханом Адиль-Гереєм і почав називати себе гетьманом Війська Запорозького ханової величності під ім'ям Ашпат Мурза. Уклав з ханом угоду, що Адиль-Герей за підтримки орди і козаків звільниться з-під турецького ярма, а той, у свою чергу, допоможе Суховію звільнитися від Польщі і Москви. Воював проти П. Дорошенка (1668) у боротьбі з гетьманом Дем'яном Многогрішним, зазнав поразки, після чого облишив свої домагання на гетьманство Михайлові Ханенку

і разом з ним виступив проти П. Дорошенка, але й тут зазнав поразки і втік на Січ. Улітку 1681 року здійснив невдалу спробу стати гетьманом на Правобережжі і перейти під захист Туреччини. Вирушив до Криму. Подальша доля невідома.

Павло Тетеря (Тетеря (Моржковський) Павло Іванович) (?–1670 (1671)) — гетьман Правобережної України (1663–1665). Походив з реєстрових козаків Переяслава. Належав до шляхетсько-старшинської верхівки. Вихованець Києво-Могилянської колегії. Член Львівського братства. До 1648 року — писар міського суду у Володимирі-Волинському. Переяславський полковий писар (1649), переяславський полковник (1653). Був членом посольства до Москви у березні 1654 року для оформлення Переяславської угоди. 1657–1659 рр. — генеральний писар. Після смерті Б. Хмельницького підтримував І. Виговського і Ю. Хмельницького. Брав участь в укладанні Гадяцького договору і Слободищенського трактату. Після зречення Ю. Хмельницького (1663) обраний гетьманом Правобережної України. Придушував на Правобережній Україні народні повстання під проводом І. Поповича, Варениці (1663–1665). Зазнавши поразки, зрікся гетьманської булави, захопив гетьманський скарб і втік до Польщі (1665). Тут прийняв католицтво і дістав звання стольника полоцького та старости брацлавського, ніжинського, чигиринського. Не отримавши підтримки польського уряду у своїх особистих справах, перейшов на бік Туреччини й оселився у Молдові (Ясси), а звідти подався до Андріянополя, де й помер наприкінці 1670 (або на початку 1671) року.

Федорович Тарас (?–?). У 20-ті роки XVII ст. корсунський полковник, гетьман запорозьких козаків (1629–1630). 1629 року водив козаків у Крим. У березні 1630 р. очолив селянсько-козацьке повстання, яке охопило значну територію України. Після укладання Переяславської угоди, підписану на вимогу козацької старшини 8 червня 1630 р., з 10 тисячами невдоволених козаків відійшов на Запорозьку Січ і на Дон. Востаннє згадується у документах 1636 р., коли звертався до Москви з проханням про перехід частини запорожців на російську службу. Не бажаючи загострювати через це відносини з Польщею, російський уряд відхилив цю пропозицію Федоровича. Подальша доля невідома.

Ханенко Михайло (бл. 1620–1680) — син запорозького козака Степана. Гетьман Правобережної України (1669–1674). Уманський полковник (1660–1669). Прихильник пропольської орієнтації, підписав Острозький договір, за яким в Україні відновлювалося польсько-шляхетське панування. Після поразки Суховія у липні 1668 року козаки трьох правобережних полків на раді

в Умані проголосили Ханенка гетьманом. У війні проти П. Дорошенка зазнав поразки під Стебловом (1669). Згодом здався лівобережному гетьманові І. Самойловичу. Був наділений маєтностями на Чернігівщині, однак політику не полишив. За звинуваченням у зносинах з Польщею Ханенка було ув'язнено (1677). Невдовзі після звільнення помер.

Хмельницький Богдан (Зіновій) Михайлович (1595–1657). Походив з дрібної української шляхти. Гетьман України (1648–1657), організатор і керівник Визвольної війни українського народу проти польсько-шляхетського гноблення, державний діяч, полководець і дипломат. Навчався у школах Чигирина та Києва, закінчив Єзуїтський колегіум у Львові. Служив у кінній сотні свого батька Михайла Хмельницького, чигиринського сотника, брав участь у польсько-турецькій війні (1620–1621). У жовтні 1620 року у битві під Цецорою батько загинув, а Богдан потрапив у турецький полон, з якого його викупили 1622 р. Повернувшись в Україну, вступив до реєстрового козацтва. Брав участь у козацьких походах, у селянсько-козацьких повстаннях 1630, 1632, 1637–1638 рр. 1637 року обійняв посаду писаря реєстрового війська. Після придушення козацько-селянських повстань польська влада усунула його з цієї посади і призначила чигиринським сотником. На запрошення французького уряду разом з Іваном Сірком і запорозькими козаками 1646 р. взяв участь на боці Франції у війні проти іспанських Габсбургів. Із середини 40-х років розпочав підготовку повстання українського народу проти польсько-шляхетського панування в Україні. 1647 року на таємній раді висунув план повстання. Тоді ж був арештований, але йому вдалося звільнитися. Разом із сином Тимофієм і загоном козаків вирушив на Січ, де за допомогою однодумців практично здійснює плани повстання. У січні 1648 р. козацькою радою його було обрано гетьманом. 22 квітня розпочав воєнні дії проти шляхетської Польщі. Війська під командуванням Хмельницького здобули значні перемоги над польсько-шляхетськими військами в Жовтоводській битві (1648), під Корсунем (1648), Пилявцями (1648), у Зборівській битві (1649), під Батогом (1652) і Жванцем (1653). Засновник української козацької держави, він став і першим організатором її адміністративного управління.

Як визначний політик, Богдан Хмельницький зумів налагодити зовнішньо політичні зносини з Туреччиною, Трансільванією, Росією, Польщею, Швецією, Кримом і Венецією, майстерно використовуючи суперечності між ними.

Помер Богдан Хмельницький у Чигирині, тіло його було поховано у збудованій ним Іллінській церкві в Суботові.

Хмельницький Юрій (бл. 1641–1685) — молодший син Богдана Хмельницького, гетьман України. Особиста нерішучість і слабка воля призвели до того, що він перетворився на маріонетку в руках старшинських угруповань. За гетьманування Ю. Хмельницького було підписано з московським урядом Переяславський договір (1659), а 1660 р. зі шляхетською Польщею було укладено Слободищенський трактат, який призвів до громадянської війни в Україні і зумовив її поділ на Правобережну і Лівобережну. Скинутий з гетьманства старшинською радою (1663), постригся у монахи під ім'ям Гедеона. 1664 року польський уряд заарештував та ув'язнив Хмельницького у Марієнбурзькій фортеці. Звільнившись, жив в Уманському монастирі. 1673 року його було захоплено в полон татарами, було вдруге проголошено гетьманом (1677–1681) уже як підданого турецького султана. Втретє проголошений гетьманом 1685 р. Через півроку після цього Юрія стратили турки у Кам'янці-Подільському.

Шаула Матвій (?–1596). Походив з київського дрібного боярства, козацький гетьман (1596). Один із керівників повстання під проводом Наливайка, брав участь в усіх його походах. Коли у березні 1596 р. повстанці скинули з гетьмана Лободу, натомість обрали Шаулу. Під час солонецького бою був тяжко поранений і виданий старшиною С. Жолкевському. Страчено у Варшаві разом з Наливайком.

XIX СТОЛІТТЯ: У СКЛАДІ ІМПЕРІЙ

Боровик Віталій Гаврилович (справжнє прізвище — Боровиков) (1864 — після 1938). Народився у Ніжині. 1891 закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету. Улітку цього ж року разом із харківськими студентами І. Липою, М. Байздренком та М. Базькевичем у Каневі взяв участь у заснуванні української політичної організації «Братство тарасівців». Був одним із розробників статуту, де містився заклик до боротьби за незалежність України і який згодом був опублікований у львівській «Правді». Боровик заснував у Київському університеті гурток тарасівців, до якого, крім нього, увійшли Є. Тимченко, М. Кононенко, О. Черняхівський, В. Самійленко, М. Міхновський та ін. Підготував і надрукував художні твори, зокрема «Мати-українка», перекладав. 1897 року буву складі Загальної безпартійної української організації, згодом — Української демократичної партії. 1910 року переїхав до Одеси, де керував українською книгарнею «Діло». Репресований 1938 року, помер на засланні.

Костомаров Микола Іванович (1817–1885). Народився в слободі Юрасівці, тепер Вільховатського р-ну Воронезької області в сім'ї російського поміщика, мати — українська кріпачка.

Закінчив 1837 р. історико-філологічний факультет Харківського університету. Під впливом українських фольклорних збірників захопився збиранням та вивченням народної поезії, 1844 р. захистив магістерську дисертацію «Об историческом значении русской народной поэзии». Після закінчення університету деякий час служив юнкером в уланському полку, потім викладав історію в гімназіях Харкова, Рівного, Києва, зокрема 1845 р. був старшим учителем 1-ї Київської гімназії, з 1846 р. — ад'юнкт-професор кафедри російської історії Київського університету.

У 1845–1846 рр. разом з М. Гулаком і В. Білозерським заснував Кирило-Мефодіївське братство, де брав активну участь у складанні програмових документів — «Книга буття українського народу», «Статут Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія», відозв «До братів-українців», «До братів-росіян», «До братів-поляків»; автор записки про об'єднання слов'янських народів.

Навесні 1847 р. Костомарова було заарештовано. Після року ув'язнення в у Петропавловській фортеці його вислано до Саратова. 1856 р. Костомаров було амністовано.

Із 1858 р. жив і працював у Петербурзі. 1859–1862 рр. — екстраординарний професор кафедри російської історії Петербурзького університету. Влаштовував літературні «вівторки» для земляків-українців, підтримував тісні зв'язки з М. Добролюбовим, В. Стасовим, М. Ге, О. Бодянським; співпрацював у журналах «Современник», «Вестник Европы» (один із його засновників), «Отечественные записки», «Русское слово», «Русская старина», «Киевская старина» та ін. Брав участь у створенні журналу «Основа», у виробленні його національно-культурної програми. Із 1862 р. залишив університет і зосередився на науковій роботі. Був членом-редактором Київської археографічної комісії; за його редакцією у 1863–1884 рр. видано 12 томів «Актов Южной и Западной России» з історії України і Білорусії XIV–XVII ст. Автор праць з історії: «Начало Руси» (1860), «Мысли о федеративном начале в древней Руси» (1861), «Севернорусские народоправства во времена удельно-вечевого уклада» (1864), «Вече и вечевое устройство в древней Руси» (1864) та ін. Написав «Русскую историю в жизнеописаниях ее главнейших деятелей» (т. 1–7, 1873–1888). Праці з історії України присвячені здебільшого періодові XV–XVII ст.: «Иван Свирговский, украинский гетман XVI века» (1855), «Богдан Хмельницкий и возвращение Южной Руси к России» (1857),

«Черты народной южнорусской истории» (1861), «Южная Русь в конце XVII века» (1867), «Руина» (1879–1880), «Мазепа» (1882) та ін.

Костомаров — автор історичних трагедій «Сава Чалий» (1838) і «Переяславська ніч» (1841), які відзначаються новизною проблематики. Успішними були спроби Костомарова у написанні віршованих творів і перекладів. У численних публіцистичних статтях, спрямованих проти реакційної політики російських і польських шовіністичних кіл, Костомаров відстоював історичне право української мови на самобутній розвиток. Помер Микола Костомаров 7(19) квітня 1885 року в Петербурзі.

Липа Іван Львович (1865–1923). Народився у Керчі, там же закінчив гімназію. 1888 року вступив на медичний факультет Харківського університету. Улітку 1891 р. разом зі своїми товаришами-однодумцями М. Байздренком, М. Базькевичем брав участь у створенні української політичної організації — «Братства тарасівців». Автор статуту організації. «Братство тарасівців» і студентська громада у Харкові тісно співпрацювали з українофільським гуртком Русових. 1 травня 1893 року харківську студентську громаду було розгромлено поліцією. Липу заарештовали та ув'язнили, після звільнення йому заборонили протягом трьох років проживати в центральних губерніях. Закінчив Казанський університет й отримав диплом лікаря. Працював земським лікарем. Після заснування Загальної української безпартійної організації став одним з найбільш активних її членів. 1902 року переїхав на постійне проживання до Одеси. Видавав там альманах «Багатія», редагував тижневик «Українське слово», співпрацював з часописами «Нова громада», «Громадська думка», «Українська хата». Після Лютневої революції 1917 р. його обрали від Одеси делегатом до Української Центральної Ради. Став комісаром уряду Одеси. За гетьманата П. Скоропадського обіймав посаду лікарського інспектора Одеси. Із 1919 року був у складі ЦК Української партії соціалістів-самостійників. В уряді УНР Директорії завідував управлінням культури, був міністром охорони здоров'я українського уряду в еміграції. 1922 року оселився поблизу, вдався за приватну лікарську практику, писав літературу. Помер і похований там же.

Лукашевич Василь Лукич (бл. 1783–1866). По батьковій лінії походив з давнього козацького роду. Закінчив Пажеський корпус при Імператорському дворі (1803). Згодом працював перекладачем: спочатку в Колегії закордонних справ, потім — у міністерстві внутрішніх справ. Із 1812 р. — предводитель дворянства Переяславського повіту Полтавської губернії. На доброчинні пожертви

меценатів заснував повітове училище й став його почесним наглядачем. Під впливом наполеонівської пропаганди плекав надію на відновлення автономії Гетьманщини, скасованої імператрицею Катериною II. Під час війни 1812 р. утримував власним коштом військові лазарети, сформував краще в усій Полтавській губернії народне ополчення. Брав участь у громадсько-політичному русі. Був близьким до полтавської масонської ложі «Любов до істини» (заснована навесні 1818 р. М. Новіковим — начальником канцелярії малоросійського генерал-губернатора кн. М. Рєпніна; її членами були, зокрема, С. Кочубей, В. Тарновський, І. Котляревський, організація ставила за мету піднесення політичної свідомості українського дворянства і встановлення республіканської форми державного устрою). Через розбіжності з М. Новіковим перейшов до київських масонів («З'єднані слов'яни»). Наприкінці січня 1826 р. за підозрою у зв'язках з декабристами його було заарештовано та ув'язнено у Петропавловській фортеці. Через брак доказів його звільнили й дали дозвіл мешкати під наглядом поліції у власному маєтку в Борисполі.

Мархоцький Ігнацій Сцібор (1749 (1755)–1827). Народився у Польщі в сім'ї шляхтича-землевласника. Протягом 1770–1774 рр. Ігнацій Мархоцький перебував на військовій службі. Після одруження Ігнацій Мархоцький повернувся на Поділля. 1791 р. він став цивільно-військовим комісаром Кам'янецької землі Подільського воєводства та видав акт «Права міста Миньківці». Одразу ж після приєднання Поділля до Росії встановив на межі своїх земель знаки з написами «Кордони держави Миньковецької від Царства Російського». «Держава» існувала до смерті Мархоцького, тобто до 1827 року.

Муравйов-Апостол Сергій Іванович (1796–1826). Народився в Петербурзі у сім'ї російського дипломата, відомого письменника і сенатора. Дитинство провів у Гамбурзі (Німеччина), потім у Парижі. Служив у корпусі інженерів шляхів сполучення. Учасник війни 1812 р. та закордонного походу російської армії 1813–1814 рр. З 1813 р. служив у Семенівському полку, а після повстання семенівців 1820 р. був відправлений підполковником до Полтави, а потім до Чернігівського піхотного полку. У 1817–1818 входив до масонської ложі. Засновник «Союзу порятунку» та «Союзу благоденства», член Південного товариства, один з його директорів, голова Васильківської управи цього товариства. Один із керівників повстання Чернігівського полку. Заарештований 3 січня 1826 р., відправлений до Санкт-Петербурга. Засуджений до смерті. Страчений разом з іншими кервініками руху 1826 р.

Пестель Павло Іванович (1793–1826). Народився в дворянській сім'ї, батько був сенатором, сибірським генерал-губернатором. Навчався у Дрездені (Німеччина), у Пажеському корпусі в Санкт-Петербурзі, який закінчив із занесенням на дошку кращих випускників. Під час війни 1812 р. брав участь у Бородінській битві, де був важко поранений і отримав золоту шпагу за хоробрість. Упродовж 1818–1825 рр. служив в Україні.

1816 р. вступив до «Союзу порятунку». У Тульчині організував управу «Союзу благоденства» (1818), а після його розпуску створив Південне товариство. Протягом 1820–1824 рр. писав конституцію «Руська правда». Метою організації було встановлення республіканського правління та ліквідація кріпосного права з наділенням селян землею, частково з поміщицького землеволодіння та общинного фонду. Планувалось використовувати революційні методи: здійснення перевороту шляхом змови. Пестеля було заарештовано напередодні збройного повстання декабристів. Його страчено разом з іншими керівниками декабристів.

Шевченко Тарас Григорович (1814–1861). Народився в с. Моринці Звенигородського повіту Київської губернії. Походив з родини кріпаків. Навчався у дяка.

Тарас рано залишився сиротою. Восени 1829 року Шевченко у складі панської обслуги потрапляє до Вільна. У списку дворових його записано здатним «на комнатного живописца». Шевченка віддають вчитися малюванню. Після польського повстання 1830 р. його пан Енгельгардт поїхав до Петербурга, де передав на навчання майстрові петербурзького малярного цеху В. Ширяєву. Тут Шевченко знайомиться з учнем Академії мистецтв І. Сошенком, поетом Є. Гребінкою і конференц-секретарем Академії мистецтв В. Григоровичем, який домігся дозволу Шевченкові відвідувати рисувальні класи Товариства заохочування художників. Згодом відбувається знайомство Шевченка з К. Брюлловим і В. Жуковським. Вражені гіркою долею талановитого юнака, вони 1838 р. викупають його з кріпацтва, допомагають влаштуватись на навчання в Академію мистецтв.

Вірші Шевченко почав писати ще кріпаком, за його свідченням, 1837 року. 18 квітня 1840 р. вийшла друком перша збірка Шевченка — «Кобзар». Це була подія величезного значення не тільки в історії української літератури, а й в історії самосвідомості українського народу. Враження від «Кобзаря» посилилося після виходу 1841 р. історичної поеми Шевченка «Гайдамаки», присвяченої антифеодальному повстанню 1768 р. на Правобережній Україні проти польської шляхти.

Новий період творчості Шевченка охоплює 1843–1847 роки (до арешту) і пов'язаний з двома його подорожами на Україну. У ці роки поет пише і твори «Наймичка», «І мертвим, і живим...», «Сон», «Єретик», «Великий льох» та «Розрита могила». Шевченко повертається на Україну, багато подорожує (Полтавщина, Чернігівщина, Київщина, Волинь, Поділля), виконує доручення Київської археографічної комісії, записує народні пісні, малює архітектурні й історичні пам'ятки, портрети й краєвиди. Продовжує писати поезії: «Кавказ», «Холодний яр», «Як умру, то поховайте» («Заповіт») та ін.

Навесні 1846 р. у Києві Шевченко знайомиться з членами таємного Кирило-Мефодіївського товариства. У березні 1847 р. товариство було розгромлене. Шевченка заарештували 5 квітня 1847 р. Революційні твори з альбому «Три літа» стали головним доказом антидержавної діяльності Шевченка. Його віддали у солдати до Окремого Оренбурзького корпусу «із забороною писати й малювати». В Оренбурзі поет познайомився зі своїми земляками Ф. Лазаревським і С. Левицьким, з польськими політичними засланцями. Свої нові твори він потай записував до саморобних «захалявних» зошитків.

1848 р. на клопотання Шевченкових друзів його увели як художника до складу Аральської описової експедиції. Під час зимівлі Шевченко багато малював і написав понад 70 поезій. Шевченка залишили в Оренбурзі опрацьовувати матеріали експедиції, де він написав 12 поезій. 23 квітня 1850 р. Шевченка заарештували за порушення царської заборони писати й малювати. Його перевели до Новопетровського укріплення на півострові Мангишлак. Через обережність Шевченко змушений був припинити писати вірші і відновив поетичну діяльність лише незадовго до звільнення. Проте в ті роки він малював, написав кілька повістей російською мовою і розпочав щоденник. Сім років перебування в Новопетровському укріпленні — чи не найтяжчі в житті поета. Лише 1 травня 1857 р. було дано офіційний дозвіл звільнити Шевченка з військової служби зі встановленням за ним нагляду і забороною жити в столицях.

У Нижньому Новгороді, поки Шевченко чекав на дозвіл проживати в Петербурзі, він написав поеми «Неофіти», «Юродивий» (незакінчена), ліричний триптих «Доля», «Муза», «Слава» та доопрацьовував свої «невільницькі» поезії, які переписував у «Більшу книжку».

Літературно-мистецька громадськість столиці гаряче зустріла поета. В останні роки життя він бере діяльну участь у громадському

житті, виступає на літературних вечорах, стає одним із фундаторів Літературного фонду, допомагає недільним школам в Україні (складає й видає для них «Букварь южнорусский»), бере участь у виданні альманаху «Хата» та підготовці до видання журналу «Основа». Улітку 1859 року Шевченко відвідав Україну. Зустрівся в Кирилівці з братами й сестрою. Мав намір оселитися на Україні. Шукав ділянку, щоб збудувати хату. Та 13 липня біля с. Прохорівка його заарештували. Звільнили через місяць і запропонували виїхати до Петербурга. У січні 1860 р. під назвою «Кобзар» вийшла збірка, яка містила 17 написаних до заслання поезій. А 1859 р. у Лейпцігу видано (без участі поета) збірку «Новые стихотворения Пушкина и Шевченко», де вперше надруковано шість нелегальних поезій Шевченка, зокрема «Кавказ» і «Заповіт».

Проте заслання підірвало здоров'я Шевченка. На початку 1861 р. він тяжко захворів і 10 березня помер. Був похований на Смоленському кладовищі. Через два місяці, виконуючи заповіт поета, друзі перевезли його прах на Україну і поховали на Чернечій (тепер Тарасовій) горі біля Канева.

XX СТОЛІТТЯ. ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Антонович Дмитро Володимирович (1877–1945). Народився в сім'ї видатного українського історика, археолога і етнографа, керівника Київської старої громади В. Антоновича. Навчався на історико-філологічних факультетах Київського і Харківського університетів.

1906 року облишив революційну діяльність, виїхав за кордон, вивчав історію мистецтва у Франції, Німеччині, Італії. Із 1912 р. викладав історію українського мистецтва в Київській мистецькій школі, приватних драматичних студіях. Від 1913 р. редагував орган УСДРП «Дзвін». Під час Першої світової війни його обрали уповноваженим Всеросійського земського союзу. Працював також у Київському відділенні Червоного Хреста, опікувався евакуацією поранених з Південно-Західного фронту.

Після падіння російського самодержавства, на початку березня 1917 р. Д. Антонович став одним із співзасновників Центральної Ради. 21 грудня 1917 р. його призначено генеральним секретарем, згодом міністром морських справ. У липні 1918 р. його призначено генеральним консулом Української Держави у Швеції. У листопаді 1918 р. був у складі делегації Українського національного союзу на переговорах із країнами Антанти (Ясси, 17–23.11.1918 р.). У 1919 р. — дипломатичний представник УНР у Римі.

Д. Антонович був одним із засновників, а впродовж 1928–1930, 1937–1938 рр. — ректором Українського вільного університету у Відні і Празі. Помер і похований у Празі.

Барановський Христофор Антонович (1874–1941). Народився у селянській сім'ї. Не маючи середньої та вищої освіти, завдяки лише талантові фінансиста посів провідне місце в українському кооперативному русі. 1907 р. заснував і протягом 10 років очолював Союзбанк, 1917 р. — голова управи Українського народного кооперативного банку. На Всеукраїнському національному конгресі у квітні 1917 р. обраний членом УЦР від кооперативних організацій. У Генеральному Секретаріаті УЦР отримав портфель генерального секретаря фінансів. У 1919 р. Х. Барановський був директором Українбанку. Із 1920 р. в еміграції. Останні роки життя провів у Південній Америці. Автор низки праць, присвячених українській кооперації та фінансовій системі.

Винниченко Володимир Кирилович (1880–1951). Закінчив юридичний факультет Київського університету Св. Володимира. Тут він долучився до визвольного руху українського народу проти гніту російського царату. Після Лютневої революції В. Винниченка обирають заступником голови Центральної Ради і доручають очолити її виконавчий орган — Генеральний Секретаріат (діяв з 15 червня 1917 по 9 січня 1918 рр.). Володимир Винниченко — автор майже всіх декларацій і законодавчих актів УНР, у яких простежується еволюція його поглядів від «культурно-національної автономії» України у складі Російської Федеративної Республіки до відродження самостійної української національної державності. У серпні 1918 р. В. Винниченко очолив опозиційний гетьману П. Скоропадського Український національний союз, рішуче наполягав на відновленні УНР, створенні її найвищого органу. Він став головою Директорії. Після краху гетьманського режиму, В. Винниченко як голова Директорії доручає члену УСДРП В. Чехівському очолити РНМ УНР. У цей період Володимир Винниченко висунув ідеї проведення загальноукраїнського Трудового конгресу і передання влади трудовим радам. Згодом між ним і С. Петлюрою загострилися суперечності. В. Винниченко обстоював необхідність орієнтації на радянську Росію, а С. Петлюра вів переговори з представниками Антанти. 10 лютого 1919 р. обидва пішли у відставку. В. Винниченко виїхав за кордон. У Відні він написав тритомну мемуарно-публіцистичну працю «Відродження нації».

Під час німецької окупації Франції В. Винниченко опинився у концтаборі за відмову співпрацювати з нацистами. Останні

25 років життя В. Винниченко прожив у французькому містечку Мужен поблизу Канн. Помер 6 березня 1951 р., похований у м. Мужен.

Грушевський Михайло Сергійович (1866–1934). Походив з давньої, але бідної духовної родини. Навчався в Тифліській гімназії, закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Був активним членом Київської громади, а з 1897 р. — головою Наукового товариства імені Шевченка у Львові, редактором «Записок НТШ».

Лютнева революція 1917 р. докорінно змінила життя М. Грушевського. На перших зборах Центральної Ради 8 квітня 1917 р. його заочно було обрано Головою. Він переїхав до Києва. З березня 1917 до квітня 1918 р. очолював Центральну Раду. Після падіння Центральної Ради Михайло Грушевський деякий час перебував у у Празі, Відні, Женеві. У березні 1924 р. він із сім'єю назавжди повернувся в Україну. Тут він присвятив себе науковій діяльності. Його було обрано академіком АН УРСР (1923 р.), а згодом — академіком АН СРСР (1929 р.).

Перу М. Грушевського належать близько 2000 праць з історії, соціології, літератури, етнографії, фольклору, багатотомна «Історія України-Руси» (1936 р.), «Нарис історії українського народу» (1904 р.), п'ятитомна «Історія української літератури» (1923–1927 рр.) та ін.

Становлення демократичної правової української держави є лейтмотивом його ідейної спадщини. Історик наголошував, що еволюція людства, попри всі складнощі, має тенденцію до встановлення справедливого демократичного ладу. Він був глибоко переконаний, що нова українська державність має ґрунтуватися на засадах демократії та закону. Своєю працею Михайло Сергійович Грушевський закладав основи формування української державності.

Помер 25 листопада 1934 р. у Кисловодську, похований у Києві на Байковому кладовищі.

Дорошенко Дмитро Іванович (1882–1951). Навчався в гімназії, вищу освіту здобував у Варшавському, Петербурзькому та Київському університетах. 1903 р. очолив Петербурзьку українську студентську громаду, наступного року виїхав до Львова, де слухав лекції М. Грушевського та І. Франка з історії України й історії української літератури. Згодом у Глухові сформував місцевий комітет РУП-УСДРП, а 1908 р. став членом Товариства українських поступовців (ТУП). Згодом Д. Дорошенко — один з активних організаторів Української партії соціалістів-федералістів.

Під час Першої світової війни був обраний заступником «Товариства допомоги населенню Півдня Росії», яке сприяло біженцям. 1915 року Дмитра Дорошенка було обрано уповноваженим Всеросійського союзу міст на Південно-Західному фронті і завідувачем відділу допомоги українцям Галичини й Буковини.

У березні 1917 р. Д. Дорошенка обирають товаришем Голови Центральної Ради і призначають заступником губернського комісара Київщини (віце-губернатором). 22 квітня 1917 р. Тимчасовий уряд призначив його крайовим комісаром Галичини й Буковини з правами генерал-губернатора. У травні–листопаді 1918 року Дмитро Дорошенко — міністр закордонних справ Української Держави. Він доклав багато зусиль, щоб Україну було визнано міжнародною спільнотою як незалежну державу. У період його керівництва зовнішньополітичним відомством відкрито дипломатичні представництва України в Румунії, Польщі, Швейцарії, Фінляндії, кілька українських консульств за кордоном і зарубіжних держав у Києві. Після падіння уряду П. Скоропадського Д. Дорошенко став професором української історії Кам'янець-Подільського університету. Із 1920 р. перебував в еміграції. Його перу належить понад 1000 наукових праць з історії України, історіографії, історії культури, літератури, церкви, зокрема «Нарис історії України», «Православна церква в минулому і сучасному житті українського народу» (1940 р.). Помер 19 березня 1951 р., похований у Мюнхені.

Єфремов Сергій Олександрович (1876–1937). Початкову освіту здобув в Уманській духовній школі. Навчався у Київській духовній семінарії. 1901 року закінчив юридичний факультет Київського університету. За десять років філологічної праці С. Єфремов зумів досягти дивовижних успіхів в історико-теоретичному осмисленні української літератури. Саме у студентські роки він розпочав свою політичну діяльність, ставши членом Загальної української безпартійної демократичної організації.

Наприкінці 1904 р. С. Єфремов разом з Б. Грінченком, М. Левицьким, Ф. Матушевським та іншими створив Українську радикальну партію, яка 1905 р. за його ініціативою об'єдналася з Українською демократичною партією, діставши назву Українська радикально-демократична партія (УРДП). 1905 року Сергій Єфремов очолив Селянський союз, а в 1908 р. став одним із засновників й активним діячем Товариства українських поступовців (ТУП).

Після створення 28 червня 1917 р. Генерального Секретаріату УЦР-УНР С. Єфремов обійняв у ньому посаду генерального секретаря міжнаціональних справ, а з вересня 1917 р. очолив Українську партію соціалістів-федералістів.

Після встановлення радянської влади в Україні він був змушений перейти на нелегальне становище і переховуватися. Проте восени 1919 р. на прохання Української академії наук вченого було амністовано.

Із 1919 р. Сергій Олександрович Єфремов академік Української Академії наук, протягом 1922–1929 рр. — віце-президент і голова (з 1924 р.) Управи УАН. Сергій Єфремов гаряче відгукувався на найболючіші питання українського життя. Коли розпочалася кампанія знищення національно свідомої інтелігенції, став «ідеальною» кандидатурою для політичного процесу як «керівник контрреволюційної організації», так званої Спілки визволення України. Сфабриковані звинувачення визначили подальшу його долю. 1930 року був засуджений до смертної кари, яку згодом замінили десятирічним ув'язненням із суворою ізоляцією. Імовірно, Сергій Олександрович Єфремов помер у «політізоляторі» в березні 1939 р. Є припущення, що він був розстріляний у 1937 р. У 1989 р. ученого реабілітовано, а 1990 р. поновлено у складі Академії наук України.

Жуковський Олександр Тимофійович (1884–1925). 1917 року, напередодні революції, служив на Західному фронті, був там одним із керівників українського військового руху. За політичними переконаннями належав до УПСР (центральна течія) і був одним із провідників партії. Під час гетьманського перевороту його було заарештовано німецькою військовою владою.

Із вересня 1919 р. О. Жуковського було призначено ревізором військових місій УНР у Празі, Берліні, Відні. Як військовий агент Директорії укладав угоди про купівлю військового майна для армії. У серпні 1921 р. О. Жуковський разом із М. Шрагом і М. Чечелем перебував в УССР, де провадив переговори з більшовицьким керівництвом про повернення в Україну. За деякими даними, у 1922 р. він здійснив цей намір. Подальша доля невідома.

Любинський Микола Михайлович (1891–1938). Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету. Був обраний до УЦР від Подільської губернії. Належав до УПСР.

Генеральний Секретаріат призначив його 22 листопада 1917 р. своїм комісаром на Румунському фронті, був обраний членом української делегації на мирних переговорах у Бересті-Литовському.

24 березня 1918 р. М. Любинського було призначено керівником Міністерства закордонних справ. У 1920-х рр. працював науковим співробітником ВУАН. 1931 р. М. Любинського було заарештовано у справі так званого Українського національного центру. Подальша доля невідома.

Мірний Іван Іванович (1872–1937). До 1917 р. був активним діячем українського національного руху на Київщині. Працював у товаристві «Просвіта», місцевому осередку ТУП, був членом Українського клубу, співробітником Комітету Південно-Західного фронту Всеросійського союзу міст. На Всеукраїнському національному конгресі (6–8 квітня 1917 р.) його було обрано членом УЦР. Був членом УПСФ. У листопаді 1917 р. обійняв посаду Генерального писаря Генерального Секретаріату. У 1920–1924 рр. перебував в еміграції в Німеччині, де репрезентував уряд УНР в екзилі. Із 1924 р. мешкав у ЧСР.

Ніковський Андрій Васильович (1885–1942). Народився у міщанській сім'ї. Після смерті батька 1891 р. родина переїхала до Одеси, де в єврейських кварталах міста жив і виростав А. Ніковський.

Після Лютневої революції увійшов до Київської ради об'єднаних громадських організацій. Був членом УПСФ. На Всеукраїнському національному конгресі його було обрано до Центральної Ради, згодом А. Ніковського обрали товаришем голови УЦР та до складу її Президії. На цій посаді він залишався до 16.03.1918 р. За більшовицької влади і денікінщини деякий час перебував на нелегальному становищі. Наприкінці 1919 р. — на початку 1920 р. — співробітник УАН. З 26.05.1920 р. — міністр закордонних справ Директорії УНР.

Ніковського було заарештовано 1929 р. у справі «СВУ» та засуджено до 10 років позбавлення волі. Покарання відбував на Соловках. Після завершення терміну постановою УНКВС вирок було скасовано і справу закрито. Звільнений 1940 р. За деякими свідченнями, А. Ніковський помер у блокадному Ленінграді.

Петлюра Симон Васильович (1879–1926). Початкову освіту здобув у церковнопарафіяльній школі. Із 1895 р. навчався в духовній семінарії, де брав участь у діяльності таємної української громади, через що його звідти було виключено. 1900 р. С. Петлюра став активним учасником Революційної української партії (РУП) у Полтаві. 1903 р. його заарештували. Після звільнення він виїхав до Львова. 1905 року у зв'язку з амністією С. Петлюра повернувся до Києва і того ж року виїхав до Петербурга, де працював у редакції щомісячника соціал-демократичного напряму «Вільна Україна».

Після революційних подій 1905 р. С. Петлюра повернувся до Києва, працював секретарем газети «Рада», а впродовж 1907–1908 рр. — співредактором газети «Слово». Співпрацював з науковим журналом «Україна». 1909 р. він переїхав до Москви, де редагував часопис «Украинская жизнь». Під час Першої світової

війни працював у «Союзі земств» і був його уповноваженим на Західному фронті. Після проголошення Центральної Ради С. Петлюра став Генеральним секретарем військових справ.

Восени 1917 року, не погодившись із політикою В. Винниченка, С. Петлюра вийшов з уряду і виїхав на Лівобережжя, де організував Гайдамацький кіш Слобідської України, який відіграв вирішальну роль у боях за Київ (1918) і в придушенні більшовицького повстання на «Арсеналі».

Після гетьманського перевороту С. Петлюру було заарештовано. Після звільнення переїхав до Білої Церкви, де брав участь в антигетьманському повстанні, після придушення якого увійшов до складу Директорії та очолив армію УНР як її Головний отаман.

Після від'їзду В. Винниченка за кордон С. Петлюра 11 лютого 1919 р. став Головою Директорії. Опинившись у безвиході, уряд УНР на чолі з С. Петлюрою 5 грудня 1919 р. виїхав до Варшави, сподіваючись знайти союзника в боротьбі проти окупантів.

Після укладення Варшавського договору у квітні 1920 р. війська УНР під проводом С. Петлюри спільно з польською армією повели наступ проти більшовиків і 7 травня 1920 р. зайняли Київ. Проте у червні під тиском ворожих сил довелося залишити місто. Коли у жовтні 1920 року було укладено перемир'я між Польщею і радянською Росією, з'єднані армії УНР перейшли Збруч і їх інтернували до Польщі. Коли більшовицька влада почала наполягати на екстрадиції Петлюри, він переїхав до Будапешта, а звідти — до Відня й Женеви, а наприкінці 1924 р. — до Парижа. Тут він керував діяльністю екзильного уряду УНР і заснував тижневик «Тризуб». Загинув 25 травня 1926 р. у Парижі від руки Самуїла Шварцбарта. Похований на цвинтарі Монпарнас.

Порш Микола Володимирович (1879–1944). Народився у німецько-єврейській родині. Навчався в Лубенській гімназії, увійшов до українського гімназійного гуртка, заснованого В. Шеметом. У Київському університеті належав до студентської громади і був одним із лідерів Київського комітету РУП. У міжреволюційний час М. Порш став організатором кооперативних товариств і спілок. Одна із найбільш відомих його праць, присвячених національному питанню, — «Про автономію України» (1907). На Всеукраїнському робітничому з'їзді (липень 1017) М. Порша було обрано головою Всеукраїнської ради робітничих депутатів та кооптовано до УЦР, де його призначили на посаду генерального секретаря праці. Після відставки С. Петлюри із посади генерального секретаря військових справ (18 грудня 1917) виконував обов'язки генерального секретаря. За його наказом було встановлено уніформу для

українських військовиків. Генеральний Секретаріат 30.12.1917 р. схвалив розроблений Генеральним секретарством військових справ законопроект про формування української міліції.

У 1919–1920 рр. був послом УНР в Берліні. Згодом відійшов від політичної діяльності і присвятив себе науково-дослідницькій роботі.

Севрюк Олександр Олександрович (1893–1941). Вищу освіту здобув у Петроградському технологічному інституті, був членом української студентської громади. Від студентських організацій був делегований до УЦР. Як один із провідних діячів УПСР був у складі ЦК партії та репрезентував партійну фракцію в Малій Раді. 15.01.1918 р. УЦР призначила О. Севрюка керівником делегації УНР на мирних переговорах у Брест-Литовському, де він виявив дипломатичні здібності, домігся визнання країнами Четверного союзу УНР суверенною державою, що створило правову можливість підписання між ними окремого договору. О. Севрюк перший від української делегації підписав 26.01.1918 р. Берестейську мирну угоду. Окрім того, домігся від представників Австро-Угорщини підписання окремої таємної угоди про утворення зі Східної Галичини і Буковини коронного краю. У Бересті 04.03.1918 р. між представниками Четверного союзу і делегацією УНР, яку очолював О. Севрюк, було підписано окремий договір стосовно Холмщини.

Був призначений С. Петлюрою 15.02.1919 р. керівником української дипломатичної місії в Італії, яка мала опікуватись поверненням на Батьківщину полонених українців. О. Севрюк не виконав покладених на нього обов'язків, і в липні 1919 р. його було усунуто з посади. Із 1920 р. перебував в еміграції у Франції. 1928 р. відвідав УСРР. Із 30-х років мешкав у Німеччині. Загинув у залізничній катастрофі.

Стешенко Іван Матвійович (1873–1918). Народився в Полтаві у сім'ї відставного унтер-офіцера. Навчався у Полтавській класичній гімназії та на історично-філологічному факультеті у проф. Т. Флоринського. Вільно володів французькою, німецькою, іспанською, італійською, багатьма слов'янськими мовами, багато перекладав. Захоплення історією надихнуло його на написання драми «Мазепа», яка вийшла друком у Львові 1896 р. Після закінчення університету І. Стешенко був запрошений на посаду лектора Фундуклеївської жіночої гімназії. Та вже через рік за політичну діяльність його було заарештовано і після п'яти місяців ув'язнення вислано з Києва. Він був активним учасником створення Української Центральної Ради. Належав до першого складу Президії

УЦР. Водночас очолював рух за українську школу. Викладачі київських середніх шкіл 06.03.1917 р. заснували в Києві Товариство поширення шкільної освіти в Україні на чолі з І. Стешенком. Як генеральний секретар освіти видав брошуру «Поміч учителю в справі національного виховання дітей». Міністр освіти гетьманського уряду М. Василенко запропонував йому обійняти кафедру українського письменства у Кам'янець-Подільському Українському державному університеті, що мав відкритись у серпні 1918 р. Для підготовки курсу І. Стешенко одержав відпустку і виїхав на батьківщину. У Полтаві 29.07.1918 р. був тяжко поранений невідомими злочинцями, а наступного дня помер. Похований на Байковому кладовищі у Києві.

Христюк Павло Оникійович (1890–1941). Народився в сім'ї козака-хлібороба. Середню освіту здобув у Баку, вищу — у Київському політехнічному інституті, де був членом української студентської громади, брав участь у кооперативному русі. Активний діяч УПСР. На установчому з'їзді партії П. Христюка було обрано до її ЦК. На Всеукраїнському національному конгресі його було обрано членом УЦР та її Комітету. У квітні в Києві почав виходити друкований орган УПСР «Народна воля», у редагуванні якого брав участь і П. Христюк. На І Всеукраїнському селянському з'їзді (28.05–02.06.1917 р.). його було обрано до складу ЦК Селянської спілки, що одночасно виконував роль керівного органу Всеукраїнської ради селянських депутатів. З червня 1917 р. П. Христюк репрезентував в УЦР Селянську спілку та Всеукраїнську раду селянських депутатів. У січні–лютому 1918 р. обіймав посаду міністра внутрішніх справ УНР, із лютого 1918 р. — Державний секретар Ради Народних Міністрів УНР. Емігрував 1919 р. до Відня, де видав «Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр.». Повернувся в Україну1923 р., працював в Українбанку, протягом 1925–1926 рр. — у Держвидаві України членом правління і завідувачем фінансово-торгових справ. У 1928–1930 рр. — співробітник Наркомфіну УРСР. Із 1930 р. працював науковим співробітником Інституту літератури ім. Т. Шевченка. 1931 року його було заарештовано за звинуваченням у причетності до так званого Українського національного центру. Засуджений, загинув у таборі.

Чехівський Володимир Мойсейович (1876–1937). Народився в сім'ї священика. Після закінчення Київської духовної академії працював помічником інспектора Кам'янець-Подільської духовної семінарії. 1906 р. його було обрано депутатом І Державної Думи, після розпуску якої відбув однорічне заслання у Вологді.

Протягом 1907–1917 рр. мешкав в Одесі, викладав, активно співпрацював у місцевій українській громаді й товаристві «Просвіта». У жовтні–листопаді 1917 р. — голова Одеського ревкому, у листопаді призначений політичним комісаром УЦР в Одесі та водночас губернський комісар освіти на Херсонщині. За гетьманування П. Скоропадського працював у Міністерстві віросповідань і церковної політики, входив до Українського національного союзу. Після створення Директорії УНР став членом Українського революційного комітету, який готував повстання проти гетьмана в Києві. За Директорії очолював Раду Міністрів і Міністерство закордонних справ УНР. За його участі було розроблено і оголошено 1919 р. урядом УНР Закон «Про автокефалію Української православної церкви». Був радником митрополита УАПЦ В. Липківського. У 1920-х рр. В. Чехівський працював в Історично-філологічному відділі ВУАН, був професором Київського медичного інституту, Київського політехнікуму та Соціально-економічних курсів.

Його було заарештовано 1929 р. у сфабрикованій НКВС «Справі СВУ» як члена «бюро» цієї організації. Засуджений до 10 років ув'язнення у Соловецьких таборах. Розстріляний.

Шелухін Сергій Павлович (1864–1938). Народився у поміщицькій сім'ї. Закінчив Лубенську класичну гімназію, юридичний факультет Київського університету. Працював на різних посадах у суді, викладав теорію права, займався науково-дослідницькою працею.

Під час революції вступив до Української радикально-демократичної партії (з червня 1917 р. — УПСФ), був обраний до Центральної Ради від Одеси. УЦР у грудні 1917 р. ухвалила Закон «Про Генеральний суд» — найвищу судову установу УНР, до складу якого в січні 1918 р. обрали С. Шелухіна і де він отримав портфель міністра судових справ. Напередодні гетьманського перевороту вийшов зі складу уряду Голубовича. Гетьман Скоропадський у липні 1918 р. затвердив Закон «Про Державний Сенат Української Держави». Членом Цивільного Генерального суду Державного Сенату було обрано Шелухіна. Після відновлення УНР він очолював Міністерство юстиції в уряді В. Чехівського, а 1919 р. став членом української делегації на мирній конференції в Парижі.

У Відні 1921 р. діячами, опозиційно налаштованими до С. Петлюри, було утворено Всеукраїнський національний державний союз. С. Шелухін був одним із його лідерів і авторів меморандуму, відправленого від імені союзу Версальській мирній конференції на ім'я президента В. Вільсона. У ній було обґрунтовувано історичне

право українського народу на створення незалежної держави. Самостійність України виводили не внаслідок проголошення IV Універсалу Центральною Радою, а як відновлення її державності на підставі історично-правових основ і зречення Миколи II, як повернення до свого давнього державно-правового стану.

Від 1921 р. до 1938 р. С. Шелухин обіймав посаду професора карного права в Українському вільному університеті в Празі.

Шульгін Олександр Якович (1889–1960). Народився у дворянській сім'ї, яка мала козацько-старшинське коріння. Закінчивши 1908 року 1-у Київську гімназію зі срібною медаллю, О. Шульгин виїхав до Петербурга, де за порадою видатного українського антрополога Ф. Вовка вступив на природничий факультет, але через два роки перевівся на історично-філологічний. Після закінчення університету взявся за підготовку до професорської діяльності. Був активним членом молодіжної громади ТУП. Увійшов до складу Генерального Секретаріату, його було обрано генеральним секретарем охорони прав національних меншин. Після гетьманського перевороту — посол Української Держави у Болгарії. У січні 1919 р. Директорія призначила його членом делегації УНР на Паризькій мирній конференції.

Із 1921 р. перебував в еміграції, проводив активну політичну діяльність як представник УНР, очолював надзвичайну дипломатичну місію УНР в Парижі, був членом делегації УНР на Міжнародній Генуезькій конференції, постійним представником УНР у Лізі Націй, з трибуни якої виступав проти більшовицької колективізації та голодомору. У 20-х роках — послідовний захисник ідей української державності. Сформулював гасло: «Нація вища за класи, держава вища за партії». Один із найбільш яскравих українських емігрантських публіцистів, автор книги «Державність чи гайдамаччина».

ГЕТЬМАНАТ СКОРОПАДСЬКОГО

Василенко Микола Прокопович (1866–1935). Народився в сім'ї дрібного службовця. Після закінчення прогімназії в Глухові та Полтавської гімназії навчався на історико-філологічному факультеті Дерптського університету. За нелегальний збір коштів на допомогу робітникам Києва і Петербурга, підтримку повстання саперів 1905 р. у Києві М. Василенка засудили до року тюремного ув'язнення. М. Василенко був членом ТУП, а 1910 р. вступив до російської партії кадетів, яка, погоджуючись на українську мову в школах, суді, церкві, виступала проти автономії України, обстоювала збереження єдиної, неподільної Росії. Належність до кадетської партії позначилась на

стосунках М. Василенка з діячами українського національно-визвольного руху 1917 року. 1917 року Тимчасовий уряд призначив М. Василенка куратором Київської шкільної округи, згодом — товаришем міністра освіти Тимчасового уряду.

Гетьман П. Скоропадський призначив М. Василенка виконувачем обов'язків голови Ради Міністрів Української Держави. Разом з іншими міністрами-кадетами М. Василенко підписав 17.10.1918 р. «Записку в справі зовнішньої політики України», подану гетьманові П. Скоропадському. У ній зазначалось, що Україна повинна тісно пов'язувати свої інтереси із інтересами інших держав, які виникли на терені колишньої Росії.

Після падіння Української Держави М. Василенко працював у вишах Києва, в УАН. У липні 1920 р. його було обрано академіком УАН, головою Соціально-економічного відділу, через рік — президентом академії, але він не був затверджений на цій посаді більшовицьким урядом. Водночас М. Василенко очолював Товариство правознавців УСРР.

У квітні 1924 р. М. Василенка було засуджено до 10 років позбавлення волі у сфабрикованій НКВС справі. Під тиском наукової громадськості вирок було переглянуто і наприкінці 1924 р. вченого звільнили. Він повернувся до наукової діяльності.

М. Василенко залишив по собі велику наукову спадщину, зокрема фундаментальні дослідження «Нариси із історії Західної Русі і України», «Права, за якими судиться малоросійський народ, як джерело до історії державного права України XVIII ст.», «Конституція Пилипа Орлика» та ін.

Гербель Сергій Миколайович (1856–?). Народився 1856 року в сім'ї купця. Після закінчення Кременчуцького реального училища перебував на військовій службі. Після виходу у відставку він працює на численних державних посадах у Херсоні. Із 1902 р. С. Гербеля затверджено харківським віце-губернатором. У 1903–1904 рр. обіймав посаду Харківського губернатора. 1904–1912 рр. — начальник управління в справах місцевого господарства міністерства внутрішніх справ Росії, член Державної ради. Під час Першої світової війни — головноуповноважений з постачання продовольства російської армії.

За часів гетьманату — представник голови Ради Міністрів Української Держави при Головному штабі австро-угорських військ в Одесі, згодом — міністр продовольства в уряді Ф. Лизогуба. У середині грудня 1918 р. заарештований у Києві українською республіканською владою. Після звільнення опинився в армії А. Денікіна. 1919 року виїхав до Німеччини. Рік смерті невідомий.

Лизогуб Федір Андрійович (1851–1928). Народився 6 жовтня 1851 р. у містечку Седнів Чернігівської губернії. Походив зі старовинного козацького роду, син А. Лизогуба, брат Д. Лизогуба. Відомий земський діяч, українофіл і меценат. Упродовж 1888–1897 рр. був гласним Городнянської повітової, згодом Чернігівської губернської земської управи, у 1901–1915 рр. — головою Полтавської губернської земської управи. За сприяння Ф. Лизогуба Полтава, Миргород перетворились на центри української культури. Був ініціатором спорудження в Полтаві нового будинку земства в національному стилі, пам'ятника І. Котляревському, відкриття кількох музеїв, матеріально підтримував українське декоративно-прикладне мистецтво.

У травні–листопаді 1918 р. — голова Ради Міністрів Української Держави гетьмана П. Скоропадського, згодом — міністр внутрішніх справ. У результаті діяльності уряду Ф. Лизогуба Українська Держава досягла помітних успіхів у розбудові державності, утвердженні на міжнародній арені, стабілізації економіки й фінансів.

Намагався залучити до співпраці в уряді представників партій національно-демократичного напряму, у тому числі Український національно-демократичний союз. Протягом літа 1918 року під головуванням Ф. Лизогуба проведено велику організаційну роботу зі створення постійної штатної структури військових частин та підрозділів Сухопутних військ Збройних сил Української Держави, реформування Військово-Морського флоту, з демобілізації торговельного флоту, з відновлення Українського козацтва та зміцнення органів Державної варти.

Ф. Лизогуб залишив помітний слід і в дипломатії. За ініціативи Ф. Лизогуба були накреслені перспективи економічного співробітництва. Україна мала 11 дипломатичних і близько 50 консульських представництв у 20 країнах, а на своїй території — 12 дипломатичних і 42 консульських представництва з 24 держав.

Після опублікування гетьманом П. Скоропадським 14 листопада 1918 р. «Грамоти Гетьмана всієї України до всіх українських громадян і козаків України» і проголошення федеративного союзу України з майбутньою небільшовицькою Росією Ф. Лизогуб склав свої повноваження. Помер 1928 р. у Белграді (Югославія).

Скоропадський Павло Петрович (1873–1945). Народився 15 травня 1873 р. у м. Вісбаден (Німеччина) в аристократичній українській родині. Походив зі старовинного гетьмансько-старшинського роду. 1893 року Павло Скоропадський закінчив Петербурзький пажеський корпус. Служив корнетом гвардійського Кавалергардського полку, командиром ескадрону, полковим ад'ютантом. За мужність

нагороджений золотою Георгієвською зброєю. У березні 1912 р. П. Скоропадський отримав чин генерал-майора. Під час Першої світової війни у першому ж бою р. очолюваний ним полк розбив німецьку бригаду. 1916 р. отримав звання генерал-лейтенанта. 1917 р. його призначили командиром армійського корпусу.

Саме армія П. Скоропадського, перекривши залізничні лінії, зупинила російське військо, що наступало на Київ (на той час влада перебувала в руках Центральної Ради). Завдяки чималій популярності П. Скоропадського 6 жовтня 1917 р. у Чигирині його було обрано військовим отаманом.

Усвідомивши нездатність парламентських депутатів до реальної дії, П. Скоропадський скликав опозиційну Українську громаду, яку переконав, що найкращою формою встановлення національного порядку буде гетьманат.

24 квітня 1918 р. відбулася зустріч П. Скоропадського з начальником штабу німецьких військ генералом Тренером, який обіцяв сприяння німецьких військ у відновленні порядку. 29 квітня 1918 р. відбувся Всеукраїнський з'їзд хліборобів. Делегати ухвалили утворити Українську Державу на чолі з гетьманом.

Сім з половиною місяців Гетьманату лишилися в пам'яті українців як період відносної стабільності та впевненості. Упродовж правління П. Скоропадського уряд ухвалив близько 400 законодавчих актів, першими з яких стали «Закон про поновлення прав приватної власності на землю та вилучення за ринковою ціною частини землі у великих землевласників з метою наділення нею малоземельних селян» і «Закон про поліпшення правового статусу та умов праці робітничого класу».

Укладаючи Брестський договір, делегація Центральної Ради відмовилася від Криму. Павло Скоропадський, вважаючи, що Україна не може існувати без Криму, домігся укладення договору з Кримом про повернення його до складу України на правах автономії.

Дізнавшись про обрання гетьманом Павла Скоропадського та відновлення Української Держави, всі кораблі флоту підняли синьо-жовті штандарти. Згодом гетьман домігся повернення захоплених німцями кораблів та допоміжних суден.

П. Скоропадський почав створювати збройні сили. Було ухвалено закон про створення мережі середніх і вищих військових навчальних закладів, курсів перепідготовки офіцерських кадрів, готувалося відкриття Академії генштабу, розпочато комплектування особливого офіцерського корпусу, підпорядкованого персонально гетьману, затверджено план створення восьми піхотних корпусів та чотирьох кінних дивізій.

Значну увагу приділяли відродженню козацтва. Відповідно до Універсалу гетьмана, Українське козацтво містило вісім кошів у межах губернії, кожний по чотирнадцять полків у межах повіту. До козацького реєстру внесено 150 000 родин. На чолі Українського козацтва був гетьман, йому підпорядковувалися призначені ним кошові отамани.

За гетьманування П. Скоропадського почалося масове відкриття українських початкових шкіл, було створено 150 державних українських середніх шкіл на базі гімназій, засновано нові державні університети у Києві та Кам'янці-Подільському, приватний — у Полтаві. Було відкрито Головне управління мистецтв і народної культури, Національний архів, Державну бібліотеку, Галерею малювання і різьблення, Драматичний театр, Національну оперу, кобзарську і симфонічну школи, Всеукраїнську академію наук та Академію мистецтв на чолі із всесвітньо відомими вченими та діячами культури.

П. Скоропадський повернув до складу України Мозирський і Пінський повіти Мінської губернії, Стародубщину, українські повіти Курщини та Воронежчини, Холмщину й Підляшшя. Було укладено договори з Грузією та Росією, встановлено політичні й військові союзи з Доном і Кубанню. Румунія визнала за Україною право на південну Бессарабію. За короткий час Українську Державу офіційно визнало 30 країн, 10 із них відкрили в Києві дипломатичні представництва. Україна мала своїх послів або дипломатичні місії у 23 країнах. Поразка Четверного союзу в Першій світовій війні, революція в Німеччині активізували усі антигетьманські сили. Гетьман зрікається влади і виїжджає до Німеччини.

Помер 26 квітня 1945 р. внаслідок поранень, отриманих під час бомбардування, похований в Оберсдорфі (Німеччина).

КЕРІВНИКИ ДИРЕКТОРІЇ

Андрієвський Опанас Михайлович (1878–1955) — державний і політичний діяч, вчений-правник. Народився в Уманському повіті на Київщині. Після закінчення юридичного ліцею деякий час вів адвокатську практику в Києві. Член Української партії соціалістів-самостійників (УПСС). 1918 року був у складі Українського національного союзу. Один з організаторів антигетьманського повстання 1918 р. Від 14 листопада 1918 року — член Директорії УНР. Наприкінці квітня 1919 р. разом з керівництвом УПСС підтримав спробу державного перевороту на чолі з отаманом В. Оскілком. Після придушення заколоту Андрієвський вийшов зі складу

Директорії та емігрував до Чехословаччини. Був професором цивільного права, деканом правничого факультету Українського Вільного Університету в Празі. Помер в Австрії.

Винниченко Володимир Кирилович (*Див. на С. 45*).

Макаренко Андрій Гаврилович (1886–1963). Народився в м. Гадяч. До 1917 р. служив в управлінні Південно-Західної залізниці. 1917 р. — один з організаторів української Спілки залізничників, яку очолював, ініціатор підпорядкування залізничного транспорту Української адміністрації. 1918 р. — директор департаменту міністерства шляхів сполучення Української Держави. Водночас, як голова Спілки залізничників, був у складі Українського національного союзу, один з організаторів антигетьманського повстання 1918 року. 14 листопада 1918 р. його обрано членом Директорії. У 1920–1930-х рр. перебував на еміграції в Чехословаччині та Австрії. 1928–1929 рр. разом із О. М. Андрієвським та Ф. Швецем організував Українську національну раду за кордоном, яка, на їхню думку, мала стати центром наддніпрянських українців у еміграції. Після Другої світової війни жив у Німеччині, з 1951 р. — у США. Помер у м. Хьюстон (штат Техас, США).

Петлюра Симон Васильович (*Див. на С. 49*).

Швець Федір Петрович (1882–1940) — громадсько-політичний і державний діяч, учений-геолог; член Центральної Ради, ЦК Селянської спілки і Всеукраїнської ради селянських депутатів, член Директорії УНР. Після закінчення природничого факультету Дерптського університету (1909) працював асистентом на кафедрі геології. Брав участь у діяльності української студентської громади при університеті, був членом університетського товариства, співпрацював у термінологічній комісії природничої секції Українського наукового товариства в Києві. У Дерпті одержав посаду доцента на кафедрі палеонтології.

У березні 1917 р. повернувся в Україну і поринув у політичне життя. На З'їзді діячів українського села його було обрано членом Всеукраїнської ради селянських депутатів від Черкаського повіту Київської губернії та кооптовано до Центральної Ради. У вересні 1917 р. був призначений професором геології та проректором щойно створеного Українського народного університету в Києві.

За часів гетьманату був у складі Українського національного союзу, 13.11.1918 р. його було обрано членом Директорії УНР. У листопаді 1919 р. виїхав за кордон для участі в роботі Паризької мирної конференції. Виступив з гострою критикою Варшавського договору між УСРР і Польщею, за що був позбавлений повноважень члена Директорії С. Петлюрою.

В еміграції працював професором Українського вільного університету, Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова.

КЕРІВНИКИ УРЯДІВ ДОБИ ДИРЕКТОРІЇ

Лівицький Андрій Миколайович (1879–1954). Народився на хуторі Красний Кут Золотоніського повіту Полтавської губернії. Закінчив Прилуцьку гімназію, навчався у Києві в колегії Павла Ґалаґана та на математичному й правничому факультетах Київського університету. Приєднався до київської Української студентської громади і брав участь у політичному русі. За участь у студентському страйку 1899 р. виключено з університету. 1903 р. А. Лівицький закінчив університет і працював у судових установах.

Був одним із фундаторів РУП, керував осередком РУП у м. Лубни. 1905 року увійшов до УСДРП, за участь у революційних подіях двічі його заарештовували.

Після Лютневої революції 1917 р. А. Лівицький поринув у вир політичного життя. 16 березня 1917 р. обрано Золотоніським повітовим комісаром. За сприяння А. Лівицького у Золотоніському повіті було засноване товариство «Просвіта», налагоджено видання газети «Вісти з «Просвіти». На початку червня увійшов до Тимчасового ЦК Української селянської спілки і став членом ЦР.

За часів Центральної Ради обіймав посаду Полтавського губернського комісара, паралельно його обрано головою Золотоніського повітового та Полтавського губернського земств, член губернського і голова повітового Золотоніського комітету УСДРП.

За часів Гетьманату працював юристом Центрального українського кооперативного комітету, увійшов до складу Українського національного союзу і під час антигетьманського повстання виконував обов'язки повітового й губернського комісара Полтавщини.

За доби Директорії А. Лівицький брав участь у роботі Конгресу трудового народу. Його було призначено тимчасовим виконавцем обов'язків міністра внутрішніх справ. У новопризначеному С. Петлюрою 9 квітня 1919 р. уряді Б. Мартоса А. Лівицький був міністром юстиції, згодом — міністром закордонних справ. Із жовтня 1919 р. діяльність А. Лівицького зосередилася у Варшаві, де він очолив Українську дипломатичну місію з підписання українсько-польського договору. Вироблену у готових дискусіях протягом жовтня–листопада 1919 р. Декларацію в українських національних колах зустріли неоднозначно, оскільки в ній було передбачено значні територіальні, політичні та економічні втрати з боку УНР. Вони були закріплені у жовтні 1920 р. у таємному

українсько-польському політичному договорі та тій же військовій конвенції. Тим часом С. Петлюра, посилаючись на відсутність прем'єра І. Мазепи, 12 грудня 1919 р. призначив А. Лівицького виконавцем обов'язків голови РНМ УНР. Отже, у Варшаві фактично почав діяти паралельно кабінет міністрів. У травні 1920 р., коли РНМ очолив В. Прокопович, А. Лівицький обійняв посади заступника прем'єра та міністра закордонних справ. У жовтні 1920 р. за наказом С. Петлюри В. Прокоповича відправили у відставку і водночас А. Лівицькому було доручено очолити новий уряд. Прем'єрство А. Лівицького тривало неповний місяць і припало на останній період діяльності уряду УНР, перш ніж він остаточно не емігрував за межі України. Головна увага уряду зосереджувалася на черговій евакуації з метою врятувати державне майно та урядові установи. На засіданні уряду вже у Польщі, у Тарнові, під головуванням А. Лівицького було оприлюднено закони «Про тимчасове Верховне управління і порядок законодавства в Українській Народній Республіці» та «Про Державну Народну Раду Української Народної Республіки». У складі затвердженого С. Петлюрою 24 березня 1921 р. першого уряду УНР в екзилі, очоленого В. Прокоповичем, А. Лівицький знову обійняв посади заступника прем'єра та міністра юстиції. Наприкінці 1921 р. після трагічного «Другого Зимового походу армії УНР» саме він відстояв необхідність продовжувати діяльність уряду УНР поза межами України. Перебуваючи у Варшаві разом з С. Петлюрою, особливого значення надавав дипломатії, а у 1922–1926 рр. знову очолив уряд. Після загибелі 1926 р. С. Петлюри А. Лівицький очолив Директорію і перебрав посаду головного отамана військ УНР в екзилі. Під час Другої світової війни А. Лівицький залишався у Варшаві. Після закінчення війни оселився у Німеччині. Помер А. Лівицький 17 січня 1954 р. у Німеччині, у Карлсруе, але згодом його прах перевезли на українське меморіальне кладовище у Баунд-Бруці, поблизу Нью-Йорка.

Мазепа Ісаак Прохорович (1884–1952). Народився в с. Костобобер Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії. Спочатку навчався у бурсі, потім у духовній семінарії в Чернігові. Вступив на факультет природничих наук Петербурзького університету. Водночас прилучився до українського національного руху, вступив до української студентської громади. Потім було членство в РУП, а з 1905 р. — в УСДРП.

Отримавши диплом, працював з 1911 до 1915 р. агрономом у земських установах Нижегородської губернії. Потім з групою молодих агрономів виїздив до Австрії, Німеччини та Данії для ознайомлення із системою ведення сільського господарства. 1915 р. повернувся

в Україну (нині Дніпропетровськ), працював у Катеринославі у губернському продовольчому комітеті. Паралельно налагоджував контакти з місцевою нелегальною організацією УСДРП, яка розгорнула широку пропаганду проти імперіалістичної війни.

Після утворення Центральної Ради І. Мазепа став одним з організаторів Українського губернського національного з'їзду Катеринославщини, який працював 21–22 травня 1917 р. Його делегати підтримали вимоги УЦР про національно-територіальну автономію України і обрали губернську Українську раду. Аналізуючи результати виборів до Всеросійських та Всеукраїнських Установчих зборів, І. Мазепа констатував, що «неукраїнське місто поволі ставало головною базою російських більшовиків», але, на його думку, надію вселяло те, що по губернії український блок зібрав понад 50 % голосів. У грудні 1917 р. за редакцією І. Мазепи та П. Феденка у Катеринославі почав виходити орган УСДРП «Наше слово». На II Всеукраїнському з'їзді рад 17–19 березня 1918 р. І. Мазепа очолив українську соціалістичну фракцію, до якої увійшли представники УСДРП та правих українських есерів. У промові на з'їзді він заявив, що Україна не бажає опіки московських комісарів і що саме наступ російських військ примусив УЦР підписати мирний договір у Брест-Литовському.

За часів гетьманської держави П. Скоропадського почалися гоніння на активних діячів українського руху. І. Мазепа різко негативно оцінював політику П. Скоропадського, вважаючи, що після його проголошення гетьманом «влада на Україні фактично опинилася в руках російських реакційних кіл», а добу гетьманщини він характеризував як «штучне припинення революційного руху, що саме перед тим, наприкінці 1917-го та на початку 1918-го року, дійшов найвищої точки свого розвитку».

Після утворення Директорії І. Мазепа прибув до Києва, де його обрали до ЦК УСДРП. Наприкінці січня 1919 р. на Трудовому конгресі Мазепа виступив проти прихильників радянської платформи. У квітні 1919 р. І. Мазепу було призначено міністром внутрішніх справ у новоствореному уряді Б. Мартоса. На посаді міністра внутрішніх справ І. Мазепа організовував допомогу жертвам єврейських погромів, підтримав закон УНР про державну інспекцію у війську, вважаючи, що «армія без політичного контролю стане неминуче знаряддям усіх авантюрників».

У серпні 1919 р. після відставки прем'ра Б. Мартоса І. Мазепа виконував обов'язки голови уряду. До кабінету І. Мазепи увійшли представники УСДРП, УПСР, УПСФ, Єврейської народної партії та ін.

Загалом же прем'єрство І. Мазепи припало на складний час, коли «тільки непохитна, хто-небудь скаже — романтична віра держала тоді людей при уряді і в армії УНР». Намагаючись стабілізувати ситуацію, Директорія 25 жовтня скликала Державну нараду, на якій І. Мазепа констатував повний крах «орієнтації на чужі сили» і закликав у боротьбі за незалежність використовувати внутрішні резерви, у тому числі — повстанський рух по той бік фронту.

15 листопада 1919 р. Директорія фактично розпалася. Уряд І. Мазепи визнав неможливим далі утримувати регулярний фронт і ухвалив рішення перейти до партизанських форм боротьби в тилу ворога.. Прем'єр І. Мазепа і частина членів уряду опинилися по той бік фронту.

Мазепа різко засудив поступки, на які погодився А. Лівицький під час підготовки українсько-польського договору. На знак протесту у доповіді на засіданні РНМ 20 травня 1920 р. він заявив про відставку свого кабінету.

Після відставки І. Мазепа разом з республіканською армією, що відступала, подався за Збруч і з листопада 1920 р. оселився у Львові. Він багато працював у бібліотеці НТШ, налагодив видання місячника «Соціалістична думка», видав працю «Большевизм і окупація України».

Тим часом життя українців у Польщі ставало дедалі скрутнішим, і в березні 1923 р. І. Мазепа переїхав до Праги. Невдовзі до нього приєдналася і родина. Його дружина, лікар за фахом, влаштувалася працювати у Бактеріологічний інститут. Власне, це вона утримувала чоловіка і дітей. І. Мазепа не припиняв громадсько-політичної діяльності і взявся за згуртування сил українських соціал-демократів. 1925 р. І. Мазепа влаштувався спочатку бібліотекарем, а потім викладачем Української господарської академії у Подєбрадах. У жовтні 1927 р. він виступав свідком на суді у справі вбивства С. Петлюри. Під час процесу СВУ у Харкові 1930 р. брав участь у розгортанні у закордонній пресі кампанії протесту, звинувачуючи радянський суд у фальсифікаціях і терорі. Під час німецької окупації І. Мазепа жив замкнено та ізольовано. Працював над книгою «Підстави нашого відродження». Коли повернулися більшовики, виїхав на Захід. У післявоєнні роки І. Мазепа не полишав політичної діяльності. І. Мазепа помер 18 березня 1952 р. в Аугсбурзі.

Мартос Борис Миколайович (1879–1977). Народився у м. Градизьк Полтавської губернії. 1897 р. закінчив зі срібною медаллю класичну гімназію у м. Лубни. Потім навчався на математичному

відділі Харківського університету. 1899 р. вступив до таємної Української студентської громади Харкова. 1901 р. після арешту за участь у студентській демонстрації його було вислано на два роки з Харкова. Після утворення УСДРП 1905 р. вступив до її лав.

Після закінчення університету викладав математику, доки йому не заборонили педагогічну діяльність. Тоді він виїхав на Волинь, де протягом 1909–1911 рр. працював старшим інструктором кооперації, згодом керував фінансовим відділом Управління Чорноморсько-Кубанської залізниці, паралельно вів курси української мови та літератури у таємному гуртку школярів середніх класів.

Через два роки повернувся в Україну і до 1917 р. працював у кооперативних установах. Після Лютневої революції поринув у громадсько-політичне життя. На початку червня був обраний членом ЦР і згодом Малої ради. У складі Генерального Секретаріату затверджений генеральним секретарем земельних справ.

Б. Мартос став одним із фундаторів Українського центрального кооперативного комітету (Коопцентру) — найвищого органу кооперації в Україні. Разом з економістом М. Туган-Барановським та К. Мацієвичем взяв участь в організації у Києві першого у світі Кооперативного інституту.

За часів Директорії йому довелося очолювати міністерство фінансів у кабінеті В. Чехівського. 9 квітня 1919 р. він став прем'єром РНМ, проте зберіг за собою і цю попередню посаду. Прем'єрство Б. Мартоса припало на дуже важкий період українських національних змагань. Врешті-решт, уряд Б. Мартоса під тиском поляків і більшовиків перемістився до Галичини.

Після виходу Є. Петрушевича з Директорії ускладнилися стосунки із ЗО УНР. Спроби консолідації національних сил бажаних наслідків не дали. Сили українського національного табору послабила і утрата урядом шансу на підтримку з боку повстанців, які діяли в радянському тилу.

В українському визвольному русі панували глибокі незгоди між різними течіями. Зрештою, повстанське керівництво відмовилося від контактів з урядом УНР, а тим часом соціалісти-самостійники, хлібороби-демократи та соціалісти-федералісти за участі представників галицького уряду готували переворот в Директорії з метою усунення уряду Б. Мартоса. Селяни особливо обурювалися наданням пільг іноземним громадянам, що призвело до повернення великих польських землевласників. Наприкінці червня — на початку липня 1919 р. Кам'янець-Подільський перетворився на тимчасову столицю УНР. Сюди стягувала сили опозиція урядові

Б. Мартоса. Починався так званий «Кам'янецький період» Директорії, що тривав до листопада 1919 р. і став чи не найтрагічнішим в історії українського національного руху.

На кінець серпня 1919 р. в Україні з усією очевидністю виявилася урядова криза. Б. Мартос заявив про відставку, заміна його однопартійцем І. Мазепою стало певною поступкою галицькій опозиції.

Протягом 1920–1921 pp. Б. Мартос з метою вивчення досвіду кооперативного руху подорожував Німеччиною, згодом оселився у Чехословаччині. Тут він взявся за створення Української господарської академії у Подєбрадах, у якій згодом працюватиме доцентом. 1924 р. після захисту праці «Теорія кооперації» отримав професорський статус. Протягом 1923–1925 pp. виконував функції декана економічно-кооперативного відділу, співпрацював в академічному органі «Економіст». Б. Мартос тринадцять років головував у Товаристві українських кооператорів. Редагував «Кооперативний альманах».

У жовтні 1927 р. разом з І. Мазепою та П. Феденком виступав свідком на процесі у справі вбивства С. Петлюри в Парижі.

1945 р. переїхав до Німеччини, де організував Українську економічну високу школу, був там викладачем, а згодом ректором. Восени 1951 р. переїхав до Швейцарії, де жив під опікою уряду, отримуючи від нього регулярну пенсію. У 1954–1957 pp. став одним із фундаторів інституту з вивчення історії і культури СРСР. 1958 р. виїхав до США, де працював викладачем, обіймав професорську посаду в Українському технічному інституті у Нью-Йорку. Б. Мартос чимало уваги приділяв розвідкам з історії українських визвольних змагань: «Завоювання України більшовиками»; «Оскілко й Болбочан. Спогади»; «Як відновлено Українську державу»; «Перші кроки Центральної Ради» та ін. Помер Б. Мартос 19 жовтня 1977 р. у США.

Остапенко Сергій Степанович (1881–1937). Народився на Волині. 1909 року закінчив екстерном Володимирський кадетський корпус у Києві. 1913 р. продовжив освіту в Київському комерційному інституті, де до 1917 р. працював на посаді доцента. Входив до УПСР. У подіях 1917 р. активної участі не брав.

У січні 1918 р. С. Остапенка увели як економічного радника до очолюваної В. Голубовичем господарчої комісії української мирної делегації на переговорах у Брест-Литовському. За часів гетьманату П. Скоропадського С. Остапенко з травня 1918 р. працював у складі економічної комісії С. Шелухина при українській мирній делегації на переговорах з делегацією радянської Росії в Києві.

29 січня 1919 р. С. Остапенка призначили міністром народного господарства у складі першого уряду Директорії, очолюваного В. Чехівським. Під час переговорів з французьким командуванням в Одесі у січні 1919 р. С. Остапенко залишався далеким від розуміння реальної ситуації і тому після повернення звідти виявляв щиру впевненість у тому, що «порозуміння з Антантою добігає щасливого кінця» і що треба лише «скласти новий кабінет з поміркованіших діячів». В умовах, коли уряд УНР, залишив 2 лютого 1919 р. Київ й усі надії покладалися на продовження переговорів з Антантою, кандидатура на посаду прем'єра на той час позапартійного економіста С. Остапенка виявилася більш прийнятною. До кабінету С. Остапенка увійшли переважно представники ліберально-демократичних партій, самостійники, соціалісти-федералісти, українські народні республіканці, галицькі націонал-демократи та радикали, представники УСДРП «Поалей-Ціон». Цей крок Директорії значно послабив її вплив у широких масах населення України. Новий уряд бойкотували як більшовики, називаючи його буржуазним, так і українські соціалістичні партії. С. Остапенко намагався розширити компетенцію уряду, прагнув невтручання Директорії у діяльність РНМ та її установ. 14 лютого 1919 р. Директорія схвалила прийнятий РНМ «Закон про порядок внесення і затвердження законів в Українській Народній Республіці» і «Закон про вибори та призначення мирових суддів». Нездатність нового кабінету міністрів оволодіти ситуацією дехто з сучасників пояснював тим, що в умовах швидкої втрати території України з відновленням на її частині влади Рад, постійних переміщень і змін складу уряду С. Остапенка ні останній, ні Директорія уже не становили єдиного цілого. Частина урядовців перебувала на переговорах в Одесі, інші разом з прем'єром перемістилися за Збруч. Розкололася й Директорія, сили якої під час відступу на захід під тиском радянських формувань танули. В результаті провід УНР безповоротно взяв «курс на антантівський десант в Одесі». Директорія 17 лютого 1919 р. ухвалила постанову про направлення туди міністра закордонних справ К. Мацієвича і товариша міністра С. Бачинського з правом «заключати і підписувати умови згоди з представниками держав Антанти від імені Директорії УНР». Цього ж дня Директорія доручила голові РНМ С. Остапенкові налагодити зв'язки з Державним секретаріатом Галичини.

На переговори із союзниками прем'єр С. Остапенко витратив майже весь лютий 1919 р. У відповідь на вимоги французького командування делегація оголосила контрумови УНР: визнання

самостійності України й допуск делегації УНР на мирну конференцію в Парижі, визнання суверенності Директорії, сприяння соціальним реформам в Україні, забезпечення повернення їй колоній у Сибіру, Чорноморського флоту, визнання автономності української армії тощо. Утопічність викладених претензій очевидна.

Тим часом в Україні ширився масовий рух протесту проти курсу Директорії та уряду. Особливо рішуче вимагали змін українські соціал-демократи, які насамперед орієнтувалися на настрої у республіканській армії. Адже серед військових популярними були вимоги порозуміння не з іноземцями, а всередині країни, зокрема з лівими есерами (комуністами) та лівими українськими соціал-демократами (незалежними), які очолювали повстанський рух. Вони наголошували на відсутності допомоги з боку антантівського десанту на півдні і вказували на те, що переговори з Антантою, «яка разом з російськими добровольцями прямує до відновлення єдиної Росії, лише компрометує ідею української державності в масах українського народу». Прем'єр С. Остапенко змушений був визнати, що «селянин... не буде ніколи боротися з більшовиками, бо це не в його інтересах». Прем'єр віддавав перевагу зовнішній політиці, незважаючи на складність ситуації всередині країни. Зрештою, 5 квітня 1919 р. українські есери на спільній нараді з українськими соціал-демократами, членами київського Трудового конгресу та представниками уряду, незважаючи на відсутність прем'єра С. Остапенка, який у пошуках «союзників» знову перебував на переговорах в Румунії, домоглися відставки його кабінету. Того ж дня прем'єром призначили українського соціал-демократа Б. Мартоса.

Після відставки С. Остапенко повернувся до викладацької діяльності, посів професорську кафедру у Кам'янець-Подільському університеті, читав курси статистики в демографії, а пізніше обіймав професорські посади у навчальних закладах Харкова. В еміграцію не виїхав. 1937 р. його заарештовано і розстріляно.

Прокопович В'ячеслав Костянтинович (1881–1942). Народився 10 червня 1881 р. у Києві в родині священика. Після закінчення історико-філологічного факультету Київського університету В. Прокопович викладав історію у державній гімназії. Після заборони через «українофільство» працювати у державних навчальних закладах учителював у приватних гімназіях, отримав посаду наукового бібліотекаря у Київському міському музеї. 1905 р. вступив до Української радикально-демократичної партії. Після Лютневої революції брав участь в утворенні УЦР. На з'їзді ТУП у березні 1917 р. увійшов до Тимчасового союзу українських

автономістів-федералістів, який послав його на Всеукраїнський національний конгрес, де він був обраний до ЦР. Досвіду урядовця В. Прокопович набув під час роботи на посаді міністра народної освіти у січні–квітні 1918 р. в уряді В. Голубовича. Він, зокрема, багато зробив у справі українізації школи, чим забезпечив собі популярність серед населення. В. Прокопович 27 квітня 1918 р. подав заяву про відставку через те, що «досі уряд не опублікував своєї декларації, не виявив повного і ясного шляху конкретної програми діяльності».

Після гетьманського перевороту Прокоповичу запропонували працю в новому уряді. Він рішуче відмовився й повернувся до викладацької діяльності. За часів Директорії перебував на дипломатичній роботі. Брав безпосередню участь у підготовці та укладанні навесні 1920 р. Варшавського договору та військової конвенції між Польщею та УНР. 19 травня 1920 р. уряд І. Мазепи у повному складі заявив про відставку, і формування нового кабінету міністрів було доручено В. Прокоповичу. Після переходу радянських військ в середині липня через Збруч і перенесення військових дій на територію Галичини уряд В. Прокоповича евакуювався до Тарнова, що під Краковом.

Представників УНР не запросили на переговори у Ризі. Польща заявила, що квітневий 1920 р. договір з Україною був таємним і залишився нератифікованим. 12 жовтня 1920 р. після переговорів із РСФРР та УСРР Польща, зрештою, підписала в Ризі «Договір про перемир'я та прелімінарні умови миру». Найвразливішим для УНР став пункт про заборону «перебування на території Польщі урядів, організацій і військ, ворожих Совітській Росії». Це безпосередньо стосувалося евакуйованих сюди українських урядових структур та залишків республіканської армії. Емігрувавши наприкінці 1920 р. з України, В. Прокопович деякий час обіймав посаду міністра освіти в першому еміграційному уряді УНР А. Лівицького, потім перебував у таборах для інтернованих осіб у Польщі. 1924 р. переїхав до Парижа, де став одним із найближчих сподвижників С. Петлюри й посідав важливі посади в уряді УНР в екзилі. Після вбивства С. Петлюри від 1926 р. до 1939 р. очолював уряд.

Із осені 1925 р. у Парижі під його редакцією виходив двомісячний журнал «Тризуб». 1925 р. В. Прокопович сприяв створенню у Празі Українського академічного комітету. Із жовтня 1939 р. до травня 1940 р. — заступник голови Директорії та головного отамана УНР. До 1940 р. залишався редактором «Тризуба». Помер В. Прокопович 7 червня 1942 р. у Франції.

Чехівський Володимир Мусійович (1876–1937). Народився у с. Горохуватка Київського повіту Київської губернії. Навчався спочатку в семінарії, 1900 р. закінчив Київську духовну академію, згодом склав при університеті іспит на вчителя гімназії. Від 1901 р. до 1905 р. — помічник інспектора Кам'янець-Подільської духовної семінарії, потім займався переважно педагогічною діяльністю.

До політики долучився 1897 р. у складі студентського гуртка українських соціал-демократів-драгоманівців. Спочатку вступив до РУП, з 1905 р. — член УСДРП. 1906 р. його було обрано до 1-ї Державної Думи Росії. За участь в українському національному русі відбував заслання у Вологодській губернії. 1907 р. В. Чехівський повернувся до Києва, згодом осів в Одесі. Працював викладачем, але найбільше часу віддавав роботі в українській громаді Одеси, працював у «Просвіті», редагував газету «Українське слово», організовував українську вчительську спілку.

У березні 1917 р. В. Чехівський очолював Одеський комітет УСДРП, у квітні цього ж року представляв Одеську українську громаду на Всеукраїнському національному конгресі у Києві, був обраний до ЦР. Працював у партійних осередках Херсона та Одеси.

Наприкінці 1917 р. розпочинається активна політична діяльність В. Чехівського у Києві. Різко засудив підписання УНР Брестського мирного договору, особливо рішення запросити в Україну австро-німецьке військо. Проте його все ж таки обрали членом ЦК УСДРП, а 13 квітня 1918 р. РНМ УНР затвердила на посаді директора департаменту сповідань.

За правління П. Скоропадського Чехівський оселився у Києві, працював у міністерстві сповідань та церковної політики, але не полишав партійної роботи: співпрацював в органі УСДРП «Робітнича газета», писав публіцистичні статті та розвідки із соціально-економічних питань. Під час підготовки антигетьманського повстання став активним діячем Українського національного союзу, увійшов до Українського революційного комітету. Проти ночі із 13 на 14 листопада 1918 р. організував у Києві виступ роти гетьманського уряду. Після вступу до Києва Директорія затвердила Раду Народних Міністрів на чолі з українським соціал-демократом В. Чехівським. Розпочинати діяльність В. Чехівському довелося у складній ситуації, бо з 28 грудня 1918 р. паралельно існував Тимчасовий робітничо-селянський уряд. Розуміючи важливість якнайскорішого розв'язання питання про форму влади, В. Чехівський уже на другому засіданні уряду 26 грудня 1918 р. зосередив увагу на виробленні інструкції для виборів на Конгрес

трудового народу, проект якої РНМ УНР схвалила 3 січня 1919 р. 27 грудня 1918 р. уряд розглянув Тимчасовий законопроект про силу законів, порядок утворення законів та їх оголошення. У першу чергу уряд В. Чехівського скасував закони та розпорядження часів гетьманату, у тому числі про ліквідацію Державної варти та звільнення з посад прийнятих тоді на службу урядовців. Наприкінці першого тижня урядування В. Чехівського 30 грудня 1918 р. РНМ вдалася до реалізації пропозиції Директорії про вироблення земельного закону, і 5 січня 1919 р. було розглянуто представлений міністерством земельних справ законопроект. 21 січня 1919 р. уряд В. Чехівського заслухав акт ЗУНР про злуку з УНР і схвалив цю ініціативу.

1 січня 1919 р. РНМ схвалила, а Директорія затвердила «Закон про державну мову Української Народної Республіки», підписаний особисто прем'єром. Того ж дня з'явився вироблений за його ініціативи закон про вищий уряд Української автокефальної православної церкви. 8 січня 1919 р. РНМ по доповіді В. Чехівського прийняла законопроект про створення Національної бібліотеки УНР, 17 січня — про утворення у Києві Головної книжкової палати.

Нестабільність політичної ситуації, зникнення ґрунту для великої коаліції національних сил, яка забезпечила перемогу антигетьманського повстання, зумовили нетривале існування уряду В. Чехівського: формально з 24 грудня 1918 р. до 31 січня 1919 р. Він послідовно виступав проти втягування України у війну з Радянською Росією і не схвалював орієнтацію С. Петлюри на порозуміння з Антантою. Це стало однією з основних причин відставки уряду В. Чехівського.

Проте В. Чехівський не полишив політичного життя і став одним із організаторів Трудового конгресу в Кам'янці-Подільському, на який 21–22 березня 1919 р. зібралися представники селянства, військових і робітників. Утворений конгресом Комітет охорони республіки доручили очолити В. Чехівському.

Паралельно з партійною роботою В. Чехівський опікувався церковними справами: із жовтня 1921 р. був радником митрополита УАПЦ В. Липківського, очолював ідеологічну комісію автокефальної церкви, виступав як проповідник Всеукраїнської православної церковної ради. У 1920-х рр. працював в історико-філологічному відділі ВУАН, обіймав професорські посади у Київських медичному та політехнічному. Вболіваючи за долю Батьківщини, він не емігрував. 29 липня 1929 р. його заарештували у справі Союзу визволення України начебто як члена бюро цієї організації.

19 квітня 1930 р. засудили на смерть, потім вирок замінили на 10 років ув'язнення на Соловках. У 1936 р. термін ув'язнення подовжили ще на 20 років і заслали у табори без права листування. 3 листопада 1937 р. Чехівського розстріляли.

КЕРІВНИКИ ЗУНР

Голубович Сидір (1875–1938). Народився у с. Товстеньке Гусятинського району Тернопільської області в селянській сім'ї. Його батько — освічений і національно свідомий селянин — дав можливість здобути належну освіту: закінчити гімназію і правничий факультет Львівського університету.

Після закінчення університету здобув ступінь доктора права, розпочав адвокатську практику у Тернополі. Швидко зарекомендував себе вправним юристом та активним громадсько-політичним діячем Тернопільщини. У червні 1911 р. його було обрано депутатом австро-угорського парламенту. Увійшов до складу національно-демократичного крила української парламентської репрезентації на чолі з К. Левицьким, яке об'єднало 24 депутати. На виборах 1913 р. до Галицького сейму серед 31 українського депутата був і представник Тернопільщини С. Голубович, що здобув визнання й авторитет гострими виступами на захист інтересів галицького селянства.

На початку Першої світової війни С. Голубович увійшов до складу міжпартійної Головної української ради, яка мобілізувала українські сили проти царської Росії з перспективою відновлення незалежної соборної України. Водночас відстоював автономістські інтереси Галичини й наполегливо боровся проти приєднання краю до відроджуваної Другої Речі Посполитої.

Коли утворилася ЗУНР, С. Голубовича було обрано до складу її представницького органу — Національної Ради. У першому уряді К. Левицького обійняв посаду міністра судівництва. Саме під його керівництвом творилася важлива ланка механізму держави — правоохоронні органи. Зважаючи на складну ситуацію в республіці, насамперед воєнний стан, за пропозицією С. Голубовича тимчасово було залишено чинним попереднє австрійське законодавство у тих ділянках, де воно не суперечило Тимчасовому основному законові ЗУНР. Збережено також налагоджену структуру судових органів, апарат окружних і повітових судів. Секретаріат судівництва опрацював присягу, яку повинні були складати усі судді й технічні працівники, низку змін і доповнень до тогочасних законодавчих актів. Ці заходи відіграли значну роль у забезпеченні стабільного правопорядку в державі за складних умов війни.

Після падіння Львова 23 липня 1919 р. уряд перебрався до Тернополя, де його голова К. Левицький подав у відставку. Національна Рада доручила сформувати новий кабінет міністрів С. Голубовичу. 2–3 січня 1919 р. у новій тимчасовій столиці ЗУНР м. Станіславів перша сесія Національної Ради затвердила склад Ради державних секретарів, у якому С. Голубович обійняв посади голови уряду та міністра фінансів, торгівлі й промисловості. Інші секретаріати очолили, зокрема: внутрішніх справ — І. Макух, військових — полковник Д. Вітовський, зовнішніх — Л. Цегельський, судівництва — О. Бурачинський.

Однією з перших зовнішньополітичних акцій уряду С. Голубовича стало затвердження Національною Радою ухвали про возз'єднання з УНР. 22 січня 1919 р. урядова делегація на чолі з Л. Цегельським взяла участь у проголошенні акта Злуки в Києві. Завдяки цьому Наддніпрянщина надала фінансову, військову та продовольчу допомогу знесиленій війною Галичині. Зокрема, за домовленістю С. Голубовича з урядом УНР впродовж першого кварталу 1919 р. в Галичину надійшло 233 вагони збіжжя, 730 — цукру, 127 — інших продуктів харчування та 5 млн гривень на закупівлю картоплі. Певну підтримку було отримано від урядів Угорщини й Чехословаччини.

Під керівництвом голови уряду реформувалися державні структури, центральні й місцеві органи влади, правоохоронні органи, збройні сили. У центрі державотворчої діяльності уряду було військове будівництво. Саме у січні–лютому 1919 р. було здійснено докорінну реорганізацію Галицької армії на європейський зразок: на базі загонів, бойових груп сформовано 3 корпуси, 12 бригад, окремі армійські частини, командування і штаби укомплектовано кваліфікованими кадрами. Організовано стабільне забезпечення 100-тисячного війська одягом, харчуванням, фінансами. На жаль, умови зовнішньополітичної ізоляції та скрутна ситуація в економіці завадили належному забезпеченню зброєю.

Істотні зрушення було здійснено у культурно-освітній сфері. Запроваджено у життя закон про державну мову. Згідно з розпорядженням уряду, службовцями державних установ могли бути виключно громадяни України, які володіли державною мовою. У кожному населеному пункті було відкрито початкові школи, створено 20 гімназій, 7 учительських семінарій, школи національних меншин. Набагато меншими були досягнення в економічній та соціальній сфері. Зважаючи на трагічні обставини відступу армії (УГА), 9 червня 1919 р. нарада вищого керівництва ЗУНР ухвалила зосередити усю військову й цивільну владу в руках

диктатора, яким було обрано Петрушевича. Функції уряду покладалися на корпус уповноважених, їх призначав диктатор. С. Голубович склав повноваження голови уряду, і його було призначено уповноваженим із внутрішніх справ. Деякий час перебував у м. Кам'янці-Подільському, а після поразки визвольних змагань емігрував з групою державних діячів до Австрії.

Повернувшись до Львова, С. Голубович поринув у політичне життя краю. 1924 р. заснував Українську трудову партію, яка наступного року увійшла до Українського національно-демократичного об'єднання — найбільшої центристської партії, що діяла в Галичині у 1925–1939 рр. С. Голубович став одним із лідерів партії, невтомною працею заслужив визнання української громадськості. Помер 12 січня 1938 р. у Львові.

Левицький Кость (1859–1941). Народився у містечку Тисмениця, нині місто Івано-Франківської області, у сім'ї греко-католицького священика. Після закінчення 1878 р. Станіславівської гімназії навчався на правничих факультетах Львівського та Віденського університетів. 1884 р. здобув ступінь доктора права і 1890 р. відкрив адвокатську канцелярію у Львові.

Людина невичерпної енергії та працьовитості, він швидко став лідером студентського руху народовського спрямування. Професійну діяльність К. Левицький успішно поєднував з підприємництвом: був співзасновником і провідним діячем перших на західноукраїнських землях економічних об'єднань: споживчого кооперативу «Народова торгівля» (1883), товариства взаємних забезпечень «Дністер» (1891), «Краєвого союзу кредитового» (1898), «Земельного банку іпотетичного» (1910) та ін.

Водночас виявив себе знаним науковцем у галузі права, був членом правління товариства «Просвіта». Перекладав з німецької українською закони, опрацьовував українську юридичну термінологію, уклав і видав німецько-український правничий словник. Усвідомлюючи потребу боронити народ від сваволі й зловживань урядовців, видав серію популярних юридичних праць для широкого загалу населення Галичини, зокрема брошури: «Наша свобода, або Які ми маємо права» (1888), «Наш закон громадський, або Які ми маємо права і повинності в громаді» (1889) та інші.

Був співзасновником, згодом секретарем і заступником першого в Галичині політичного об'єднання «Народна рада» (1885), яке стало виразником державно-політичних прагнень українців. Після утворення 1899 р. Української національно-демократичної партії саме його обрали головою керівного органу партії — Народного комітету. Свідченням значної популярності в народі

К. Левицького стало його обрання 1907 р. послом австрійського парламенту, а наступного року — Галицького сейму, у яких він виконував обов'язки заступника і з 1910 р. — голови обох посольських клубів.

Після вибуху Першої світової війни представники провідних українських партій створили у Львові Головну українську раду на чолі з К. Левицьким, яка визначила стратегічний курс українства у війні. Вона закликала до боротьби проти головного ворога нації — царської Росії під гаслом утворення на її уламках соборної Української держави. Згідно з цією концепцією, Головна українська рада у травні 1915 р. об'єдналася з представниками Наддніпрянщини й була реорганізована у Загальну Українську Раду. Відтак галицький політичний діяч став виразником загальноукраїнських визвольних змагань. За його участі був утворений Легіон українських січових стрільців, який упродовж усієї війни бився на російському фронті й висунув зі своїх лав когорту видатних військово-політичних діячів.

Після появи у листопаді 1916 р. маніфесту цісаря щодо майбутнього статусу Галичини К. Левицький передав обов'язки голови української франкції у парламенті Є. Петрушевичу, а сам зосередився на діяльності в Національно-демократичній партії. Він очолив потужний політичний центр у Львові, який зіграв вирішальну роль у перемозі Листопадової національно-демократичної революції 1918 р. на західноукраїнських землях.

Після поразки і розпаду восени 1918 р. Австро-Угорської імперії 19 жовтня у Львові було проголошено утворення на етнічних українських землях імперії суверенної Української держави. Реалізацію постанови було покладено на новостворену Українську національну раду (УНРаду), яка взяла курс на переобрання влади в краї мирним шляхом. Але під загрозою з боку поляків львівська делегація Ради під проводом К. Левицького 31 жовтня прийняла рішення взяти владу за допомогою зброї. У результаті переможного повстання 1 листопада 1918 р. влада у краї перейшла до рук українців.

9 листопада 1918 р. УНРада під головуванням Левицького прийняла опрацьований за його участі Тимчасовий Основний Закон, за яким була конституйована УНР й утворено її перший уряд — Державний Секретаріат. Його головою обрано К. Левицького, до того ж він очолив фінансове відомство. За відсутності президента Національної Ради Петрушевича, який перебував у Відні, голова уряду був фактичним керівником держави. Під його проводом розробляли й приймали перші закони, постанови уряду щодо

адміністративного устрою ЗУНР, структур і компетенцій органів влади, організацій освіти, релігійного життя. Оскільки з перших днів існування молода держава була у стані війни з Польщею, чи не найважливішою ділянкою праці уряду були організація оборони, військове будівництво з метою створення боєздатної регулярної армії, а також сприятливих зовнішньополітичних умов.

Менше двох місяців існував уряд Левицького, але його державотворча діяльність залишила глибокий слід в історії ЗУНР. Після падіння 22 листопада 1918 р. столиці держави Львова уряд перебрався до Тернополя, потім до Станіславова (нині Івано-Франківськ). Наприкінці грудня Левицький поступився посадою голови уряду С. Голубовичу й очолив комісію національної Ради з підготовки виборчої реформи. Коли у липні 1919 р. польське військо захопило Галичину, він виїхав до Відня, куди після поразки визвольних змагань прибув уряд Є. Петрушевича.

Левицький був запрошений на посаду уповноваженого у справах преси й пропаганди, а з січня 1921 р. — закордонних справ. У міжвоєнні роки К. Левицький входив до ЦК Українського національно-демократичного об'єднання, але переважно свої зусилля зосереджував на сфері національного економічного й культурного життя.

Після вступу Червоної армії до Львова 22 вересня 1939 р. К. Левицький на чолі делегації прибув до керівництва нової влади з метою встановити стосунки, але за особистим наказом наркома внутрішніх справ УРСР І. Сєрова був заарештований. 80-річного галицького діяча вивезли до Москви, де він провів на Луб'янці майже півтора року. Його справою займалися особисто Л. Берія і В. Молотов, які нарешті усвідомили, що репресії й ув'язнення К. Левицького викликали різко негативну реакцію українців приєднаного краю. Навесні 1941 р. його звільнили, і він повернувся до Львова.

На початку радянсько-німецької війни у Львові, 30 червня 1941 р., заходами бандерівського крила ОУН проголошено утворення Української держави. 6 липня утворено представницький орган — Раду Сеньйорів (з 30 липня — УНРада) у кількості 45 членів; її головою став К. Левицький, а почесним президентом — митрополит А. Шептицький. Попри утиски й перешкоди з боку німецької окупаційної адміністрації, Національна Рада захищала інтереси українців, намагалася пом'якшити окупаційний режим. Її голова неодноразово вів переговори з керівництвом нової влади, зокрема з губернатором, вимагав припинити безпідставні репресії, звільнити ув'язнених. У посланні до губернатора дистрикту

«Галичина» від 14 жовтня 1941 р. він сміливо наголошував: «Українська національна рада репрезентує громадську опінію національної ідеї до часу створення Соборної незалежної України».

Кость Левицький помер 12 листопада 1941 р. і був похований у присутності вищого духовенства та численної громадськості Львова на Янівському меморіальному цвинтарі.

Петрушевич Євген (1863–1940). Народився у м. Буськ Львівської області в сім'ї греко-католицького священика. Батько був знавцем української історії й літератури, людиною широкого духовного світогляду, глибокої національної свідомості. Відповідно виховав своїх трьох синів.

Після закінчення Академічної гімназії записався на студії правничого факультету Львівського університету. Уже в студентські роки став одним із лідерів молодіжного руху, очолював «Академічне братство». Після здобуття ступеня доктора права відкрив у м. Сокаль (нині Львівської обл.) адвокатську канцелярію. Виявив себе талановитим організатором суспільно-політичного й культурно-освітнього життя у віддаленому від галицької столиці повіті. Був головою повітової «Просвіти». Закладав мережу її осередків у регіоні, заснував повітову ощадну касу, очолював боротьбу проти москвофільства, яке мало досить сильні позиції в Сокальщині. Після утворення 1899 р. Української національно-демократичної партії став її активним членом. Серед тридцяти українських депутатів став одним із лідерів (поряд з К. Левицьким), а згодом — головою парламентської групи, виступи якого відзначалися цілеспрямованістю і глибокою аргументацією. Критикував політику австрійського уряду в національному питанні, постійно звертав увагу парламенту на нехтування властями інтересів бідноти, наполегливо вимагав здійснення реформ, насамперед виборів до Галицького сейму, у якому більшість українців мала лише 12 послів. Унаслідок чисельної переваги поляки часто приймали закони у своїх інтересах. Саме цій проблемі він присвятив першу промову в Палаті послів 1908 р.

1910 р. його від Стрийської виборчої округи обрано послом до Галицького сейму у Львові. На виборах 1913 р. до Галицького сейму увійшли 34 українські депутати. Є. Петрушевич і К. Левицький домоглися збільшення квоти українців у сеймі до 50 мандатів, що було схвалено послами сейму. Крім того, нарешті, у лютому 1914 р. ухвалено постанову про заснування у Львові українського університету. Не менш активну участь брав у діяльності австрійського парламенту. У розпал Першої світової війни змінив К. Левицького на посаді голови української парламентської фракції.

Під час міжнародних переговорів у м. Брест-Литовському в лютому 1918 р. він очолив галицьку делегацію, яка, хоча й була усунута від безпосередньої участі в дискусіях, але сприяла внесенню в таємний додаток до укладеної угоди між центральними державами, УНР та більшовицькою Росією зобов'язання Австрії надати Галичині автономію до 20 липня 1918 р. Проте польські представники таки зірвали у віденському парламенті ратифікацію Брестських угод, що певною мірою захищали Галичину від зазіхань Варшави й, по суті, були кроком до відновлення у краї української державності. У відповідь Є. Петрушевич спільно з парламентаріями Чехії та Словаччини опрацював і вніс на розгляд цісаря Карла план перебудови Австро-Угорської імперії. За його концепцією, імперію необхідно було перетворити на федерацію вільних народів з перспективою утворення національних держав у союзі з Австрією. 16 жовтня 1918 р. цісар оприлюднив маніфест, згідно з яким Австрію проголошували союзною державою, а її народи отримували право на державність.

Представницьке зібрання українських послів парламенту, галицького й буковинського сеймів, єпископату, представників політичних партій, організацій і товариств 19 жовтня 1918 р. проголосило утворення на етнічних українських землях незалежної держави й обрало УНРаду на чолі з президентом Є. Петрушевичем для реалізації історичних постанов. 21 жовтня 1918 р. на зборах делегатів з усього краю в Народному домі він оголосив у присутності митрополита А. Шептицького опрацьований ним статут УНРади та виклав план легального й мирного переходу влади в руки українців і з цим виїхав до Відня.

Але у зв'язку з реальною загрозою приєднання Галичини до Польщі провід УНРади під керівництвом К. Левицького й Військовий комітет на чолі з Д. Вітовським здійснили 1 листопада 1918 р. переможне повстання у Львові й на теренах Галичини та Буковини. 1 листопада 1918 р. проголошено утворення ЗУНР, а 9 листопада сформовано її перший уряд. У краї розгорнуто національно-державне будівництво. Розв'язана поляками війна і запеклі бої у Львові не дали змоги Є. Петрушевичу повернутися до краю. Він прибув до Станіславова, куди після втрати Львова перебралося керівництво ЗУНР, і вже 3 січня 1919 р. провів першу сесію УНРади, на якій ухвалено закон про злуку з УНР. Після урочистого проголошення і схвалення акта Злуки у Києві 22 січня увійшов до складу Директорії.

Як президент УНРади Є. Петрушевич здебільшого виконував представницькі функції і, згідно з Тимчасовим Основним

Законом, не мав реальних прав для реалізації власних поглядів на внутрішню й зовнішню політику держави. Його надмірний парламентаризм і конституціоналізм часом були перешкодою й піддавалися критиці через те, що вони не відповідали ситуації державі, охопленій кровопролитною війною. Але своєю політичною культурою, парламентським досвідом і тактом умів впливати на перебіг подій. УНРада під його проводом діяла як справжній парламент, де панувала атмосфера демократизму й свободи слова. На відміну від Наддніпрянщини й більшовицької Росії, у ЗУНР не було місця проявам анархізму, отаманщини та іншим деструктивним явищам, смертельно небезпечним для молодих держав.

Улітку 1919 р. польське військо за сприяння Антанти захопило майже всю Галичину, а румунське — Буковину. Під загрозою державної кризи УНРада 9 червня надала Є. Петрушевичу диктаторські права, які означали сумісництво обов'язків президента й голови уряду. Загалом це рішення було схвалено галицьким суспільством, але керівництво УНР розцінило його як недемократичне, вбачаючи у ньому сепаратистські тенденції. Є. Петрушевича усунули з Директорії, а щоб утримати надійний вплив на регіон, при уряді УНР утворено міністерство Галичини на чолі з соціалістом С. Вітиком. У результаті відносини Є. Петрушевича з С. Петлюрою, які й до того не були ідеальними, загострилися. Коли знесилена жахливою епідемією тифу Галицька армія змушена була заради порятунку укласти перемир'я з денікінцями, а С. Петлюра здав полякам Кам'янець-Подільський, керівництво ЗУНР через Румунію виїхало до Відня. Опинившись в еміграції, Є. Петрушевич продовжував боротьбу за відновлення незалежності ЗУНР на міжнародній арені. Реорганізований у серпні 1920 р. екзильний уряд намагався не допустити юридичних рішень Ліги Націй щодо передання Галичини Польщі. Він домігся включення галицького питання для розгляду на міжнародній конференції в Генуї у квітні 1922 р. Є. Петрушевич особисто очолив галицьку делегацію. Але дискусію з проблем Галичини було зірвано.

Таким чином, Є. Петрушевич змушений був у травні того ж року розпустити уряд ЗУНР в екзилі й ліквідувати дипломатичні представництва і місії за кордоном. Галицькі державні й політичні діячі вернулися до краю й долучилися до легальної діяльності відповідно до програм партій і рухів. Є. Петрушевич переїхав у Берлін, де продовжив дипломатично-пропагандистські акції на захист поневоленого народу, розповсюджував ноти протесту проти діяльності польських окупаційних властей, надсилав заяви

до Ліги Націй, видавав газету «Український прапор», надавав морально-політичну підтримку інтернованим частинам Галицької армії у Чехословаччині.

Саме у берлінський період, залишившись без моральної підтримки соратників, потерпаючи через матеріальні труднощі, Є. Петрушевич потрапив під вплив ілюзій щодо зміни національної політики радянської влади в Україні, особливо в період «українізації». Він відвідував прийоми в радянському посольстві, зустрічався з послом М. Крестінським. Радянофільські настрої Є. Петрушевича, як і багатьох його співвітчизників, розвіялися на зламі 30-х рр., коли в Україні розгорнулися масові репресії й терор органів ДПУ-НКВС. Подальші роки емігрантського життя виявилися надзвичайно складними через матеріальну скруту. Долав труднощі завдяки підтримці гетьмана П. Скоропадського та українського апостольського вікарія в Німеччині отця П. Вергуна. Але й у похилому віці Є. Петрушевич співпрацював з Українським національним об'єднанням (УНО), іншими емігрантськими організаціями. Помер 29 серпня 1940 р. у Берліні.

КРИМСЬКА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА

Крим Соломон Самойлович (1867–1936). Народився у Феодосії в караїмській сім'ї. Дітей, яких у родині було десять, виховували в національних і релігійних караїмських традиціях, вони здобули чудову освіту. Соломон з дитинства говорив двома тюркськими мовами, володів основними європейськими мовами, добре знав звичаї, традиції і фольклор Криму. Для вдосконалення освіти він закінчив Московський університет та Московську Петровсько-Розумовську сільськогосподарську академію. Вибір професії агронома не був випадковим, ця професія була традиційна для його сім'ї. Його досягнення саме в цій галузі принесли С. Криму широку популярність. У своєму маєтку він створив зразкове садововиноградне господарство, запровадив передову на той час технологію зимового збереження фруктів. Взимку та навесні С. Крим відправляв свіжі плоди до Москви, Петербурга та інших міст, що приносило йому чималий прибуток, значну частину якого він витрачав на добродійність. Значні кошти він надав на створення Таврійського університету, за що його було обрано першим головою благодійної ради університету; допоміг видати книгу Л. Симиренка «Кримське промислове плодівництво», давав гроші на створення станції на Карадазі.

С. Крим очолював сільськогосподарське товариство Криму, був членом Сільськогосподарської комісії Державної Думи.

У Феодосії його обирали почесним світовим і третейським суддею; був виконавцем духівниці художника І. Айвазовського; його висували на посаду гахана — духовного і світського глави караїмських караїмів-тюрків; був членом Феодосійської міської думи, гласним Феодосійського повітового і Таврійського губернського земських зборів, делегатом всіх з'їздів земських і міських діячів, які проходили в Москві.

Земську діяльність С. Крим поєднував з роботою в Державній раді та Державній Думі двох скликань (II і IV) як виборний депутат Таврійської губернії від партії кадетів.

Після того як німецькі війська полишили півострів, Таврійське губернське земство одноголосно попросило С. Крима очолити новий кримський уряд. Цю пропозицію він прийняв. Робив усе можливе для стабілізації обстановки на півострові. На кошти, виручені від продажу старого вина, яке зберігалося у підвалах удільного відомства, придбав в Англії життєво важливі ліки, два мільйони ярдів бязі, тисячу мішків для зерна, швейне приладдя, сільськогосподарський інвентар для всього населення Криму. Центральні музеї півострова почали регулярно отримувати щедру фінансову допомогу. Але через конфлікт з командуванням Добровольчої армії уряд був розпущений у березні 1919 р. С. Крим був змушений емігрувати. Соломон Самойлович Крим помер у Франції 6 вересня 1936 р.

Кун Бела (1886–1939). Народився у Румунії, у сім'ї писаря. Закінчив реформатську колегію (гімназію). Навчався на юридичному факультеті. Із 1902 р. — член соціал-демократичної партії Угорщини. Під час Першої світової війни потрапив 1916 р. у російський полон, де вступив до РСДРП(б). Після жовтня 1917 р. Б. Кун переїхав до Петрограда, працював у більшовицьких газетах, у тому числі в редакції «Правды».

Брав діяльну участь в організації повстання в Угорщині та створенні Угорської Радянської Республіки. Протягом березня–серпня 1919 р. Кун обіймає в її уряді посаду наркома з іноземних і військових справ. Після падіння Угорської республіки емігрував до Австрії, а в серпні 1920 р. приїхав у радянську Росію.

У жовтні–листопаді 1920 р. Б. Кун обіймав посаду члена реввійськради Південного фронту. Після остаточного захоплення Криму радянськими військами у листопаді 1920 р. стає головою Кримського обласного революційного комітету.

Разом із головою Кримського обкому РКП(б) Р. Землячкою наприкінці 1920 — на початку 1921 р. був ініціатором і натхненником звірячих масових репресій та небаченого за розмахом терору

в Криму. Щоб «поліпшити моральний клімат у керівництві, налагодити нормальну роботу радянських органів влади», Б. Куна відкликано з півострова і направлено працювати на Урал.

1923 р. Б. Куна перевели на роботу до Комінтерну. За зв'язок із «троцькістами та лівими опортуністами» 1937 р. його заарештовано. Помер у 1939 р.

Поляков Михайло Харитонович (1884–?). Народився в незаможній єврейській сім'ї. Здобув середню освіту. У досить ранньому віці став членом більшовицької партії. Під час громадянської війни обіймав посаду голови Челябінського губвиконкому. За рішенням ЦК РКП(б) 20 лютого 1921 р. прибув з Челябінська до Криму. З 21 лютого до 7 листопада 1921 р. був головою Кримревкому. На посаді голови уряду М. Поляков намагався створити сприятливі умови для нормального життя на півострові, не підтримав кампанії перейменувань історичних назв міст Криму.

Брав активну участь у роботі комісії, яка влітку 1921 р. розв'язувала питання подальшої долі Криму. Часто їздив до Москви для обговорення пропонованих кримським урядом пропозицій.

На І Всекримському установчому з'їзді рад (7 листопада 1921 р.) був обраний членом Кримського ЦВК. На першому засіданні ЦВК його призначено заступником голови РНК Кримської АСРР і народним комісаром внутрішніх справ Кримської АСРР.

У 30-х рр. по Криму прокотилася хвиля арештів у так званих справах велліbраїмовщини та султан-галіївщини. Під репресії потрапляли всі, хто будь-яким чином був пов'язаний з Веллі Ібраїмовим і М. Султан-Галієвим. Оскільки у 1921 р. (березень–квітень) та з 1924 р. М. Султан-Галієв працював у Криму і обіймав тут посаду голови РНК Кримської АСРР, а М. Поляков підтримував з ним тісні зв'язки, останній був репресований і зник безслідно.

Сейдамет Джафер (1889–1960). Народився у с. Кизил-Таш Ялтинського повіту Таврійської губернії. 1908 року вступив на юридичний факультет Стамбульського університету. 1910 р. написав книгу «Пригнічений татарський народ», за яку через донос агента таємної поліції мав бути заарештований. Але йому вдалося втекти до Парижа, де він вступив до Сорбонни на юридичний факультет, після закінчення якого повернувся в Росію, де в 1914 р. навчався в Петербурзькому університеті.

Перебуваючи в Петербурзі, познайомився з Ч. Челебієвим. Це знайомство дуже вплинуло на світогляд обох і заклало міцний фундамент для їхньої подальшої дружби. Після лютого 1917 р. разом з Ч. Челебієвим переїхав до Сімферополя, де його було обрано членом Мусульманського виконкому і головою комісії з вакуфів.

У червні Д. Сейдамет разом з іншими представниками кримськотатарського руху взяв участь у створенні партії Міллі-фірка і увійшов до складу її ЦК («Загальний центр»). Роботу в партії спрямовував на створення в Криму, за підтримки Туреччини, національної держави. У вересні брав участь у з'їзді народів, скликаному в Києві ЦР.

Д. Сейдамет у листопаді 1917 р. став одним з ініціаторів скликання Курултаю кримськотатарського народу, де його обрали членом Національного уряду. У січні 1918 р. разом із полковником Макухіним він організовував відсіч наступу севастопольських моряків на Сімферополь.

Після відставки 4 січня 1918 р. Ч. Челебієва Д. Сейдамета було обрано головою. Після захоплення півострова більшовиками 13 січня 1918 р. змушений був емігрувати до Стамбула, звідки повернувся 11 травня на турецькому військовому кораблі.

У період німецької окупації С. Сулькевич обійняв посаду міністра закордонних справ. Після падіння першого кабінету уряду (листопад 1918 р.) знову емігрував до Стамбула.

Помер Д. Сейдамет у Стамбулі 3 квітня 1960 р.

Слуцький Антон Йосипович (1884–1918). Народився у Варшаві. У революційний рух прийшов на початку XX ст., 1905 р. вступив до РСДРП(б). А. Слуцький — делегат V та VI з'їздів більшовицької партії. У дні жовтневого перевороту — його активний учасник, член Петербурзького комітету РСДРП(б), член виконавчої комісії Петроградської ради робітничих і солдатських депутатів, делегат II Всеросійського з'їзду рад. Незабаром обрано членом ВЦВК.

У березні 1918 р. ЦК РКП(б) відрядив А. Слуцького до Криму для керівної роботи, де він очолив РНК радянської Республіки Таврида. Під час свого «урядування» на півострові не звертав жодної уваги на вирішення складних та важливих міжнаціональних проблем. Натомість розпочав уводити «революційну законність», що призвело до масових пограбувань та убивств місцевого населення. Це визнавав сам А. Слуцький: «Кидатися у війну ми не можемо, тому що Червона армія (в Криму) перетворилася на банду мародерів».

А. Слуцького разом із товаришами захопили татарські повстанці. Після допитів і тортур 24 квітня 1918 р. його розстріляно.

Сулькевич Сулейман (Мацей, Матвій) Олександрович (1865–1920). Народився у Литві в сім'ї підполковника гусарського полку. Походив з литовських татар. Закінчив Воронезький кадетський корпус, Михайлівське артилерійське училище, Миколаївську академію Генштабу (1894 р.). Учасник російсько-японської 1904–1905 рр. і Першої світової воєн.

З 1916 р. до початку 1918 р. виконував функції командира Першого мусульманського кінного корпусу в складі російської армії.

Німецьке військове командування після невдачі з Д. Сейдаметом схилилося до кандидатури С. Сулькевича на посаду голови Кримського уряду. Від 25 червня до 18 листопада 1918 р. він обіймав посаду голови Кримського крайового уряду та міністра внутрішніх і військових справ. Виступав за створення незалежного Кримського ханства під протекторатом Німеччини. Вів тривалу і запеклу боротьбу з урядом Української Держави за визнання самостійності Криму. Восени 1918 р. програв митну війну і був змушений надіслати делегацію до Києва для ведення переговорів щодо майбутньої долі півострова. Після поразки Німеччини у війні становище С. Сулькевича похитнулося. 18 жовтня з'їзд губернських гласних та міських голів прийняв резолюцію: «Головою Ради міністрів обирано С. С. Крима, якому доручено скласти новий кабінет. Треба вимагати негайної відмови від влади Сулькевича». У листопаді 1918 р. С. Сулькевич залишив Крим і виїхав до Азербайджану, де обійняв посаду начальника Генштабу армії Азербайджану. У травні 1920 р., коли Баку захопили більшовики, С. Сулькевича заарештували і невдовзі без суду розстріляли в бакинській в'язниці.

Ульянов Дмитро Ілліч (1874–1943). Народився у м. Симбірськ, у багатодітній сім'ї директора народних училищ Симбірської губернії Іллі Ульянова. Брат В. І. Леніна. 1894 р. закінчив Самарську гімназію і вступив на медичний факультет Московського університету. Досить рано долучився до партійної роботи. За участь у революційному русі 1897 р. його заарештовано, виключено з університету, вислано зі столиці. 1898 р. був під гласним поліцейським наглядом у Подольську. Після закінчення медичного факультету Юр'євського (Тартуського) університету з 1902 р. працював лікарем на півдні Росії, водночас беручи активну участь у революційному русі. 1903 року стає членом РСДРП(б). 1911 року приїхав у Крим, де працював повітовим лікарем у Феодосії. У роки Першої світової війни мобілізований до війська, де працював лікарем шпиталю. У грудні 1917 р. його обирають членом Таврійського комітету РСДРП(б). Після поразки більшовицького уряду у квітні 1918 р. протягом року вів революційну роботу в підпіллі.

Після відновлення влади більшовиків Д. Ульянов стає членом Кримського ревкому, потім — виконавцем обов'язків голови Кримської РНК Кримської СРР, а також наркомом охорони здоров'я і соцзабезпечення. Цю посаду він обіймав до літа 1919 р. — поки існувала республіка.

Із грудня 1920 р. Д. Ульянов — член Кримського обкому РКП(б) і ревкому, керівник Центрального управління курортами Криму. Під час перебування на цій посаді здійснював націоналізацію палаців, маєтків, вілл і пристосовував їх під санаторії. Навесні 1921 р., зважаючи на неодноразові прохання Кримського уряду, через «систематичне пияцтво, виступи у такому стані на мітингах, партійних зборах та розкладання оточення», був відкликаний з Криму. Із 1921 до 1941 рр. працював у Москві на різних посадах: у наркоматі охорони здоров'я, Комуністичному університеті ім. Я. Свердлова, у науковому секторі поліклініки Санітарного управління Кремля (з 1933 р.). У 1941–1942 рр. жив в Ульяновську, а потім знову повернувся до Москви. Помер 16 липня 1943 р. у Москві.

Челебієв Челебі (1885–1918). Народився в с. Сонак Перекопського повіту Таврійської губернії в родині землевласника. Закінчив мектеб і медресе, в університеті Стамбула здобув вищу юридичну й богословську освіту.

Із 1906 бере участь у національному русі. 1914 р. Челебієв вступає до Петербурзького університету, де знайомиться з Джафером Сейдаметом, автором книги «Пригноблений татарський народ». Разом вони готували програму національного звільнення кримських татар.

У роки Першої світової війни стає добровольцем, а після лютневих подій 1917 р. повертається в Крим. Від 25 березня — лідер Тимчасового кримсько-мусульманського виконавчого комітету, створеного на загальних зборах мусульман Криму, який відав усіма культурними, релігійними, економічними, а потім і політичними справами кримських татар. Тоді ж його вперше в історії кримськотатарського народу обрано духовним главою кримських татар — муфтієм. Більшість дослідників вважають, що саме Челебієв був одним з організаторів створеної в липні 1917 р. партії Міллі-фірка та одним з авторів її програмових документів.

Політичні погляди Ч. Челебієва на початковому етапі революції обмежувалися досягненням кримськотатарської культурно-національної автономії в складі Росії. Однак його сподвижники (Д. Сейдамет, А. Айвазов та ін.) явно схилялися до турецького боку, що, з огляду на приналежність Туреччини до Четверного союзу та на війну, яка все ще тривала, могло бути розцінене як «підривна діяльність на користь ворога». І, можливо, саме це й стало основною причиною конфлікту між Мусвиконкомом та органами Тимчасового уряду, який розгорівся в липні 1917 р. Формальним приводом було питання про формування військових татарських

з'єднань. Цей конфлікт згодом призвів до арешту Ч. Челебієва 23 липня 1917 р. за звинуваченням у «намірах примусити солдат-татар не відправлятися на фронт».

Арешт муфтія викликав вибух обурення серед кримських татар. Ч. Челебієв набув ореола «мученика за народну справу». Контррозвідка була змушена вже 24 липня звільнити муфтія.

Більшовицький Жовтневий переворот у Петрограді викликав негативну реакцію майже всіх політичних сил Криму, у т. ч. й кримськотатарського національного руху. 26 листопада 1917 р. в Бахчисараї розпочали свою роботу Установчі збори кримськотатарського народу — Курултай, який проголосив Кримську Народну республіку на чолі з Ч. Челебієвим.

Згодом всередині Курултаю виникли розбіжності між прихильниками більшовиків та їхніми непримиренними противниками. Ч. Челебієв зі своїми центристськими поглядами опинився у меншості. 2 січня 1918 р. він підписав наказ про захоплення національним урядом Народного (колишнього губернського) будинку в Сімферополі, де розміщалися різні політичні й профспілкові організації. Конфлікт ущух завдяки Д. Сейдамету, який офіційно оголосив, що Ч. Челебієв прийняв це рішення самочинно, не погодивши його з урядом. 4 січня 1918 р. Ч. Челебієв подав у відставку, а його посаду обійняв Д. Сейдамет.

Після захоплення Криму червоноармійцями Ч. Челебієв, який сповідував традиційні для мусульманина погляди покірності («кисмет»), залишився в Сімферополі. Муфтія заарештували вдома і на аероплані доправили у Севастополь. Спочатку його посадили в загальну камеру, але на другий день перевели в одиночку «як небезпечного контрреволюціонера». Тут, у тюремній камері, голова Севастопольського ревкому Ю. Гавен провів з Ч. Челебієвим приватну розмову, яка, зрештою, стала вироком уже для самого Гавена.

21–24 лютого 1918 р. містом прокотилася хвиля жорстоких убивств, під час якої загинув і Ч. Челебієв. Тіло Ч. Челебієва революційні матроси викинули в море.

ДОНЕЦЬКО-КРИВОРІЗЬКА РЕСПУБЛІКА

Васильченко Семен Пилипович (1884–1937/1938). Народився на хуторі Недвижівка Донської області в сім'ї робітника-залізничника. Член РСДРП з 1901 р. Учасник збройного повстання у Ростові-на-Дону в грудні 1905 р. В 1907 р. отримав 7 років покарання. Після Лютневої революції був членом Ростово-Нахічеванського комітету РСДРП(б), а також редактором газети «Наш прапор».

Був обраний членом Установчих зборів. 1917 року очолював більшовицьку організацію на Дону. Після утворення в січні 1918 р. Донецько-Криворізької Радянської республіки увійшов до складу РНК як комісар у справах управління. 1918 р. — член обкому РСДРП(б) Донецько-Криворізького басейну і нарком у справах управління Донецько-Криворізької республіки. Пізніше опікувався літературно-видавничою діяльністю. Репресований.

Жаков Михайло Петрович (1893–1936). Революційну діяльність розпочав у 1909 р. у Казані. Був заарештований і висланий до Сибіру. У жовтні 1917 р. був делегатом на Другому Всеросійському З'їзді Рад. Із грудня 1917 р. член ДонКривобкому більшовицької партії. Певний час очолював комісаріат народної освіти Донецько-Криворізької Республіки, виступав проти об'єднання ДКР з Українського СРР. 1936 року заарештований і того ж року розстріляний.

Каменський Артем Захарович (1885–1938). Член РСДРП з 1905 р. Учасник Темерницького повстання в Ростові (1905) в період першої російської революції. Із березня 1917 р. секретар Луганського обкому, редактор газети «Донецький пролетарій». Активний діяч Донецько-Криворізької республіки, у березні–квітні 1918 р. — нарком держконтролю ДКР. Після відставки працював заступником наркома національностей РСФРР Й. Сталіна. Учасник Громадянської війни. Заарештований 1937 р., наступного року розстріляний.

Магідов Борис Йосипович (1884–1972). Народився в м. Санкт-Петербург. Закінчив середнє єврейське училище. Із 1905 р. — член Російської соціал-демократичної робітничої партії (меншовиків), із 1917 р. — член РСДРП(б). У грудні 1917 р. був обраний заступником голови Донецько-Криворізького обкому РСДРП(б), організатор профспілкового руху в Донбасі. У січні–квітні 1918 р. — народний комісар праці Донецько-Криворізької Радянської Республіки, підтримував ідею входження цієї республіки до складу радянської Росії. Із листопада 1919 р. — народний комісар праці УСРР. Із 1927–1929 рр. — інструктор ЦК ВКП(б). 1930–1937 рр. — голова ЦК профспілки працівників поліграфічної промисловості СРСР, 1937–1939 рр. — голова профспілки працівників друку СРСР. Репресований, але звільнений 1941 р. Протягом 1949–1955 рр. працював у Центральному архіві ВЦРПС СРСР. Помер 1972 року.

Межлаук Валерій Іванович (1893–1938). Народився в Харкові в сім'ї вчителя. Брат І. Межлаука. Закінчив історико-філологічний та юридичний факультети Харківського університету. З 1907 р. вступив до лав РСДРП(м). Працював викладачем Харківського

університету. З осені 1916 р. перебував в армії, вступив до лав РСДРП(б). У лютому–березні 1918 р. працював народним комісаром фінансів Донецько-Криворізької Радянської Республіки, член обласного к-ту РКП(б) Донбасу та Надзвичайного штабу оборони. 1924–1926 рр. — член президії Вищої ради народного господарства (ВРНГ) СРСР. Згодом працював заступником голови ВРНГ СРСР, голова Держплану СРСР. У грудні 1937 р. заарештований, 1938 р. розстріляний.

Рухимович Мойсей Левович (1889–1938). Народився в сім'ї слюсаря. Займався революційною діяльністю з 1903 р. З лютого до грудня 1917 р. — член Харківського комітету РСДРП(б). З лютого до квітня 1918 р. — народний комісар військових справ Донецько-Криворізької радянської республіки. Після відставки обіймав керівні посади в армії та партії. 1937 р. заарештований і наступного року розстріляний.

Сергєєв Федір Андрійович (1883–1921). Народився в селянській родині в селі Глєбово Курської губернії (тепер Фатезький район Курської області). 1901 р. закінчив Катеринославське реальне училище і навчався у Вищому технічному училищі в Москві, звідки був виключений за революційну діяльність. Член більшовицької партії з 1902 р. З літа 1906 р. Артем — керівник Пермського окружного і Уральського обласного комітету РСДРП. Протягом 1907–1917 перебував в еміграції в Парижі, Китаї, Австралії. Після Лютневої революції 1917 р. повернувся в Україну. Неодноразово його обирали до складу ЦК КПУ(б)У. Із 1920 р. на партійній роботі в Москві, 1921 р. обраний головою ЦК Всеросійської спілки гірників, професійної спілки металістів. Загинув 1921 р. під час залізничної катастрофи. Похований у Москві біля Кремлівської стіни.

Філов Віктор Григорович (1896–1938). Навчався на юридичному факультеті Ростовського університету. Із квітня 1917 р. член РКП(б). Після переїзду до Харкова у лютому 1918 р. брав участь у створенні Донецько-Криворізької республіки, посівши посаду наркома судових справ. 29 березня 1918 р. подав у відставку на знак протесту проти об'єднання ДКР з УНР. За це був виключений з партії (пізніше поновлений). До арешту в серпні 1937 р., працював на різних партійних посадах. Розстріляний 1938 р.

ОДЕСЬКА РАДЯНСЬКА РЕСПУБЛІКА

Старостін Петро Іванович (1883–1918). Народився в Петербурзі в сім'ї службовця. 1905 року вступив до РСДРП. Цього ж року, уникаючи переслідувань, переїхав до Одеси. Працював токарем на машинобудівному заводі, кочегаром на судні. За дорученням

партійної організації 1906 р. керував створенням профспілки металістів в Одесі. Переслідуваний поліцією, 1908 р. переїхав до Києва, де за його участі було організовано підпільну більшовицьку друкарню. Незабаром його заарештували і вислали на поселення в Сибір. Після Лютневої революції 1917 р. повернувся до Одеси і ввійшов до складу виконкому Одеської Ради робітничих депутатів. Учасник Жовтневого збройного повстання 1917 р. в Петрограді. Після встановлення радянської влади в Одесі став комісаром праці, а згодом — головою крайового Раднаркому. У квітні 1918 р. по-зрадницькому вбитий анархістом.

Юдовський Володимир Григорович (1880–1949). Народився у родині лісопромисловця. Із 1903 р. — член РСДРП(б). Неодноразово був заарештований, покарання відбував на засланні. Із 1914 р. Юдовський В. Г. виїжджає до Франції, де стає слухачем партійної школи. Повернувся в Росію після Лютневої революції повернувся до Петрограда, а у жовтні 1917 р. відряджений партією до Одеси. Брав участь у проголошенні Одеської Радянської Республіки. Із січня 1918 р. обіймав посаду голови Одеського Раднаркому.

Восени 1918 року Володимир Юдовський брав активну участь у створенні Української радянської армії. У листопаді 1919 року до Середньої Азії на підтримку революційної діяльності була скерована група більшовиків, до складу якої увійшов Володимир Юдовський. Від січня до березня 1920 року як політичний керівник очолив агітаційний поїзд «Красный Восток» («Червоний Схід»). Потім деякий час працював редактором комуністичної газети «Кизил Бойрок» («Червоний прапор»).

Після заснування 8 жовтня 1920 року Бухарської Народної Республіки обіймає посаду секретаря Ташкентського міського комітету, а з 5 квітня 1922 року входить до складу Киргизького бюро ЦК РКП(б), із 1922 р. — член ЦК Компартії Туркестану.

З 1923 р. — на викладацькій роботі. Після реевакуації до Москви 1944 року Юдовського було нагороджено орденом «Знак Пошани». На той час він один з небагатьох, хто не відмовився викладати історію ВКП(б) Світлані Алілуєвій — дочці Сталіна. Як згадує Григорій Свирський, помер Володимир Юдовський 1949 року від інфаркту, що стався просто на лекції під час суперечки щодо космополітизму та сіонізму.

ГУЦУЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА

Климпуш Дмитро (1897–1959) — український громадський та військовий діяч Підкарпатської Русі. Закінчивши лише три класи

початкової школи, Д. Климпуш провів більшу частину своїх молодих років на військовій службі: в австро-угорській армії під час Першої світової війни, пізніше в чехословацькому війську. Після закінчення Першої світової війни Д. Климпуш взяв участь у заснуванні Української народної ради в Ясіня та Гуцульської республіки. На початку 1919 р. його взяли у полон румунські війська, а згодом відправили на територію Західноукраїнської Народної Республіки в Галичині.

Повернувшись на Батьківщину, що на той час стала частиною Чехословаччини, Д. Климпуш оселяється в рідному селі Ясіня. У міжвоєнні роки був активним членом місцевого відділу спортивної організації «Січ» та Соціал-демократичної партії.

Коли восени 1938 р. Підкарпатська Русь нарешті здобула повну автономію, прем'єр-міністр Августин Волошин запросив Д. Климпуша взяти участь у роботі його уряду в Хусті з метою створення організації, що готувала б кадри для адміністративної структури автономії, та місцевої міліції, що мала захищати кордони краю. У результаті було створено організацію народної самооборони «Карпатська Січ». Д. Климпуш став її головнокомандувачем. Після падіння Закарпатської Республіки Д. Климпуш мав переховуватись, але невдовзі дійшов згоди з угорською владою, яка дозволила йому повернутися додому у с. Ясіня та продовжувати лісопильний бізнес. Після приходу Червоної армії, аж до вторгнення радянської армії у грудні 1944 р. Д. Климпуша заарештував СМЕРШ, але через рік його звільнили. У березні 1947 р. Д. Климпуша вдруге заарештували, звинуватили в антирадянській діяльності у період Гуцульської республіки у 1919 р. і засудили до восьми років радянського ГУЛАГу. Після звільнення 1955 р. він повернувся до рідного с. Ясіня, де провів решту життя.

Клочурак Степан (1895–1980). Народився в українському селі Ясені на території Угорщини, навчався в Ужгородській гімназії та у римо-католицькій гімназії в Сігеті. Був мобілізований 1915 р. до австро-угорської армії, проте в цей же час зумів закінчити Правничу академію в м. Сігет. Після закінчення війни повернувся до Ясіня, на крайньому сході Підкарпатської Русі, де у листопаді 1918 р. його обрали головою новосформованої Української народної ради, яка намагалася приєднати русинів Угорщини до Західноукраїнської Народної Республіки у сусідній Галичині. Згодом Українська народна рада в с. Ясіня оголосила створення Гуцульської республіки (8.01.1919 р.) і С. Клочурак став її прем'єр-міністром. Він організував збройні сили республіки численністю

1100 вояків. Гуцульська республіка була захоплена румунською армією в червні 1919 р. Напередодні падіння республіки С. Клочурак підтримав ідею приєднання русинів до Чехословаччини. За чехословацького правління став співзасновником Соціал-демократичної партії. 1934 р. перейшов до проурядової Аграрної (Республіканської) партії і був головним редактором газети її української філії на Підкарпатській Русі «Земля і воля». Брав також активну участь у роботі Товариства «Просвіта».

Після здобуття автономії Підкарпатською Руссю восени 1938 р. С. Клочурак втік разом з іншими її лідерами до Праги, де провів воєнні роки. У травні 1945 р. був заарештований СМЕРШ і відправлений до концтаборів ГУЛАГу, де перебував 11 років — до амністії 1956 р. та дозволу наступного року повернутися до Праги, де перебувала його родина. Там С. Клочурак провів решту життя.

РЕСПУБЛІКА ЧОРНОГО ЛІСУ

Гупало Денис Мусійович (1898–1923) — військовий діяч часів УНР, Отаман Чорного лісу. Народився 10 березня 1898 року в с. Нова Осота Чигиринського повіту Київської губернії.

1917 року — рядовий 1-го стрілецького лейб-гвардії полку (Царське Село). 1917–1918 рр. — командир піших розвідників, наводчик 4-го артилерійського дивізіону. 1919 року був козаком 4-го Запорізького полку Армії УНР. 1920 року служив козаком Першого кінного полку Степової дивізії Костя Блакитного. Потім був хорунжим (півсотенний) повстанських загонів чорноліського отамана Миколи Кібця–Бондаренка (1920 р.), начальника Холодноярського повстанського штабу Максима Терещенка, Дмитращенка та Хвилі (1921 р.). 1922 року — повстанський отаман Чорноліського полку.

Наприкінці вересня 1922 року арештований разом з багатьма іншими отаманами Холодного Яру та Чорного Лісу у Звенигородці на інспірованому чекістами «з'їзді отаманів». Під арештом перебував у Лук'янівській в'язниці м. Києва. 2 лютого 1923 року — надзвичайна сесія Київського губернського трибуналу винесла Денису Гупалу смертний вирок. Загинув 9 березня 1923 року під час повстання в Лук'янівській в'язниці.

Кібець-Бондаренко Микола Степанович (1896–1921) — отаман українських повстанців на території теперішнього Знам'янського району (Кіровоградська область) у 1920 р.

Народився у волосному селі Цибулевому (тепер це залізнична станція Шевченківського відділку Одеської залізниці), на кутку

Пшеничівка. Про життєвий шлях М. Кібця-Бондаренка до літа 1920 року відомо мало. Перша згадка про нього як про повстанського ватажка припадає на початок серпня 1920 року, коли він на чолі кінного загону в сто шабель, сформованого із хліборобів Цибулевого та навколишніх сіл, взяв участь у Знам'янському повстанні. Діяв у Чорному лісі.

У Знам'янці та інших залізничних станціях, на які здійснював нальоти Кібець, восени 1920 року більшовики вивісили десятки плакатів, на яких було зображено хижого птаха-кібця, що ширяв над червоноармійськими загонами. У своїх пазурах кібець ніс двох червоноармійців, які стікали кров'ю, і, витягнувши шию, клював дзьобом інших. Під малюнком напис: «Бандит — Кобец».

Уславився надзвичайно вмілими засідками і несподіваними нальотами на більшовицькі гарнізони, під час яких роззброював цілі військові підрозділи ворога, здійснював диверсії на залізниці. 10 серпня 1920 року на перегоні між залізничними станціями Хирівка та Цибулеве його бійці розібрали залізницю, внаслідок чого розбився ешелон червоної кінноти Семена Будьонного. Повстанці здобули трофеї: 92 коней, 5 кулеметів, рушниці, набої. Старшина Чорноліського полку Михайло Дорошенко так описував Кібця: «Отаман (Пилип Хмара) відрекомендував кіннотникам Миколу Кібця — невеличкого росту чоловіка з великим носом та чорними гострими очима. Веселий гомін покотився між вояцьким товариством, почулись і дотепи: «Маємо двох птахів — «кібця і ворона»... А два побратими з пташиними прізвищами, жваві й веселі, подали один одному руки та обіцяли один другого боронити».

У жовтні 1920 року між Веселим Кутом і с. Чорноліска у засідку Кібця потрапив червоноармійський загін. Точну кількість убитих не з'ясовано, але полонили 11 осіб. Їх Кібець відправив до отамана Пилипа Хмари, якому підпорядковувався. Серед здобутих трофеїв — кулемети «Максим» і «Льюіс», набої до них, гранати. Наприкінці жовтня (можливо на початку листопада) 1920 р. Микола Кібець у формі червоного командира з трьома перевдягнутими у будьонівську форму казаками поїхав до Цибулева, де стояв загін «по борьбе с бандитизмом» (ББ). Надавши документи на ім'я «товаріща Хлєбова», відрекомендувався червоному командирові, який жив у хаті Лимаря — знайомого Кібця, і домовився про спільний виступ проти «банд Хмари і Кібця». Отаман виманив півсотню ББ з Цибулевого у повстанську засідку, де її було знищено.

Неподалік села Бузівки у засідку Кібця втрапили будьонівці, які втратили до 20 людей вбитими і пораненими. Разом з Хмарою Микола організував успішну засідку в с. Дмитрівка.

На початку листопада 1920 року більшовики до смерті закатували дружину Бондаренка, Євгенію, та 1,5-річного сина Миколу. Невдовзі після цього загін Кібця на станції Знам'янка хитрощами роззброїв ескадрон червоної кінноти, захопив у полон і розстріляв комісара ескадрону Якова Галембу, який закатував його дружину й сина. Кременчуцький губернський відділ управління 11 листопада 1920 року повідомив про цю подію так: «В с. Знаменка бандиты обезоружили эскадрон, забрав половину с командиром в лес, остальные раздетые разбежались».

13 листопада 1920 року Кібець повторив цю операцію на станції Хирівка.

3 січня 1921 року отаман Кібець загинув у бою з червоними. «Тієї нещасливої хвилини ворожа куля вирвала з повстанських лав найхоробрішого і найсміливішого лицаря — Миколу Степановича Бондаренка-Кібця. Упав із коня мертвим, але шаблі із своїх міцних та відважних рук не випустив. Він її символічно передавав і доручав живим борцям, щоб продовжували боротьбу за Волю і незалежність України», — згадував колишній повстанець Михайло Дорошенко.

У тому ж бою повстанці вбили командира 14-ї дивізії 1-ї Кінної армії Олександра Пархоменка. Захопили армійську скарбницю червоних і багато цінних документів.

Отамана Кібця поховали біля церкви села Надлак (тепер Новоархангельський район, Кіровоградської області). Життєвий шлях М. Кібця-Бондаренка описаний у книзі Михайла Дорошенка «Стежками Холодноярськими». Кібець — герой книг «Холодний Яр», «Героїзм і трагедія Холодного Яру», «Отамани Гайдамацького краю. 33 біографії».

ЯМПІЛЬСЬКА РЕСПУБЛІКА

Ганькевич Федір Антонович (1888–1938) — активний учасник та один з організаторів Бабчинецького (інакше — Ямпільського) повстання 03.10.1921 р. Народився 04.02.1888 р. у с. Тростянець тепер Ямпільського району Вінницької області. Дружина Ольга Данилівна, 1888 р. н. Брат Сергій. Брав участь у селянських заворушеннях в 1906 р. Підпрапорщик царської армії (служив у 71-му піхотному Белевському полку). У жовтні–грудні 1919 р. — комісар Дзигівської волості Ямпільського повіту. 1920 року — бунчужний Армії УНР (полк м. П. Полуботка), член УСДРП. Згодом за

завданням полковника Курбатова організував підпільні повстанські осередки Завдяки проведеній роботі під час повстання 1921 р. 50 % населення с. Тростянець було піднято на боротьбу. Також силами місцевих повстанців було роззброєно 7-му роту червоноармійців при Гонорівському цукровому заводі. Під час цих подій Ганькевич служив старшиною караульного батальйону в м. Ямпіль. «Під селом Гальжбіївкою, коли вимагалось розгорнути взвод і прийняти бій з повстанцями, навмисне, як старшина взводу, пустив паніку, що повстанців дуже багато, і запропонував кинути позиції і тікати в Ямпіль. Червоноармійці в паніці кинули місце бою і побігли за мною в Ямпіль». Після придушення повстання працював апаратником Гонорівського цукрового заводу. Заарештований 23.03.1938 р. за ст. 5454-11 КК УРСР. Розстріляний 29.04.1938 р. у м. Вінниці за постановою трійки УКНВС по Вінницькій області від 20.04.1938 р. Реабілітований 27.01.1959 р.

Ільницький Семен Якович (1883–1920) — повстанський отаман, полковник Армії УНР, командир Окремого Наддінстрянського куреня. Народився близько 1883 р. в с. Кетроси (нині — с. Довжок) тепер Ямпільського району Вінницької області. Батько, Яків Вікторович, мав бакалійну лавку та молотарку. Закінчив з відзнакою церковно-парафіяльну школу в Кетросах та сільськогосподарське технічне училище в м. Сороки (Бессарабія) . Під час Першої світової війни командував полком на Румунському фронті. Був двічі поранений. 1918 року — організатор та керівник Марківської козацької сотні. На початку 1919 р. — керівник збройних сил «Ямпільської республіки» та командир Окремого Наддністрянського куреня. Співпрацював з Армією УНР. 1920 р. — отаман повстанського відділу численністю 300 осіб, який оперував у Ямпільському та сусідніх районах. Тогочасні джерела зазначали, що загін Ільницького почав активно діяти в жовтні 1920 року. «До 1 жовтня в Ямпільському повіті було спокійно, банди з'являлися на межі Брацлавського повіту в Рахнянській волості, були випадки вбивства чотирьох продпрацівників. З нашого боку було вжито заходів щодо спіймання, але банди сховалися в Брацлавському повіті. Банди переслідували виключно грабежі. Коли ситуація на фронті змінилася, у південній частині повіту з'явилась банда в 25–30 осіб під орудою петлюрівського полковника Ільницького, уродженці с. Кетроси Ямпільського повіту. Зазначена банда пересувається на конях, озброєна гвинтівками, має 2 автомати, перший наліт вчинила з 3 на 4 жовтня на с. Бабчинці, де розгромила волосний ревком, знищила справи, забрала телефонний апарат, побила сторожа, розгромила канцелярію начальника

районної міліції». З Бабчинців загін Ільницького направився в с. Клембівку, де також розгромив волосний ревком (04.10.1920 р.). 06 і 07.10.1920 р. загін Ільницького до 200 чоловік перебував у с. Вербка Волоська М'ястківської волості. 26.10.1920 р. загін Ільницького в цьому ж селі вбив агента продкомісії і забрав у сільревкомі усі папери. До цього 18.10.1920 р. у с. Янкулів (нині — с. Іванків) повстанці (25 вершників) захопили в полон 14 червоноармійців, 13 з яких були розстріляні за селом, а один утік. У с. Кетроси повстанці знищили місцевих активістів Дмитра Красуцького, Дем'яна Домбровського, Семена Теслера, Пантелеймона Стопичинського, Ціпу Мермештейна та ін. У листопаді 1920 р. в хаті селянина Г. І. Михайловського в с. Кетроси Ільницького оточили червоноармійці на чолі з Яковом Домбровським. Під час спроби втечі був убитий. Дружина Ільницького того ж року разом із загоном повстанців пішла у Румунію. Станом на 1970 р. у с. Довжок Ямпільського району проживала племінниця — Вдовцова Ганна Степанівна.

Козянчук Мефодій Миколайович (1886–?) — учасник Бабчинецького (інакше — Ямпільського) повстання 03–10 лютого 1921 р. Народився 1886 р. у с. Мервинці (нині Могилів-Подільський район Вінницької обл.). Дружина Надія Матвіївна. Син Володимир, 1919 р. н. У лютому 1921 р. разом з іншими мешканцями с. Мервинці приєднався до повстання, яке розпочалося в с. Бабчинці. Повстанцями у своєму селі було взято в полон 4 червоноармійців. Біля с. Суботівка повстанці зазнали поразки і розбіглись. До арешту працював конюхом в колгоспі ім. Комінтерну. Заарештований 17.02.1936 р. за ст. 54-10 ч. 1-Кк УРСР. Вироком судової колегії в кримінальних справах Вінницького обласного суду від 04.04.1939 р. засуджений до 5 років виправно-трудових таборів з позбавленням прав на 3 роки. Реабілітований 22.07.1994 р.

МЛІЇВСЬКА РЕСПУБЛІКА

Бабенко Трохим Іванович (псевдо — Голий) (1898–1921) — військовий діяч часів УНР, повстанський отаман (1919–1921 рр.), керівник Мліївської республіки. Трохим Іванович Бабенко народився 1898 року в селі Хрещатик Черкаського повіту. Походив з родини заможного селянина. Отаман Голий деякий час працював учителем та директором Шелепуської школи Черкаського повіту. Учасник Першої світової війни. Військове звання — єфрейтор царської армії. Після 1917 року — старшина армії Української Народної Республіки. 1919 року деякий час підтримував радянську владу, призначений воєнкомом у м. Городище. Розчарувавшись

у політиці терору більшовиків проти українського населення, взяв участь в антибільшовицькому русі. 1920 року — повстанський отаман, керівник Мліївської республіки. Діяв у районі Городища, Канева, Корсуня, Млієва, Орловця, Буди-Орловецької, станції Воронцовської, сіл Великого Старосілля та Хрещатика. Переправлявся і на Лівобережжя: рейдував у район сіл Домантове, Богушкова Слобідка (тепер Чапаївка), Хрести та ін. У середині 1920 року взяв штурмом Черкаси та деякий час утримував місто. Керівне ядро загону становили: Баклицький Онисько, Баклицький Яків, Буркут Харитін (начальник штабу), Вовк Павло, Заєць Гнат, Краснюк Платон, Панько Павло, Паламар Семен, Федоренко Олекса, Поддупейко Олекса, Шевченко Артем, Сагач Дмитро (командир кінноти). У визвольній боротьбі брав участь і молодший брат Трохима Голого — Устим «Голенко» (1905 р. н.), що був помічником отамана Антона Грозного. Устима, що потрапив в засідку, яку влаштувала єврейська «самооборона», було вбито в урочищі Три Липи біля Городища. Після цього Трохим, відповідно до реалій того жахливого часу, провів ряд антиєврейських акцій.

Керівнику Мліївської республіки підпорядковувались отаман Олексій Добровольський та інші повстанські отамани Черкащини. Наприкінці 1920 року загін Голого нараховував до 7 000 козаків.

Для нейтралізації непокірної республіки та знищення повстанського отамана Мліївської гайдамацької січі в ЧК розробили та провели спецоперацію. До отамана був засланий агент ЧК, який розповів йому, що в Софіївці декілька червоноармійців тримають під арештом його наречену — Тодоську Богдарець із села Михайлівська Гута (чекісти вистежили вагітну жінку і згодом забили до смерті шомполами). Трохим Голий з невеликим загоном гайдамаків поїхав до Софіївки. Але на них чекала добре озброєна чекістська кіннота.

Трохим Голий (Бабенко) та його невеликий загін був оточений та знищений 15 грудня 1921 року під Кумейками великим загоном більшовиків. Місце поховання отамана невідоме.

КУБАНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

Рябовіл Микола Степанович (1883–1919) — український політичний діяч на Кубані часів громадянської війни, голова Кубанської Законодавчої Ради, Голова Кубанської Військової Ради.

Родом зі станиці Донської на Кубані. Дід Миколи Рябовіла тривалий час був отаманом станиці, а батько понад 35 років працював станичним писарем. Скінчивши однокласну школу,

Микола вступив до Катеринодарської військової реальної школи. Після закінчення рік провчителював у рідній станиці. Організував у ній перші народні спектаклі.

Вже в ті роки Микола потрапив під вплив визначного громадсько-політичного діяча Степана Ерастова — ініціатора створення на Кубані українських громадських, кооперативних, просвітницьких та економічних товариств. Саме під його впливом та українського поета Миколи Вороного, який переїхав на Кубань, Микола стає свідомим українцем. А з 1902 р. він близько сходиться з «полтавськими семінаристами» Симоном Петлюрою, Прокопом Понятенком та іншими, які розгорнули на Кубані широку антиурядову працю.

У 1905–1907 рр. Рябовіл навчався в Київському Політехнічному інституті, але через участь у студентських виступах припинив навчання на третьому курсі. Це не завадило йому зробити швидку кар'єру. Оскільки батько в 1907 р. заснував кредитний кооператив, то Микола мусив йому допомагати. А 1909 року молодого Рябовола обирають до організаційного комітету із будівництва Кубансько-Чорноморської залізниці. 1912 року статут залізниці затверджено, і його обирають одним з її директорів. На той час йому було 28 років. Восени 1912 р. Микола Рябовіл разом з іншим директором залізниці, полковником Орєховим їде до Лондона для організації облігаційної позички. Засідання виконали блискуче. Згідно з канонами англійського бізнесу, їм за працю нарахували як комісійну винагороду 160 тисяч карбованців — величезну на той час суму. Обидва відмовилися від гонорару і передали гроші залізниці. 1912 року Рябовіл організовує Кубанський союз установ дрібного кредиту, який невдовзі стає могутньою організацією. Його обирають головою ради Союзу. Очолював він у довоєнні роки і Кубанський кооперативний союз.

1915 року його мобілізували в російську армію та скерували навчатися до воєнно-інженерного училища, яке він успішно закінчив, отримавши звання прапорщика. Службу продовжив у саперній частині у Фінляндії. Тут і зустрів він Лютневу революцію. Як виявилося, і в армії Рябовіл був доволі популярним, принаймні, його обирають до «ради солдатських та офіцерських депутатів». Він повертається додому та бере активну участь у політичному житті у Військовій Раді та у громадсько-політичному житті в Обласному Продовольчому Комітеті.

Під проводом Рябовола у вересні 1917 р. Військова рада, перейменувавши себе на Кубанську крайову раду, проголосила Кубань республікою під назвою «Кубанський Край». На цій сесії було

прийнято також першу кубанську конституцію («Тимчасові положення про вищі органи влади в Кубанському Краю»). Згідно з нею, вищим законодавчим органом ставала Законодавча рада, а виконавчою владою — Кубанський крайовий уряд і військовий отаман, що мав президентські повноваження та право «вето» на ухвалені закони. Головою Кубанської Законодавчої Ради було обрано Рябовола.

Микола Рябовіл проводить політику єдності кубанських земель, цілковитої незалежності Кубані у найтісніших взаєминах з Україною. Рябовіл був прихильником ідеї Соборності України та Союзу українських земель, він — один з найпопулярніших козацьких політичних діячів на Кубані. В України було два зовнішніх противники — більшовики, які стояли за всесвітню соціалістичну революцію та вважали Кубань частиною РРФСР, та сили, які обстоювали відтворення Російської імперії (їхніми провідниками були генерал Антон Іванович Денікін та Добровольча армія). Окрім того, на Кубані тривала внутрішня боротьба. Значний вплив там мала ідея окремішності козацької нації та державного самовизначення всіх козацьких земель, утім, вона не мала стійкого українського забарвлення. Рябовіл активно підтримував цю ідею, коли українсько-кубанські зв'язки були неможливі, бо вона мала загальнодемократичні ознаки розвитку та майбутнього ладу (на відміну від монархічних позицій генерала Денікіна).

У перші періоди діяльності в Раді Микола Рябовіл мав тісні стосунки з кубанськими українофілами Кіндратом Лукичем, Федором Андрійовичем Щербиною, Лукою Лаврентійовичем Бичем та Степаном Федоровичем Манжулою.

У травні 1918 р. Микола Рябовіл очолив делегацію Законодавчої ради до Києва для переговорів із гетьманом Павлом Скоропадським про налагодження міждержавних відносин та взаємодії в боротьбі з більшовицькою навалою. Делегацію в Києві було прийнято доброзичливо. Дехто з представників українського уряду говорив про автономію Кубані у складі України, інші бачили її у федерації з Україною. Кубанці наполягали на федеративному зв'язку, особливих розбіжностей не було.

Після звільнення Кубані від більшовиків Денікін прагнув установити там свою диктатуру. Не змігши домовитися з Радою та урядом про потрібні йому зміни до кубанської Конституції, він вирішив стати диктатором через скликання Надзвичайної кубанської ради, на якій збирався провести на посаду голови Ради свого ставленика. Тому козаки російського походження і добровольці повели агітацію проти Рябовола, якого Денікін вважав небезпечним ворогом Росії.

Рада на чолі з Рябоволом відстоювала суверенні права своєї республіки. 4 грудня 1918 р. на надзвичайній сесії Крайової ради було прийнято нову Конституцію, якою назву Кубанська Народна Республіка було змінено на Кубанський Край.

У червні 1919 р. голова Кубанської Законодавчої Ради Микола Рябовіл очолив Кубанську делегацію до Ростова-на-Дону на конференцію зі створення Південно-російського Союзу Дону, Кубані, Терека й Добрармії.

13 червня 1919 року на конференції Рябовіл висловився про необхідність об'єднання державних утворень України, Кубані, Дону, Терека, Грузії для боротьби з більшовиками і об'єднання на демократичних засадах. Він різко розкритикував ідеологію і політику Добровольчої армії. Того ж дня М. Рябовола було убито агентами Добровольчої армії.

КЕРІВНИКИ ХОЛОДНОЯРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Загородній Ларіон Захарович (1897–1923). Народився на території сучісної Кіровоградської обл. Брав участь у Першій світовій війні до січня 1917 р. Протягом 1919–1922 рр. повстанський отаман, командир 1-го Холодноярського кінного полку, керівник Холодноярської організації. Провів безліч боїв проти денікінців і більшовиків. Безжально винищував комнезамівців, міліціонерів, комуністів, комсомольців, сексотів. Заарештований 29 вересня 1922 р. у Звенигородці на інспірованому чекістами «з'їзді отаманів». Надзвичайна сесія Київського губернського трибуналу постановила розстріляти Ларіона Загороднього. Загинув під час повстання в Лук'янівській в'язниці.

Ільченко Юхим Охтомонович (?–1921). Народився в Чигиринському р-ні Черкаської області. Член Організаційного суду Холодного Яру, член штабу Холодноярської бригади, заступник голови Холодноярського окружного повстанкому, повстанський отаман Чигиринського повіту Київської губернії, Верходнiпровського і Криворізького повітів Катеринославської губернії. Розстріляний більшовиками 7 вересня 1921 р. у Жандармській балці під Катеринославом.

Лютий-Лютенко Іван Макарович (1891–1989). Народився у Звенигородському повіті Київської губернії. Закінчив 6 класів гімназії в Москві з відзнакою, а також Омську школу прапорщиків. Брав участь у Першій світовій війні як старший унтер-офіцер. Із 1919 р. очолив 25-й Черкаський курінь у м. Сміла. Протягом 1919–1922 рр. — сотник армії УНР. Учасник бойових дій проти більшовиків. За даними М. Дорошенка, на нараді в с. Матвіївці

наприкінці осені 1921 р. Лютого-Лютенка (псевдонім Іван Гонта) було обрано Головним отаманом Холодного Яру. Брав участь у бойових діях до осені 1921р. У березні 1922 р. емігрував до Польщі. Жив на Поліссі, де заснував Український еміграційний комітет, який розгорнув бурхливу діяльність: було створено український хор, самодіяльний театр, українську школу. Під час Другої світової війни допомагав землякам — військовополоненим Червоної армії. Чимало з них за його протекцією було звільнено з концтаборів. 4 червня 1942 р. заарештований гестапівцями. Після Другої світової війни жив у Мюнхені (Німеччина), згодом у м. Рабат (Марокко, 1951–1957 рр.), пізніше — у США. Автор книги «Вогонь з Холодного Яру». Меценат української справи. Помер у м. Банд-Брук (США).

Чучупак (Чучупака) Василь Степанович (1894–1920). Народився на хуторі Кресельці Чигиринського повіту Київської губернії. До 1914 р. вчителював у Тимошівці Чигиринського повіту. Учасник Першої світової війни. Після повернення з армії вчителював. 10 квітня 1919 р. підняв повстання «проти комуни та Совітської влади за самостійність», яке закінчилося невдачею. Успішно воював проти білогвардійців, зокрема на початку січня 1920 р. брав участь у вигнанні їх із Черкас. 12 квітня 1920 р. оточений червоноармійцями Чучупак застрелився. Похований у рідному селі.

КЕРІВНИКИ УРЯДІВ УСРР—УРСР

Бондаренко Михайло Ілліч (1903–1938). Народився у м. Єлисаветград Херсонської губернії у родині робітника-коваля. У цьому ж місті закінчив початкову школу і вище початкове училище. Наприкінці 1919 р. вступив до комсомолу. Із січня 1925 р. — член РКП(б). Із 1931 р. на партійній роботі у Грузії та Азербайджані.

30 серпня 1937 р. відбулося термінове засідання політбюро ЦК, яке затвердило М. І. Бондаренка головою Раднаркому УСРР, тоді ж він став членом політбюро ЦК КП(б)У.

А вже 13 жовтня 1937 р. у Москві було підписано ордер на його арешт. На закритому судовому засіданні Військової колегії Верховного Суду СРСР 8 лютого 1938 р. М. Бондаренка було визнано винним і засуджено до вищої міри покарання — розстрілу з конфіскацією особистого майна. 10 лютого 1938 р. у Москві його стратили.

Бош Євгенія Богданівна (Готлібівна) (1879–1925). Народилася у м. Очаків Херсонської губернії. Походила з сім'ї німця-колоніста Готліба Майша і молдавської дворянки Марії Круссер. Три роки Євгенія відвідувала Вознесенську жіночу гімназію. Під час

навчання одружилась із власником невеликої каретної майстерні Петром Бошем. Наприкінці 90-х рр. познайомилась з соціал-демократами і поринула в революційну роботу. 1901 року вступила до РСДРП. Після II з'їзду РСДРП відзначилась як більшовичка.

Виховуючи двох дочок, Є. Бош одночасно опікувалася самоосвітою. У квітні 1912 р. Є. Бош заарештовано. Тяжко хвору на сухоти Є. Бош Київська судова палата позбавила громадянських прав і засудила на довічне заслання до Сибіру. Є. Бош була одним з організаторів Всеукраїнського з'їзду Рад, проголошення України радянською республікою, формування й налагодження функціонування органів державної влади УСРР. У грудні 1917 р. за її ініціативи делегати-більшовики залишили з'їзд рад у Києві, на який прибула значна кількість прибічників ЦР, переїхали до Харкова, об'єдналися там із делегатами III Донецько-Криворізького обласного з'їзду рад і провели 11–12 грудня I Всеукраїнський з'їзд Рад. З'їзд проголосив Україну республікою Рад, заявив про її федеративний зв'язок з радянською Росією, оголосив владу ЦР в УНР недійсною, а закони і розпорядження — нечинними. На Україну поширювалась дія декретів петроградської РНК.

Є. Бош стала одним із членів ЦВК рад України — вищого органу влади в проголошеній радянській республіці, який 13 грудня 1917 р. взявся до формування виконавчої гілки влади — Народного Секретаріату. Бош відмовилась евакуюватись з керівними установами УСРР до м. Катеринослава. Вона стала політпрацівником у групі військ В. Примакова. Несподівано стався черговий напад хвороби. Трохи підлікувавшись, Є. Бош взяла участь у роботі I з'їзду КП(б)У в Москві. Коли напади хвороби стали вкрай важкими, Є. Бош покінчила життя самогубством в Москві 5 січня 1925 р.

Казанець Іван Павлович (1918–...). Народився в селянській родині в с. Лоцманська Кам'янка Катеринославського повіту Катеринославської губернії. Закінчив семирічну школу і 1934 р. став учнем Дніпропетровського індустріального технікуму. 1937 р. разом зі своїми однокурсниками поїхав працювати на Кузнецький металургійний комбінат. Після звільнення Донбасу від окупантів дістав призначення на Єнакіївський металургійний завод. Тут працював начальником зміни, потім парторгом ЦК ВКП(б).

Із 1952 р. — перший секретар Єнакіївського, а потім Макіївського міськкому партії. 1953 р. — перший секретар Донецького обкому партії, з 1960 р. — другий секретар ЦК Компартії України, потім — голова Ради Міністрів УРСР. 1965 р. одержав призначення на посаду міністра чорної металургії СРСР, на якій пропрацював майже 20 років.

Кальченко Никифор Тимофійович (1906–1989). Народився в селі Кошманівка (Полтавська область) в родині селянина. Навчався в Полтавській школі садівництва, потім працював у сільському господарстві на Харківщині. 1932 р. вступив до лав ВКП(б). Протягом 1938–1941 рр. очолював виконком Одеської обласної ради. У 1941–1946 рр. перебував на відповідальних посадах у Радянській армії, член Військової ради армії, член Військової ради 1-го Українського фронту. У 1950–1952 рр. — міністр сільського господарства, перший заступник голови Ради міністрів УРСР. У січні 1954 Н. Кальченка за поданням М. Хрущова призначили головою Ради Міністрів УРСР. Усунення М. Хрущова негативно вплинуло на його подальшу кар'єру: Н. Кальченка приначили заступником РМ УРСР. На цій посаді перебував до 1976 р.

Корнієць Леонід Романович (1901–1969). Народився 21 серпня 1901 р. у м. Бобринець Єлизаветградського повіту Херсонської губернії у родині службовця. Закінчив церковно-парафіяльну школу, чотирикласне вище початкове училище, профтехнікум та 1-й курс Бакинського політехнічного інституту.

У жовтні 1927 р. призначено завідувачем школи селянської молоді м. Братське, у вересні 1928 р. очолив Єлизаветградську сільськогосподарську профшколу. Із 1929 р. працював інспектором відділу народної освіти Єлизаветградської міськради.

1938 р. Л. Корнійця обрали головою Президії Верховної Ради, а через рік головою РНК УРСР. У роки Вітчизняної війни Л. Корнієць був одним з організаторів партизанської та підпільної боротьби на окупованій території УРСР. Водночас як голова Раднаркому УРСР опікувався матеріально-технічним забезпеченням діючої армії.

У вересні 1943 р. повернувся до роботи у Раднаркомомі УРСР. У листопаді 1953 р. перейшов на роботу до РМ СРСР. Помер Л. Корнієць у Москві 29 травня 1969 р.

Коротченко Дем'ян Сергійович (1894–1969). Народився у с. Погрібки Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії у родині селянина-бідняка. Працював робітником на залізниці, пороховому заводі у м. Шостка, служив у війську. Після Лютневої революції 1917 р. став членом батарейного комітету солдатських депутатів у м. Ревель. 1918 р. — один із організаторів червоних партизанських загонів в Україні, які діяли проти австро-німецького війська та армії УНР. У 1919–1920 рр. — політпрацівник Червоної армії.

Протягом 1928–1930 рр. навчався на курсах при ЦК ВКП(б). У 1931–1934 рр. — голова виконкому Бауманської районної ради

Москви, у 1934–1936 рр. — перший секретар Бауманського, потім Первомайського райкомів партії Москви. Із 1936 р. — секретар Московського та Західного обкому ВКП(б). 1937 р., під час масового терору і відчутних втрат серез партійної номенклатури його призначили виконавцем обов'язків першого секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У. 1938 року його було затверджено головою Ради Народних Комісарів УРСР. У повоєнні роки працював другим секретарем ЦК КП(б)У та секретарем ЦК КП(б)У з промисловості, головою Ради Міністрів України.

Із 1954 р. Д. Коротченка обрано головою Президії ВР УРСР. На цій посаді він працював до останніх днів життя. Був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Помер у Києві 1969 р.

Любченко Панас Петрович (1897–1937). Народився у м. Кагарлик у родині селянина-бідняка. Закінчив двокласну сільську школу, Київську військово-фельдшерську школу, екстерном склав іспити на атестат зрілості, рік провчився на медичному (й паралельно на правничому) факультеті університету св. Володимира у Києві. Із 1913 р. — учасник есерівської течії революційного руху. Брав участь у Першій світовій війні, був двічі поранений. Після Лютневої революції став членом УПСР, від якої увійшов до Української Центральної Ради. Із 1919 р. став членом новоствореної УКП (боротьбістів), з якої перейшов до КП(б)У. Протягом 1920–1921 рр. — секретар Київського губкому КП(б)У, заступник начальника політвідділу 2-ї Кінної армії, голова Чернігівського губвиконкому. У 1922–1927 рр. — заступник голови Донецького губвиконкому, голова правління Спілки сільськогосподарської кооперації УСРР, голова Київського губвиконкому, голова Київського окрвиконкому. У 1927–1934 рр. П. Любченко — секретар ЦК КП(б)У. Одночасно з 1933 р. — перший заступник голови Раднаркому УСРР. 1930 р. виконував ганебну функцію «громадського обвинувача» на процесі «Спілки визволення України». На початку 1930-х рр. — один з активних провідників імперської політики Москви в Україні, відіграв керівну роль у колективізації й конфіскації збіжжя у селян, що призвело до голодомору 1932–1933 рр. Віддана служба була гідно оцінена. У квітні 1934 р. Любченко став головою Ради Народних Комісарів УСРР, згодом — членом політбюро ЦК КП(б)У.

На пленумі ЦК КП(б)У 1937 року за санкцією Й. Сталіна П. Любченка було звинувачено в буржуазному націоналізмі й виключено з лав партії. У перерві між засіданнями пленуму П. Любченко застрелив свою дружину і застрелився сам (існує версія, що Любченків убили енкаведисти).

Ляшко Олександр Павлович (1915–2002). Народився в родині залізничника на станції Родакове Луганської області. Після закінчення школи працював учнем слюсаря-інструментальника в залізничному депо. 1931 р. вступив до автошляхового технікуму, після закінчення якого працював у великому автогосподарстві коксохімічного заводу, згодом викладав в обласній школі автомеханіків. 1937 р. вступив до Донецького індустріального інституту. 1941 р. направлений курсантом до 2-го Харківського танкового училища. Командував взводом танків на Північнокавказькому фронті, потім викладав у танковому училищі.

Із 1945 р. працював на Новокраматорському машинобудівному заводі, навчався в Донецькому індустріальному інституті. 1947 р. — заступник начальника цеху, заступник директора, парторг ЦК ВКП(б) на заводі. У 1952–1954 рр. працював першим секретарем Краматорського міськкому компартії України. Із 1955 р. — на керівних посадах Донецького обкому КПУ. Згодом, 1963 р., його було переведено до ЦК КПУ. 1969 р. О. Ляшка обрано головою Президії ВР УРСР. Цю посаду він обіймав протягом 1969–1972 рр. З 9 червня 1972 р. — голова РМ УРСР.

У травні 1986 р. О. Ляшко очолив Республіканську урядову комісію з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. У липні 1987 р. п'ята сесія ВР УРСР звільнила О. Ляшка від обов'язків голови РМ.

Марчак Микола Макарович (1904–1938). Народився у с. Залісці Дунаєвецького району Хмельницької області у незаможній селянській родині. 1922 р. вступив до Кам'янець-Подільського інституту народної освіти, після закінчення якого вчителював, очолював початкову чотирирічну школу у рідних Залісцях. Із 1927 р. став завідувачем культурно-соціального відділу, згодом відповідальним секретарем райвиконкому у містечку Дунаївці. Протягом 1928–1931 рр. навчався у Києві — в Інституті народного господарства та Хіміко-технологічному інституті. У 1931–1937 рр. працював на ХТЗ, аж поки його не призначили першим заступником наркома освіти УРСР. Звинувачений у шкідництві, заарештований і засуджений до страти 1938 року.

Масол Віталій Андрійович (1928–...). Народився в селі Олишівка Чернігівського району, Чернігівської області в родині вчителів. 1951 р. закінчив механічний факультет Київського політехнічного інституту і здобув спеціальність інженера-механіка. Протягом 1951–1963 рр. працював на керівних посадах Новокраматорського машинобудівного заводу. Від 1963 р. — директор цього заводу. 1979 р. був призначений першим заступником голови Держплану УРСР, а з 1979 р. — заступником голови Ради Міністрів УРСР,

голова Державного планового комітету УРСР. З липня 1987 до жовтня 1990 р. — голова РМ УРСР. Подав у відставку 23 жовтня 1990 р. здебільшого під тиском громадськості (студентське голодування, вимоги шахтарських профспілок). У 1994–1995 рр. — прем'єр-міністр України. Був головою спостережної місії «Україна — відома», член громадського антикорупційного форуму, член «Комітету — 2005», президент фонду «Професіонал».

Пятаков Георгій Леонідович (1890–1939). Народився в селищі при Мар'ївському цукровому заводі Черкаського повіту Київської губернії у родині керівника заводу, інженера-технолога Л. Пятакова, який мав звання особистого дворянина, успадкованого дітьми. Учнем реального училища брав участь у революційних подіях 1905–1907 рр. Приєднався до анархістів. Із 1907 р. — студент економічного факультету Петербурзького університету. За участь у студентських заворушеннях його виключено з університету і вислано до Києва. 1910 р. очолив Київський комітет РСДР(б). 1914 року разом з Є. Бош за революційну діяльність засуджено і заслано до Іркутської губернії. Того ж року втік із заслання до Швейцарії.

До початку 1918 р. Пятаков від імені більшовиків входив до складу Центральної Ради. Активно виступав з критикою ЦР, увійшов до складу Ревкому, який ставив за мету захоплення влади в Україні більшовиками. У липні 1918 р. його було обрано секретарем ЦК КП(б)У. Від листопада 1918 р. — голова Тимчасового робітничо-селянського уряду України. Спочатку уряд діяв нелегально, а 28 листопада був легалізований у м. Суджа (нині Курська обл., РФ).

Головну увагу Г. Пятаков зосередив на військово-політичних питаннях, оскільки його уряд не мав ані власної армії, ані політичної підтримки населення. На початку 1919 р. виник конфлікт між «правими» і «лівими» комуністами в уряді через надмірний адміністративний тиск Г. Пятакова на осіб, які мали іншу точку зору. Конфлікт переріс у кризу в урядовому керівництві. 16 січня більшість членів уряду проголосувала за звільнення Г. Пятакова від обов'язків голови. Г. Пятаков залишився в уряді на посаді наркома радянської пропаганди. Одночасно він керував аналогічним відділом у ЦК КП(б)У. У липні 1919 р. відбув на фронт. Від 1921 р. — на господарській роботі, голова правління кам'яновугільної промисловості Донбасу.

У 1921–1923 рр. — кандидат у члени, а в 1930–1936 рр. — член ЦК ВКП(б). На XV з'їзді ВКП(б) виключено із партії за належність до троцькістської опозиції, поновлено у лавах партії у вересні 1929 р. 1936 року знову звинувачено в антипартійній

і антирадянській діяльності і виключено з партії. 1937 р. дістав смертний вирок у справі «Паралельного антирадянського партійного центру». Розстріляний 30 січня 1939 р. у Москві.

Петровський Григорій Іванович (1878–1958). Народився в с. Печеніги Харківської області. Від 1889 р. працював на підприємствах України. 1897 р. — увійшов до катеринославського «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», потім — член Катеринославського комітету РСДРП. Керував підпільними робітничими гуртками, брав участь в організації страйків. 1905 р. — секретар Катеринославської ради робітничих депутатів і страйкового бойового комітету.

Під час Лютневої революції 1917 р.— комісар Якутської губернії та голова Комітету громадянської безпеки. У червні 1917 р. перебрався до Петрограда, а потім був відряджений більшовиками для боротьби проти Української Центральної Ради.

1917–1919 рр. — нарком внутрішніх справ РСФРР, один із організаторів ВЧК. З березня 1919 до літа 1938 рр. — голова ВУЦВК («всеукраїнський староста»), член Політбюро ЦК КП(б)У. Від 1940 р. — заступник директора Музею Революції СРСР (Москва).

Петровський був очільником примусової колективізації села й вилучення хліба, що призвели до Голодомору 1932–1933 рр. Помер в 1958 р., похований біля Кремлівської стіни (Москва).

Раковський Християн Георгійович (1873–1941). Народився в болгарському гірському містечку Котел. Румунський підданий, походив з поміщицької родини з Південної Добруджі. 1890 р. емігрував до Швейцарії, де увійшов у зв'язки з російським соціалдемократичним рухом, потім студіював у Франції, брав участь у студентському революційному русі. 1904 року заснував соціалістичну партію Румунії, а в 1914 р. — Об'єднану соціалістичну партію Балкан. Заарештований 1915 р. та ув'язнений у Яссах. Раковського у травні 1917 р. було звільнено російськими солдатами. Відтоді став діячем більшовицької партії.

Шість років працював в Україні. На початку 1918 р. очолював ВЧК в Одесі й Севастополі, був членом радянської делегації на мирних переговорах у Бересті Литовському, у травні-червні був головою Мирової Делегації РРФСР з Українською державою; 25 січня 1919 р. був призначений головою Раднаркому і наркомом зовнішніх справ УСРР, сприяв відкриттю дипломатичних місій УСРР за кордоном. Водночас у Комінтерні представляв Балкани. 30 вересня 1920 року політбюро ЦК КП(б)У призначило голову РНК УСРР Х. Г. Раковського членом Реввійськради Південного фронту. 24 липня 1921 р. Політбюро ЦК КП(б)У призначило

його представником КП(б)У в Комінтерні. Спочатку поставився ворожо до української мови й українську націю називав «вигадкою інтелігентів», але з 1920 р. почав поступово міняти погляди на національне питання: 1922 р. критикував Й. Сталіна, що тоді був наркомом національностей РРФСР, за втручання у внутрішні і зовнішні справи УСРР, а в грудні того ж року, під час створення СРСР, відстоював конфедерацію із збереженням права національних республік на самостійні дипломатичні зв'язки й зовнішню торгівлю. У середині 1923 р. його усунули з посади голови РНК УСРР і призначили амбасадором спочатку до Англії, а потім до Франції. 1927 р. Раковського звинуватили у підривній діяльності, виключили з лав партії і заслали до Астрахані. 1934 року отримав дозвіл повернутися до Москви, де керував НДІ охорони здоров'я. 1936 р. його було знову заарештовано за звинуваченням у шпигунстві. 1938 р. засуджено на 20 років ув'язнення. Розстріляний в Орловській в'язниці 11 вересня 1941 р.

Скрипник Микола Олексійович (1872–1933). Народився у слободі Ясинувата Катеринославської губ. у родині залізничника. Під час навчання у реальному училищі долучився до революційної діяльності, за що був відрахований. Наполегливо опікувався самоосвітою, склав екстерном іспити і вступив до Петербурзького технологічного інституту. Неодноразово був заарештований, 7 разів перебував на засланні. Безпосередньо брав участь у Жовтневому перевороті в Петрограді. Від грудня 1917 р. — член першого радянського уряду України, з 1918 — голова Народного Секретаріату. Під час підготовки першого з'їзду КП(б)У наполягав на утворенні самостійної компартії. Втратив довіру більшовицького керівництва. Очолював наркомат внутрішніх справ, юстиції. 1927–1933 рр. керував роботою наркомату освіти. Активно сприяв проведенню українізації. З 1933 р. проти М. Скрипника було розгорнуто критику, його звинуватили в націоналістичних проявах. 7 липня 1933 р., усвідомивши безвихідь становища, М. Скрипник застрелився.

Хрущов Микита Сергійович (1894–1971). Народився у с. Калинівка Курської обл. у робітничій родині. До 15 років наймитував у поміщиків. Від 1908 р. працював на шахтах Донбасу, де з 1912 р. брав участь у виступах проти царського режиму.

У 1918 р. вступив до партії більшовиків. Під час громадянської війни М. Хрущов — червоноармієць, голова партосередку, політрук, комісар батальйону, інструктор політвідділу 9-ї Кубанської армії. Закінчив Юзівський гірничий технікум, Московську промакадемію. На партійній роботі із 1920 р. Спочатку Донбас,

потім — Харків, Київ, Москва. Із 1935 р. — перший секретар Московського міськкому та обкому партії. 1938 р. — перший секретар ЦК КП(б)У.

Під час Вітчизняної війни воював, отримав звання генерал-лейтенанта. Від 1944 р. до грудня 1947 р. М. Хрущов працював головою РНК УРСР. Незважаючи на те що господарство України зазнало величезних втрат, уже на кінець 1948 р. промислове виробництво становило 71 % порівняно з рівнем 1940 р., загальні посівні площі — 93 %. Були відбудовані Дніпровська ГЕС, металургійні заводи «Запоріжсталь», «Азовсталь», Жданов (нині Маріуполь), Макіївський металургійний завод та ін., на довоєнну потужність вийшов Харківський тракторний завод. Виникла нова галузь промисловості — газова індустрія (завершилося будівництво газопроводу Дашава — Київ).

У грудні 1949 р. М. Хрущов повернувся до Москви, до березня 1953 р. він — секретар ЦК і перший секретар Московського обкому партії. Від березня 1953 р. секретар, з вересня 1953 р. — перший секретар ЦК КПРС. М. Хрущов здобув цю посаду у жорстокій боротьбі з Л. Берією. Найбільшою заслугою Хрущова було викриття культу особи Сталіна, реабілітація сотень тисяч жертв тоталітаризму, значні зрушення в соціальній політиці, загальна лібералізація життя, що увійшла в історію як «відлига». Проте низка реформ, здійснених за його вказівкою, — освоєння цілинних земель, «кукурудзяна кампанія», цькування інтелігенції — дають підстави говорити про обмежений характер заходів М. Хрущова. Його було усунуто з посади генерального секретаря ЦК КПРС і відправлено на пенсію 1964 р. Помер 11 вересня 1971 р.

Щербицький Володимир Васильович (1918–1990). Народився у м. Верхньодніпровськ Катеринославської губернії у сім'ї робітника. 1936 р. став студентом механічного факультету Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту. Під час навчання працював креслярем, конструктором, машиністом компресорів на заводах Дніпропетровська.

Влітку 1941 року мобілізований і відряджений у Військову академію хімічного захисту. Пройшов у ній прискорений курс навчання і у званні лейтенанта направлений в Закавказький військовий округ, де став начальником хімслужби 34-го полку. До грудня 1945 р. перебував на командних посадах у військах діючої армії. Після демобілізації працював начальником бюро Дніпродзержинського коксохімічного заводу, де його обрали секретарем партбюро цього підприємства. Від січня 1948 р. на партійній роботі у Дніпродзержинську та Дніпропетровська. 1957 р. став

членом президії (згодом політбюро) і секретарем ЦК Компартії України. Наприкінці лютого 1961 р. В. Щербицький — голова РМ України. Від жовтня того ж року — кандидат у члени президії ЦК КПРС. Спроба В. Щербицького протидіяти волюнтаристським методам управління і безглуздим експериментам в економіці коштувала йому відставки. У липні 1963 р. звільнено від обов'язків голови РМ. Знову очолив Дніпропетровський обком Компартії України.

Друге призначення В. Щербицького головою РМ УРСР відбулося в жовтні 1965 р. Тоді ж його було обрано кандидатом, а згодом членом політбюро ЦК КПРС. У травні 1972 р. став першим секретарем ЦК Компартії України. На цій посаді працював 17 років.

Час перебування В. Щербицького на вищих державних і партійних посадах був періодом кількісного економічного зростання, і значною мірою це було результатом його неабияких організаторських здібностей, ініціативності, високої вимогливості, особистої чесності і принциповості. Йому вдалося результативно протидіяти порушенням законності та явищам корупції. Однозначно підтримував лінію московського центру, робив усе можливе, щоб стримати процес демократизації республіки.

Під час вересневого (1989 р.) пленуму ЦК Компартії України В. Щербицький звернувся із заявою звільнити його від обов'язків першого секретаря і члена політбюро ЦК Компартії України за віком і станом здоров'я. Після відставки Володимир Васильович прожив недовго. 16 лютого 1990 р. В. Щербицький помер.

Чубар Влас Якович (1891–1939). Народився в с. Федорівка Запорізької області. Закінчив 1911 р. Олександрівське механіко-технічне училище. Працював на заводах Краматорська, Маріуполя, Бахмута, Харкова, Москви, Петербурга. За революційну діяльність 1912 р. був заарештований, 1915 р. мобілізований в армію, на початку 1916 р. — відряджений на Гарматний завод у Петрограді токарем. Після Лютневої революції — голова Центральної ради фабзавкомів і депутат Петрограда. Учасник Жовтневої революції 1917 р. У 1918–1919 рр. був головою правління державних (націоналізованих) машинобудівних заводів. Із 1920 р. — голова Оргбюро з відбудови промисловості України, член Всеукраїнського ревкому. Від листопада 1920 р. — голова президії УРНГ. Протягом 1923–1934 рр. Чубар — голова РНК УСРР, водночас (липень 1923 — травень 1925 рр.) — заступник голови РНК СРСР, голова Української економічної Наради.

1934–1937 рр. — заступник голови РНК СРСР та Ради праці та оборони СРСР. Дотримувався досить поміркованих поглядів

з національного питання, виявляв лояльне ставлення до національно-культуротворчого процесу. Саме за нього выдбувався процес українізації у 20-і роки. Член Політбюро ЦК ВКП(б) (1935 р. — член ВУЦВК). Заарештовано 4.07.1938 р., засуджено 26.11.1939 р., військовою колегією ВС СРСР до вищої міри покарання за «контрреволюційні злочини».

Фокін Вітольд Павлович (1932). Народився у с. Новомиколаївка Запорізької області в родині учителів. 1954 р. закінчив гірничий факультет Дніпропетровського гірничого інституту. Протягом 1954–1963 рр. працював помічником начальника і начальником дільниці на шахті «Центральна-Боківська», заступником головного інженера та головним інженером шахти, начальником шахтоуправління № 32 у м. Боково-Антрацит Луганської області.

У 1963–1971 рр. працював заступником начальника комбінату «Донбасантрацит» у м. Красний Луч, керівником тресту «Первомайськвугілля» у м. Первомайськ, головним інженером комбінату «Ворошиловградвугілля» у м. Кадіївка, начальником комбінату «Свердловантрацит» у м. Свердловськ Луганської області.

Із 1971 р. працює на керівних посадах у Держплані УРСР. У жовтні 1990 р. на В. Фокіна було покладено виконання обов'язків голови Ради Міністрів України. Від березня 1991 р. — Прем'єр-міністр України. 30 вересня 1992 р. подав у відставку.

Із 1993 р. науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин, Президент Міжнародного Фонду гуманітарних і економічних зв'язків України з Російською Федерацією, член Вищої економічної Ради при Президенті України (1997–2001 рр.).

КЕРІВНИКИ КП(б)У — КПУ

Івашко Володимир Антонович (1932–1994). Народився в родині робітників, українець. Протягом 1950–1956 рр. навчався у Харківському гірничому інституті. Після закінчення вишу працював на викладацькій роботі в інститутах Харкова. Захистив дисертацію. Протягом 1973–1978 рр. — завідувач відділу науки і навчальних закладів Харківського обласного комітету КПУ, потім секретар Харківського обкому КПУ. Із 1988 року працював в апараті ЦК КПУ. Після звільнення у вересні 1989 р. В. Щербицького його було обрано першим секретарем ЦК КПУ. 4 червня 1990 р. був обраний головою Верховної Ради УРСР, а вже у липні 1990 р. склав ці повноваження у зв'язку з переходом на роботу в ЦК КПРС на посаду заступника Генерального секретаря ЦК КПРС. Протягом 5 днів від моменту, коли Горбачов пішов з посади Генерального

секретаря (24 серпня 1991 р.), до розпуску КПРС (29 серпня) формально був «виконувачем обов'язків» Генерального секретаря партії.

Каганович Лазар (1893–1991). Народився у с. Кабани Київської губернії. За походженням єврей. Із 1907 р. працював шевцем на взуттєвих підприємствах Києва. 1911 р. вступив до лав РСДРП(б), брав активну участь у більшовицькому русі, був у складі керівних органів більшовицьких організацій у Катеринославі, Мелітополі, Юзівці. 1918–1922 рр. — партійний функціонер у Нижньому Новгороді та Воронежі (Росія), Туркестані. 1928 р. був призначений секретарем ЦК ВКП(б), а з 1933 р. очолив сільськогосподарський відділ ЦК ВКП(б). Беззастережно підтримував ідею Сталіна про суцільну колективізацію, наполегливо впроваджував її реалізацію шляхом застосування репресивних заходів щодо селянства, у першу чергу українського. Згодом працював в апараті Ради Міністрів СРСР. У березні 1947 р. був знову призначений першим секретарем ЦК КП(б)У для організації та проведення «операції Вісла». Продовжував традиційну для більшовиків політику репресій проти української інтелігенції, звинувативши її в «українському буржуазному націоналізмі», провів широку чистку серед українських національних кадрів. У грудні 1947 р. відкликаний до Москви, де став першим заступником голови Ради Міністрів СРСР.

1957 р. взяв участь у спробі усунення з посади першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова, після чого був усунений з усіх керівних державних і партійних посад. 1962 р. був виключений із КПРС.

Квірінг Емануїл (1888–1937). Народився у с. Фрізенталь Новоузенського повіту Самарської губернії в сім'ї німецького колоніста. Брав участь у революційному русі: з 1906 р. — як член партії есерів, з 1912 р. — як більшовик. З 1913 р. співпрацював у газеті «Правда», був секретарем більшовицької фракції в IV Державній Думі. Після Лютневої революції в Росії секретар Катеринославського комітету РСДРП(б) і голова Катеринославської ради робітничих і солдатських депутатів. Із жовтня 1918 р. до березня 1919 р. — перший секретар ЦК КП(б)У, член Тимчасового Робітничо-Селянського уряду України. У 1919 році — голова Раднаркому України, упродовж 1919–1920 рр. — секретар Катеринославського губкому КП(б)У. Брав участь у підписанні Ризької мирної угоди 1921 р. від імені УСРР.

1923–1925 рр. — перший секретар ЦК КП(б)У. Перебуваючи на цій посаді, чинив опір проведенню політики українізації, за що був звинувачений українськими націонал-комуністами в російському шовінізмі. Протягом 1925–1927 рр. був заступником

голови ВРНГ СРСР, працював заступником голови Держплану СРСР. Із 1930 р. очолював Економічний інститут червоної професури, а у 1932–1936 рр. був директором Економічного інституту Комуністичної академії.

Заарештований органами НКВС і усунений як можливий політичний противник Й. Сталіна.

Кириченко Олексій Іларіонович (1908–1975). Народився в селі Чорнобаївка Херсонської губернії. 1930 р. вступив до лав ВКП(б). 1936 р. закінчив Азово-Чорноморський інститут інженерів-механіків соціалістичного землеробства. А через два роки він уже працював в апараті ЦК КП(б)У. Із 1941 р. — секретар ЦК КП(б)У з промисловості. Брав участь у Вітчизняній війні. Від 1944 р. відновив свою діяльність в ЦК КП(б)У, у 1945–1949 рр. був першим секретарем Одеського обкому партії. У 1949–1953 рр. — другий секретар ЦК КП(б)У. Після приходу до влади М. Хрущова Кириченко став першим українцем, що очолив Компартію України. За час його перебування на посаді керівника КПУ кількість українців у складі партії досягла 60 %, розпочався короткий період політичної «відлиги», під час якого ставилося питання про чистоту української мови, створення умов для розвитку національної науки, реабілітацію репресованих українських діячів культури та їхньої творчості, скасування цензури тощо. 1957 р. Кириченка відкликали до Москви і призначили на посаду секретаря ЦК КПРС. Із 1960 р. — перший секретар Ростовського обкому Компартії, пізніше — на господарській роботі.

Помер 29 грудня 1975 року. Похований у Москві.

Косіор Станіслав Вікентійович (1889–1939). Народився у м. Венґрув (Польща). Поляк за національністю. Член РСДРП(б) з 1907 р. У березні–квітні 1918 р. входив до складу Народного Секретаріату як народний секретар у справах фінансів. Був одним з організаторів КП(б)У. Протягом 1922–1928 рр. обіймав керівні посади в органах РКП(б). Із 1928–1938 рр. — генеральний (з 1934 р. — перший) секретар ЦК КП(б)У. Активно підтримав вимогу Л. Кагановича і В. Молотова повністю виконати значно завищені плани хлібоздачі в Україні. За його ініціативою було створено колгоспні фонди. Вилучення на початку 1933 р. цих фондів (включно з насінневими) задля виконання плану хлібозаготівель стало однією з головних причин голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Косіор — безпосередній організатор політики фізичного і духовного геноциду українського народу, що виявився в ліквідації «українізації» і проведенні політики русифікації, організації штучного голодомору 1932–1933 рр. в Україні, розгортанні антиукраїнського

терору, фабрикуванні численних політичних процесів та масовому винищенні національної інтелігенції. Саме за часів Косіора було піддано репресіям або доведено до самогубства цілу плеяду націонал-комуністичних діячів: Хвильового, Скрипника.

1939 року Косіора заарештували, звинуватили у приналежності до так званої «Польської Військової Організації» і розстріляли.

Мельников Леонід Георгійович (1906–1981). Син селянина. Із 1920 р. працював на цукровому заводі. У 1924–1928 рр. секретар волосного, районного комітетів комсомолу. 1928 р. вступив до ВКП(б). У 1928–1930 рр. служив у РСЧА. 1936 р. закінчив Донецький індустріальний інститут і працював інженером на шахті, а наступного року переведений на партроботу у м. Сталіно, а потім в апарат ЦК ВКП(б). Із 1947 р. секретар ЦК КП(б) України.

1949 року Мельникова призначено першим секретарем ЦК КП(б)У. Протягом 1950–1954 рр. був членом Президії Верховної Ради СРСР. Від жовтня 1952 р. член ЦК КПРС і член Президії ЦК.

Після смерті Й. В. Сталіна опинився серед переможених, втратив свою посаду і був відправлений послом до Румунії. Пізніше повернувся до керівної роботі, але обіймав лише другорядні посади.

Підгорний Микола Вікторович (1903–1983). Народився у Карлівці (тепер Полтавська область). Із 1917 р. працював робітником на різних підприємствах Карлівки. 1931 р. закінчив Київський технологічний інститут харчової промисловості, працював заступником міністра харчової промисловості УРСР. У 1944–1946 рр. — головний уповноважений уряду УРСР з переселення українського населення з території Польщі до України. Протягом 1950–1953 рр. працював першим секретарем Харківського обкому КПУ, а з 1953 р. — другий, а в 1957–1961 рр. — перший секретар ЦК КПУ. 1963 р. був висунутий М. Хрущовим на посаду секретаря ЦК КПРС. Підгорний був одним з учасників групи вищого партійного керівництва, які здійснили усунення М. Хрущова з посади першого секретаря ЦК КПРС. Із 1965 р. Підгорний очолював Президію Верховної Ради СРСР, із 1966 р. — член Політбюро ЦК КПРС.

Хрущов Микита Сергійович (*Див. на С. 106*)

Шелест Петро Юхимович (1908–1996). Народився в селі Андріївці Зміївського повіту Харківської губернії у селянській родині. Згідно з розповідями батька, рід Шелестів пішов від козацького сотника. Змалку працював на різних роботах у селі Уланівка на Полтавщині.

Із 1923 р. — робітник-ремонтник, помічник машиніста паровоза на залізничній станції Основа, потім — слюсар Харківського паровозоремонтного заводу. 1928 р. вступив до партії, направлений

на навчання до Харківського інституту народного господарства, продовжив навчання у Харківському інженерно-економічному інституті. Закінчивши навчання, працював на Маріупольському металургійному комбінаті і водночас навчався в Маріупольському металургійному інституті. Упродовж 1937–1940 рр. працював головним інженером на харківському заводі «Серп і молот». Із 1940 р. — секретар Харківського міському партії. Під час війни опікувався організацією оборонної промисловості в Челябінську і Саратові. У повоєнні роки очолював заводи у Ленінграді і Києві, під його керівництвом було налагоджено серійне виробництво літаків АН-2 та ІЛ-8. Із 1954 р. його перевели на партійну роботу в Україну, де обрали до ЦК КП України, першим секретарем Київського обкому партії.

Після XX з'їзду КПРС упродовж квітня–грудня 1956 р. року саме Шелест очолював Комісію Верховної Ради СРСР з реабілітації незаконно репресованих громадян на території Київської і Вінницької областей. Репутація талановитого управлінця, міцного господарника, доброзичливі стосунки з першим секретарем ЦК КПУ М. Підгорним сприяли стрімкому кар'єрному злету першого секретаря Київського обкому КПУ Петра Шелеста. У серпні 1962 р. його обрали секретарем ЦК КП України, у грудні 1962 р. — головою Бюро ЦК КП України з промисловості й будівництва, наступного року П. Шелеста одностайно обрали першим секретарем ЦК КПУ. На цій посаді він перебуватиме 10 років.

Своєю кар'єрою завдячував підтримці з боку М. Хрущова і М. Підгорного, хоча у 1964 р. року разом з М. Підгорним відіграв важливу роль в усуненні М. Хрущова від влади (про це згодом шкодував). Важлива роль П. Шелеста в усуненні М. Хрущова посилила його особисті позиції у найвищому політичному керівництві країни. 1966 р. він увійшов до складу Політбюро ЦК КПРС, водночас був членом Президії Верховної Ради СРСР і членом Політбюро ЦК КП України.

Перебуваючи на посаді першого секретаря ЦК КПУ, придушував прояви дисидентського руху в Україні. За часів правління Петра Шелеста прокотилися дві великі хвилі арештів дисидентів. За ґрати потрапили Іван Світличний, В'ячеслав Чорновіл, брати Горині, Василь Стус.

1968 р. став одним з ініціаторів введення військ країн — членів Варшавського договору до Чехословаччини для придушення «Празької весни».

Прийшовши до влади на хвилі повоєнної «українізації» партійно-державного апарату УРСР і підвищення ролі українського елементу в керівництві СРСР, Шелест обстоював економічні

інтереси України перед «центром», виступав за надання Україні більших прав в економічній політиці. Звичайно, Шелест не був заповзятим націонал-комуністом, проте він щиро вірив у федеративну структуру СРСР, рівноправність усіх народів.

Вагомими були його виступи на захист прав української мови в шкільній освіті, друкуванні газет, журналів і книжок. Захищав від звинувачення в націоналізмі окремих українських діячів культури (зокрема, О. Гончара, І. Дзюбу).

У своїй книзі «Україна наша радянська» (1970 р.) Шелест значну увагу приділив важливості вивчення історії України і робив акцент на самобутності українського народу. На початку 1960-х рр. Петро Шелест був одним із натхненників створення унікальної краєзнавчої енциклопедії — двадцятишеститомної «Історії міст і сіл Української РСР».

Такий курс Шелеста не задовольняв московське керівництво, тому виникла потреба усунути його з України. 10 травня 1972 р. Шелеста звільнили з посади першого секретаря ЦК КП України «у зв'язку з переведенням на іншу роботу» — заступника Голови Ради Міністрів СРСР. Книга Шелеста «Україна наша радянська» зазнала гострої партійної критики за «ідеалізацію» минулого України та обстоювання самобутності УРСР. Видану накладом 100 тис., її вилучили з продажу та бібліотек.

У квітні 1973 р. Шелеста вивели зі складу Політбюро ЦК КПРС «за станом здоров'я» і відправили на пенсію. Йому заборонили перебувати в Україні, тримали під постійним негласним наглядом.

Щербицький Володимир Васильович (*Див. на С. 107*).

КЕРІВНИКИ АРМІЇ ТА УРЯДІВ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

Бродій Андрій Іванович (1895–1946). Народився у 1895 р. у с. Ків'яждь на Закарпатті в сім'ї заможного селянина, колишнього заробітчанина-емігранта, який перебував у США. Після закінчення Ужгородської учительської семінарії в 1914 р. працював учителем. У роки Першої світової війни воював, був поранений, а після закінчення війни і проголошення Угорської Народної Республіки в листопаді 1918 р. сприяв утвердженню угорської влади в Закарпатті. Автор низки п'єс та сатиричних творів. 1920 року став одним із засновників партії Підкарпатський землеробський союз (1923 р. перейменована на Автономно-землеробський союз (АЗС)).

Очолювана А. Бродієм партія зростала кількісно, насамперед за рахунок сільського населення. Партія активно використовувала у своїх цілях москвофільське товариство ім. О. Духновича.

А. Бродій представляв партію в чехословацькому парламенті з 1933 до 1938 р. і був чи не найактивнішим депутатом від Закарпаття. Його численні й різкі виступи в парламенті з критикою чехословацької влади і на захист прав та інтересів Підкарпатської Русі та його населення викликали захоплення у прибічників в рідному краї і незадоволення в урядових і політичних колах ЧСР. Він вимагав надання Закарпаттю автономних прав.

У травні 1938 р. АЗС виступив ініціатором створення в Закарпатті блоку політичних партій москвофільського напряму для спільної боротьби за досягнення автономії, який очолив А. Бродій. Він же був ініціатором досягнення компромісу з лідерами партій українського напряму і створення на початку жовтня 1938 р. за їхньої участі Національної Ради Підкарпатської Русі. Вона й довела боротьбу закарпатців за автономію до переможного кінця. Призначення 11 жовтня 1938 р. А. Бродія прем'єр-міністром першого автономного уряду Підкарпатської Русі було закономірним і не стало несподіванкою як для закарпатців, так і для чехословацьких політиків.

Після окупації у березні 1939 р. всього Закарпаття Угорщиною А. Бродій повернувся до Ужгорода. У травні його разом з деякими іншими діячами АЗС ввели (без виборів) до нижньої палати угорського парламенту, де до 1944 р. він очолював групу закарпатських депутатів, вимагаючи автономних прав для свого краю. Але за період Другої світової війни він істотно змінив своє ставлення до Угорщини: від захоплення до розчарування. Під час Словацького національного повстання восени 1944 р. А. Бродій безуспішно намагався встановити контакти з радянськими спецслужбами. Коли радянські війська почали визволення Закарпаття, відмовився емігрувати до США, хоча на депутатів парламенту Угорщини чекав літак.

25 листопада 1945 р. А. Бродій був заарештований в Ужгороді органами НКВС. У травні 1946 р. засуджений до смертної кари за колабораціонізм з хортистським режимом. За неперевіреними даними, розстріляний 11 червня 1946 р. Похований в Ужгороді.

Волошин Августин Іванович (1874–1945). Народився на Закарпатті в сім'ї сільського священика. З 1884 до 1892 року навчався в Ужгородській гімназії. Після цього він вступив на теологічний факультет у Будапешті, де провчився лише рік через поганий стан здоров'я. 1893 року повернувся до Ужгорода і закінчив теологічні студії. 1897 р. його було висвячено на священика і призначено на парохію в Цегольнянській церкві.

1900 р. закінчив Вищу педагогічну школу в Будапешті з дипломом викладача математики і фізики в середніх навчальних закладах. Протягом 1900–1938 рр. працював професором, а згодом

директором учительської семінарії в Ужгороді. Вів активну політичну діяльність в українських громадсько-політичних організаціях Закарпаття з 1919 р. 17 грудня 1919 року увійшов до складу Директорії Підкарпатської Русі. Заснував й очолював Народно-християнську партію (1923–1939 рр.), від якої його обирали послом до чехословацького парламенту. 1933 року Папа Римський Пій XII іменував о. Августина Волошина папським прелатом у самостійній Мукачівській греко-католицькій єпархії.

26 жовтня 1938 р., після того як, празька влада заарештувала прем'єр-міністра Андрія Бродія, оголосивши його угорським шпигуном, і розпустила уряд, Волошин був призначений новим прем'єр-міністром автономного уряду Карпатської України, а 15 березня 1939 р. він став президентом цієї держави.

Під час окупації краю Угорщиною емігрував разом з урядом за кордон й оселився в Празі, де працював в Українському вільному університеті професором педагогіки, деканом, ректором.

У травні 1945 року заарештований радянськими спецслужбами СМЕРШ. Помер у московській Бутирській в'язниці 19 липня 1945 року, за офіційною версією — від паралічу серця.

15 березня 2002 року Президент України Леонід Кучма підписав указ про надання Августинові Волошинові посмертно звання «Герой України».

Климпуш Дмитро (*Див. на С. 106*).

Ревай Юліян Іванович (1899–1979). Народився на Закарпатті. Упродовж 1922–1935 рр. працював у Міністерстві шкільництва та освіти Чехо-Словаччини при крайовому цивільному управлінні Підкарпатської Руси. 1929 р. виступив співзасновником професійної організації — Учительської громади Підкарпатської Руси. Активіст Підкарпатської філії Чехо-Словацької соціально-демократичної партії, від якої 1935 р. був обраний до парламенту Чехо-Словаччини. Виступав за створення на основі Підкарпатського краю української держави та возз'єднання її із Великою Україною. Як посол і перший заступник голови Центральної Української Ради був членом автономного карпато-українського уряду в жовтні 1938 р.; у парламенті був співавтором закону про автономний устрій Карпатської України. Один із фундаторів Українського Національного Об'єднання; член уряду Карпатської України (міністерства торгівлі, транспорту, праці), з 14 березня 1939 р. — міністр закордонних справ, а пізніше і голова уряду Карпатської України. Після захоплення Карпатської Русі угорськими військами виїхав за кордон. Разом з іншими членами уряду влаштовував протести у Відні, Берліні та Братиславі проти репресій угорської

влади щодо українських діячів. 1945 року був заарештований радянськими органами у Празі, звідки вдалося йому втекти до американської зони Німеччини. Із 1948 р. — у США, голова допомогового об'єднання «Самопоміч» та Карпатського Дослідного Центру, директор Українського Інституту Америки у Нью-Йорку.

КЕРІВНИКИ НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ, АРМІЇ ТА РЕСПУБЛІК УПА

Бандера Степан Андрійович (1909–1959). Народився Степан Бандера 1 грудня 1909 р. у с. Старий Угринів Калуського повіту на Станіславщині в родині греко-католицького священика. Початкову освіту здобув удома (через слабке здоров'я хлопця його батьки запрошували вчителів додому). Навчався добре. 1927 р. закінчив Стрийську українську гімназію. Там вступив до молодіжної організації «Пласт», а згодом — «Організації учнів вищих класів українських гімназій», у створенні якої і сам брав участь. Вступив на агрономічний факультет Львівської політехнічної школи, де, крім фахової освіти, здобув політичну і сформувався як зрілий політичний лідер. 1928 р. Степан Бандера став членом Української військової організації (УВО), а з першого дня створення Організації українських націоналістів (ОУН) — її членом, згодом лідером. Із 1931 р. він — член Крайової екзекутиви ОУН в західноукраїнських землях.

1933 року С. Бандеру призначають крайовим провідником ОУН і крайовим комендантом УВО, що перетворилася на військовий підрозділ ОУН. Він був у добрих стосунках з провідником УВО-ОУН полковником Є. Коновальцем та його найближчим оточенням.

Як член ОУН, С. Бандера організовував акції протесту. Так, у 1933 р. він провів шкільну акцію, спрямовану проти полонізації української школи польською владою. На знак протесту проти спланованого радянською тоталітарною владою голодомору в Наддніпрянській Україні С. Бандера організовує замах на радянського консула у Львові. 1934 р. він організував замах на міністра закордонних справ Польщі Б. Перацького. За це його засудили до смертної кари, яку згодом замінили на довічне ув'язнення. На початку Другої світової війни його було звільнено, і він переїхав до Львова.

1940 р. після убивства Є. Коновальця стався розкол ОУН на дві течії. Бандера очолив ту, яка згодом отримала його ім'я (ОУН-Бандери) і стала в опозицію до методів і тактики діяльності проводу українських націоналістів на чолі з А. Мельником (ОУН-Мельника).

Після нападу Німеччини на Радянський Союз ОУН активізувала свою діяльність з відновлення української державності. С. Бандера ініціював створення трьох похідних груп ОУН (загальною чисельністю 6 000 осіб), дружини українських націоналістів, що складалася з військових частин «Нахтігаль» і «Роланд», та започаткування низки друкованих органів тощо.

Наслідком цієї діяльності стало проголошення 30 червня 1941 р. у Львові Акта відновлення Української Держави, уряд якої очолив Ярослав Стецько.

6 липня 1941 р. гітлерівці заарештували С. Бандеру. Його вивезли до концтабору Заксенгаузен, де він перебував до грудня 1944 р. Гітлерівці вимагали від С. Бандери та Я. Стецька скасування Акта відновлення Української Держави, проте згоди їхньої не отримали. Після звільнення з концтабору військами союзників С. Бандера 1947 р. очолив Провід усієї ОУН. У цей час С. Бандера написав кілька теоретичних праць з питань ідеології й політики в контексті українського націоналізму, де розкрив провідні ідеї та історіософські засади українського національно-визвольного руху.

Активна організаційна й політична діяльність С. Бандери дуже непокоїла радянське керівництво. 15 жовтня 1959 р. у Мюнхені агент КДБ Богдан Сташинський застрелив Степана Бандеру зі спеціально виготовленого пістолета, що містив ампули з ціанистим калієм. Похований на цвинтарі «Вальдфрідгоф» у Мюнхені.

Боровець Тарас Дмитрович (псевдонім — Бульба) (1908–1981). Народився в с. Бистричі (Рівненська область). Засновник військових формувань: «Поліська січ» (липень 1941 р.); Українська повстанська армія (УПА, березень 1942 р.); Українська народно-революційна армія (УНРА, липень 1943 р.), підпорядкованих уряду УНР в еміграції. На першому етапі (липень–листопад 1941 р.) — до появи на Поліссі гітлерівської адміністрації — діяльність військових загонів, очолюваних Боровцем, була виключно антирадянською («Поліська січ» очистила Полісся від радянських частин, що опинилися в оточенні, контролювала значну територію — Олевську республіку з центром у м. Олевськ Житомирської області), на другому етапі (з березня 1942 р.) — спрямовувалася також проти гітлерівців.

У серпні 1943 р. військові частини ОУН(б) залучили до спільної діяльності вояків УНРА. Після вступу Червоної армії до Житомира Боровець виїхав до Варшави для переговорів з німецьким командуванням про залишення зброї і військового спорядження частинам УПА й УНРА. Водночас виставив вимогу звільнення українських політв'язнів, у т. ч. С. Бандери, але був заарештований гестапо і з листопада 1943 р. ув'язнений у концтаборі.

В еміграції організував Українську національну гвардію, видавав часопис «Меч і воля» (1951–1953 рр.). Автор спогадів «Армія без держави: Слава і трагедія українського повстанського руху». Похований у м. Нью-Йорк (США).

Клячківський Дмитро Семенович (псевдо: «Блонд», «Охрім», «Роман», «Клим Савур») (1911–1945). Народився у Збаражі. Закінчив Станіславську гімназію, навчався на юридичному факультеті Львівського університету. З юнацтва вступив до лав ОУН, за що був заарештований та ув'язнений. Провідник ОУН м. Львова, Крайовий Провідник ОУН ПЗУЗ; організатор і перший командир УПА на Волині (травень 1943 — листопад 1943 р.), командир УПА-Північ (листопад 1943 — лютий 1945 рр.). Відіграв значну роль в організації та розбудові відділів УПА на Поліссі і Волині. Розробляв тактику боротьби з гітлерівцями, опікувався формуванням кінних підрозділів УПА, організацією самооборони.

Коновалець Євген Михайлович (1891–1938). Народився у с. Зашків на Львівщині. Батько Євгена був управителем місцевої народної школи. 1909 р. Євген Коновалець закінчив гімназію у Львові. Цікавився суспільно-політичними справами, вирізнявся цілеспрямованістю, брав активну участь у роботі таємних студентських гуртків. Його обрали представником від студентів до Центрального комітету Української національно-демократичної партії.

1909 р. Євген Коновалець вступив до Львівського університету, проте щойно розпочалася Перша світова війна, припинив навчання. Із 1914 р. він — на військовій службі в австрійській армії. 1915 р. Є. Коновалець потрапив у російський полон. Після втечі з полону в липні 1917 р. в Києві він знайомиться з М. Міхновським, І. Луценком, В. Винниченком. У вересні 1917 р. знову приїздить до Києва і домагається дозволу на створення з полонених українців — вояків австрійської армії — окремих військових підрозділів. Першим з таких підрозділів став Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців, незабаром перейменований на Перший курінь Січових стрільців. Його комендантом було обрано Є. Коновальця. У листопаді 1919 р. він потрапив до польського табору інтернованих українських вояків у Луцьку. Після підписання Варшавського договору Січові стрільці на чолі з тоді вже полковником Є. Коновальцем відмовилися ставати на бік Польщі, під владу якої перейшли Галичина й Волинь. За сприяння С. Петлюри навесні 1920 р. Є. Коновальцеві із січовиками вдалося виїхати до Чехословаччини. У липні 1920 р. на останніх зборах Стрілецької Ради було ухвалено план Є. Коновальця щодо

створення підпільної військової організації. Січовики повертаються на Наддніпрянщину й на Західну Україну для формування Української військової організації. Повернувшись у Галичину 1921 р., Є. Коновалець очолює Українську військову організацію.

1929 р. відбувся Перший конгрес українських націоналістів, на якому було створено ОУН. Її очільником став Є. Коновалець. В основу визвольної боротьби було покладено орієнтацію на власні сили, тому місцем свого перебування він обирає спочатку нейтральну Женеву, потім — Рим. Для розгортання руху виїздить до США, де проводить агітацію в місцях зосередження українських емігрантів, ініціює створення кількох громадських організацій соборницького спрямування.

Діяльність, яку проводила ОУН, Є. Коновалець визначав як духовне відродження української нації, всіх позитивних і творчих прикмет, притаманних їй у давнину, і звільнення від вікового «намулу» поневолення. Останнім етапом визвольної боротьби мало стати всенародне збройне повстання. Серйозно поставився Є. Коновалець до підготовки керівних кадрів. Завдяки зусиллям Є. Коновальця у 1937–1938 рр. у Наддніпрянщині діяло п'ять підпільних центрів революційної організації.

Постать українського патріота не могла залишитися поза увагою ГПУ. 23 травня 1938 р. у Роттердамі, де Євген Коновалець зустрічався зі «зв'язковим» (насправді — радянським агентом Павлом Судоплатовим), його було вбито. Похований на цвинтарі Кросвейк у Роттердамі.

Литвинчук Іван Самійлович (псевдоніми: Максим, Дубовий, Давид, Корній) (1920–1951). Народився у с. Бискуличі Руські Волинської області. Напівсирота, виховувався при монастирі з 14 років, навчався в Духовній семінарії у Кременці. 1937 року став секретарем архієпископа Симона. За іншими даними, політв'язень польських тюрем (1937–1939), член організаційної референтури ОУН у Кракові (1940–1941).

У часи німецької окупації працював певний час у міській управі м. Сарни й одночасно очолював Сарненську округу ОУН(б) «Лісова пісня» у 1941–1943 рр. Протягом двох наступних років — командир Першої групи УПА, у повоєнний час (1945–1949 рр.) — командир УПА-Північ, заступник провідника ОУН на ПЗУЗ з 1949 року.

На думку П. Содоля, після загибелі Дмитра Клячківського УПА-Північ очолив «Дубовий». Заскочений ворогом в криївці, загинув 19 січня 1951 р.

Мельник Андрій Атанасович (1890–1964). Народився на Львівщині в селянській родині. Навчався у місцевій гімназії та гімназії

в Стрию, яку закінчив у 1910 р. У 1912–1914 рр. Андрій Мельник став студентом вищого політехнічного навчального закладу Відня, але коли почалася Перша світова війна, навчання довелося перервати (лише 1922 р. він отримав диплом).

На фронт А. Мельник пішов добровольцем, командував сотнею Легіону Українських січових стрільців. Його сотня виявила героїзм у боях на горі Маківці, під Заваловом і над Стрипою. 1916 р. у боях за м. Бережани Мельник потрапив у російський полон, був відправлений у табір для військовополонених у с. Дубовці поблизу Царицина, де звела його доля з Є. Коновальцем, з яким подружився на все життя.

На початку січня 1917 р. Андрій з групою українських старшин утік з полону і дістався Києва. У січні 1918 р. він бере участь у формуванні куреня Січових стрільців, стає начальником штабу полку. Під час повстання проти гетьманської влади П. Скоропадського він був заступником, згодом — виконувачем обов'язків командира Осадного корпусу.

Упродовж весни й літа 1919 р. він обіймав посаду начальника штабу дієвої Армії, пізніше — помічника коменданта групи Січових стрільців. Наприкінці 1919 р. був інтернований польськими військовими, а після звільнення призначений інспектором військових місій УНР у Празі.

1922 р. А. Мельник повернувся на Галичину, де він став співзасновником Української військової організації (УВО), яка мала продовжувати визвольну боротьбу. Очолив цю організацію Є. Коновалець, А. Мельник став її крайовим комендантом. 1924–1928 рр. Андрій Мельник перебував в ув'язненні як член націоналістичного активу. За клопотанням митрополита А. Шептицького він дістав посаду управителя лісів Львівської митрополії і водночас таємно провадив громадську діяльність.

1938 р. після вбивства Є. Коновальця А. Мельник виїздить за кордон і стає головою Проводу українських націоналістів. Під час Другої світової війни А. Мельник очолював одну з фракцій ОУН (через її розкол на ворожі частини — мельниківців і бандерівців). Розкол спричинив тактичні розбіжності, але кінцевою метою обох частин ОУН завжди було створення соборної незалежної України. У лютому 1944 р. А. Мельник був ув'язнений у концтаборі Заксенгаузен. Після війни він жив у Німеччині та Люксембурзі і проводив активну політичну та громадську діяльність, спрямовану на консолідацію українських емігрантських сил. 1959 р. Андрій Мельник висунув ідею створення Світового конгресу українців, реалізовану 1967 р.

Помер 1 листопада 1964 р., похований у м. Люксембург.

Стецько Ярослав Семенович (1912–1986). Народився на Тернопільщині в родині священика. Закінчив Тернопільську гімназію, із 1929 р. вивчав право і філософію у Краківському та Львівському університетах. Ще у гімназійні часи вступив до УВО та ОУН. Із 1941 р. — перший заступник провідника ОУН-Б. У 1942–1944 рр. перебував у німецькому концтаборі Заксенгаузен. Після звільнення керував антибільшовицьким блоком народів, був головою Проводу ОУН-Б. У лютому 1940 р. Ярослав Стецько був співініціатором створення у Кракові Революційного Проводу ОУН-Б, а на II Великому зборі ОУН-Б, 1 квітня 1941 року, в Кракові Я. Стецька обрано заступником провідника ОУН-Б.

Я. Стецько, пробившись із групою однодумців до Львова, скликав Українські Національні Збори, які 30 червня 1941 р. проголосили Акт проголошення Української Держави й обрали Я. Стецька прем'єром Українського Державного Правління. За відмову на ультимативну вимогу Гітлера відкликати Акт відновлення Української Держави Я. Стецька заарештували і відвезли до концтабору Заксенгаузен, де він до вересня 1944 р. перебував у бункері смерті. У 1945 р. крайова конференція ОУН-Б обрала Я. Стецька членом бюро Проводу ОУН, до якого належали ще Степан Бандера й генерал Роман Шухевич. 1946 р. Ярослав Стецько очолив Антибільшовицький блок народів (АБН), президентом якого був до кінця свого життя. 1968 року Ярослава Стецька обрано головою Проводу революційної ОУН-Б, яку очолював до кінця свого життя.

Помер Ярослав Стецько 5 липня 1986 р. у Мюнхені.

Шухевич Роман Володимирович (псевдоніми: Чернець, Хмара, Степан, Дзвін, Щука, Тур, Тарас Чупринка та ін.) (1907–1950 рр.). Народився 30 червня 1907 р. у містечку Краковець на Львівщині в родині українського правника. Навчався у Львівській академічній гімназії. Був членом юнацької військово-спортивної організації «Пласт». Закінчив Львівський політехнічний інститут. 1925 р. Р. Шухевич став членом (УВО).

Від 1929 р. Роман Шухевич пов'язав своє життя з ОУН. Як військовий референт він керував бойовими акціями проти польської окупації. 1934 р. після замаху на польського міністра Б. Перацького Романа Шухевича заарештували. Через брак доказів щодо співучасті в замаху і на підставі загальної амністії 1937 р. його звільнили.

Після проголошення незалежності Карпатської України він нелегально перейшов на територію Закарпаття і як заступник начальника штабу УВО взяв участь у військовому будівництві нової незалежної держави — Карпатської України.

Після капітуляції Польщі 1939 р. Р. Шухевич переїхав до Кракова, де пристав на бік С. Бандери та увійшов до революційного проводу, отримавши в ньому посаду провідника ОУН на українських землях у Генеральному губернаторстві (Посяння, Лемківщина та Холмщина).

Коли фашистська Німеччина напала на Радянський Союз, Р. Шухевич, як колишній січовий сотник, став командиром українського легіону «Нахтігаль», який був у складі вермахту, і перший вступив до Львова, де 30 червня 1941 р. забезпечив ухвалу Українськими національними зборами Акта проголошення відновлення української державності.

Гітлерівці брутально відкинули цей історичний акт і почали масові арешти оунівців-бандерівців. Легіон «Нахтігаль» було переведено у глибокий тил і в середині серпня розформовано через відмову вирушати на фронт. На його базі гітлерівці створили допоміжний підрозділ — 201 батальйон поліції «Роланд», що діяв проти радянських партизанів у Білорусі. 1943 р. цей батальйон був остаточно роззброєний, а його командир Р. Шухевич перейшов на нелегальне становище.

Р. Шухевич під псевдонімом Тарас Чупринка брав участь у підготовці III надзвичайного Збору ОУН, який у серпні 1943 р. ухвалив нову політичну платформу боротьби проти німецько-більшовицької окупації та скоригував програму будівництва майбутньої демократичної української держави. Шухевича обрали головою Бюро Проводу ОУН, а восени 1943 р. він став головним командиром УПА. У листопаді 1943 р. як головний командир та голова Проводу ОУН Роман Шухевич взяв активну участь у підготовці I Конференції поневолених народів, що мала відбутися в житомирських лісах, і створенні в липні 1944 р. Української головної визвольної ради (УГВР).

Як талановитий політик, Р. Шухевич значною мірою забезпечив успіх національно-патріотичних сил у боротьбі з терором окупантів, сприяв примиренню та об'єднанню широких верств українського суспільства, активізації пропагування ідей української державності як у материковій Україні, так і поза її межами.

Загинув 5 березня 1950 р. в нерівному бою з енкаведистськими підрозділами в с. Білогорща під Львовом.

Література

1. Апанович О. Козацька енциклопедія для юнацтва. — К. : Веселка, 2009. — 719 с.
2. Атлас історії української державності / В. Грицеляк, І. Дикий, І. Ровенчак. — Львів : НВФ «Карти і Атласи», 2013. — 128 с.
3. Баженов Л. Життя і діяльність графа Ігнація Мархоцького в українській і польській художній літературі та історіографії XIX — поч. XX ст. // Україна — Європа — Світ. Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський , 2006. — С. 305–326.
4. Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. — К. , 1998. — 254 с.
5. Гуржій О. І. Сто великих постатей і подій козацької України / О. І. Гуржій, Т. В. Чухліб. — К. : Арій, 2008. — 464 с.
6. Довідник з історії України (А-Я) : Посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. — К. : Ґенеза, 2001. — 1136 с.
7. Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / Укладач : Павло Роберт Магочій. — Вид-цтво В. Падяка, 2010. — 856 с.
8. Енциклопедія історії України : У 10-х Т. / Редкол. : В. Смолій (голова) та ін. — К. : Наукова думка. — Т. 1. — 2003. — 671 с.; Т. 2. — 2003. — 528 с.; Т. 3. — 2005. — 658 с.; Т. 4. — 2007. — 518 с.; Т. 5. — 2008. — 568 с.; Т. 6. — 2009. — 784 с.; Т. 7. — 2010. — 728 с.; Т. 8. — 2011. — 520 с.
9. Завальнюк К. В. Провісники волі. Повстанський рух на Поділлі у персоналіях. — Літин , 2005. — 351 с.
10. Замлинський В. Стисла хронологія українських гетьманів // Київська старовина. — 1993. — № 3. — С. 103–112; 1993. — № 5. — С. 88–94.
11. Західноукраїнська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди, Постаті // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; гол. ред. ради Ярослав Ісаєвич; упор.: Микола Литвин, Іван Патер, Ігор Соляр. — Львів, 2009. — 350 с.
12. Історія України в особах: Литовсько-Польська доба / Авт. колектив: О. Дзюба, М. Довбищенко, О. Русина (упоряд. і авт. передм.) та ін. — К. : Україна, 1997. — 272 с.
13. Карпатська Україна: Документи і матеріали. Хроніка подій. Персоналії. У двох томах. — Т. 1. Карпатська Україна: Документи і матеріали / Упоряд. Довганич О. Д. та ін. — Ужгород : ВАТ Видавництво «Закарпаття», 2009. — 753 с.
14. Коваль Р. Повернення отаманів Гайдамацького краю. — К. : Діокор, 2001. — 288 с.
15. Корнілов В. Донецько-Криворізька республіка. Розстріляна мрія. — Х. : Фоліо, 2011. — 603 с.

16. Короткий довідник з історії України. — К. : Вища школа, 1994. — 255 с.
17. Котляр Ю. В. Повстанський рух селян Півдня України: Висунська і Баштанська республіки (1919–1920). — Миколаїв, 1999. — 197 с.
18. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол. : Ю. І. Ремаренко (відп. ред.) та ін. — К. : Довіра; Ґенеза, 1996. — 942 с.
19. Малий словник історії України / В. Смолій, С. Кульчицький, О. Майборода та ін. — К. : Либідь, 1997. — 464 с.
20. Нечитайло В. В. Аграрні відносини у «Миньковецькій державі» Ігнатія Мархоцького // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки. Збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (23–24 червня 1999 р.). — Хмельницький, 1999. — С. 201–209.
21. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. — 602 с.
22. Піпаш В. Гуцульська республіка — унікальна сторінка державотворення // Голос України. — 2009. — 11 лютого. — № 24 (4524). — 13 с.
23. Степанюк А. Правові засади Миньковецької держави // Господарський (арбітражний) суд Хмельницької області: історико-правові нариси, портрети. — Кам'янець-Подільський, 2006. — С. 305–326.
24. Сушинський Б. Князі та полководці Стародавньої України. — Одеса : «Видавничий дім ЯМФ», 2005. — 512 с.
25. Сушинський Б. Козацькі вожді України. Історія України в образах її вождів 15–19 століття: Історичні есе у 2-х т. — Т. 1. — Одеса: ЯМФ, 2006. — 592 с.; Т. 2. — Одеса : ЯМФ, 2006. — 584 с.
26. УСЕ: універсальний словник-енциклопедія // Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. — К. : Ірина, 1999. — 1551 с.
27. Уряди України у XX столітті / Ред. рада А. К. Кінах (голова ради) та ін. — К. : Наукова думка, 2001. — 607 с.
28. Хто є хто в Україні. — К. : «К. І. С.» , 2001. — 550 с.
29. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К. : «Укр. енциклопедія». — Т. 1. —1998. — А–Г. — 672 с.; Т. 2. — 1999. — Д–Й. — 744 с.; Т. 3. — 2001. — К–М. — 792 с.; Т. 4. — 2002. — Н–П. — 720 с.; Т. 5. — 2003. — П–С. — 736 с.; Т. 6. — 2004. — Т–Я. — 768 с.

Навчальне видання

Бібліотека журналу «Історія та правознавство»
Випуск 1 (121)

МИХАЙЛІВ Тарас Володимирович
МИХАЙЛІВ Таміла Анатоліївна

ВИДАТНІ ПОСТАТІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ. ДОВІДНИК

Головний редактор *Н. І. Харківська*
Редактор *О. О. Івакін*
Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лєбєдєва*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 13.01.2014. Формат 60×90/16.
Папір газет. Друк офсет. Гарнітура Шкільна.
Ум. друк. арк. 8,0. Замовлення № 14-01/20-04.

ТОВ «Видавнича група "Основа"»
61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66, тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
КВ № 11396-269Р від 26.06.2006.

Віддруковано з готових плівок ПП «Тріада Принт»
м. Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1870 від 16.07.2007 р.

ЗАПИТУЙТЕ АБО КУПУЙТЕ У ВАШОМУ МІСТІ!

Вінниця
Маг. «Ранок», вул. Козицького, 29 А;
вул. Острозького, 32, т. (063) 108-71-26.

Дніпропетровськ
РП Довгаль С. А., Інститут ІППО,
вул. Свердлова, 70, к. 203,
т. (067) 560-94-09.
Філія видавництва «Ранок»:
вул. Академіка Янгеля, 35;
т. (056) 785-01-74, (056) 789-06-24,
факс (056) 790-07-97, (067) 635-19-85.

Донецьк
РП Присада І. М., ДІМЦО,
вул. 50-річчя СРСР, 104, т. (062) 304-67-02,
(050) 174-21-67.
Мандриков О. М., ринок «Маяк»,
конт. № 115, т. (050) 64-94-557.

Житомир
РП Титарчук Л. І., вул. Михайлівська, 15,
т. (067) 444-47-16.
Гадзинський А. П., м-н Згоди, 3/75, кв. 99;
вул. Михайлівська, 21, т. (0412) 448-182;
вул. Перемоги, 13, т. (041) 246-83-80.

Запоріжжя
Маг. «Учбова книга», вул. Українська, 143,
т. (061) 270-08-39, (061) 270-73-87.

Івано-Франківськ
РП Дейчаковська М. І., вул. Міцкевича, 3,
т. (099) 727-11-75, (0342) 22-24-94.
Маг. «Школяр», вул. Незалежності, 29,
т. (0342) 53-73-45.
Маг. «Дім книги», вул. Тичини, 61,
т. (0342) 71-34-73.

Київ
Представництво,
вул. Борщагівська, 174/32,
т. (044) 457-44-24.
Ринок «Петрівка» 51-й ряд, місце № 9-12,
16-й ряд, місце № 9-10, т. (067) 585-98-20.

Кіровоград
РП Воловоденко В. П. КОІППО
ім. Сухомлинського,
вул. Тимирязева, 63/39, т. (066) 129-79-72.
Маг. «Шкільний всесвіт»,
пров. Тимирязева/ Карла Маркса, 63,
т. (095) 165-49-33, (0522) 34-86-75.
Склад магазину «Шкільний світ»,
вул. Поповича, 7В,
т. (095) 165-49-33, (0522) 34-86-76.

Кременчук
Маг. «Роксолана», вул. Перемоги, 26,
т. (0536) 63-20-64.
Маг. «Школярик»,
вул. 50 років Жовтня, 21, т. (05366) 4-41-18.

Кривий Ріг
Маг. «Книголюб», вул. Ватутіна, 24, оф. 13,
т. (056) 409-81-02.
Маг. «Книги», вул. Трухачевського, 75,
т. (0564) 66-41-88.

Луцьк
Маг. «Дім книги», вул. Конякіна, 37А,
т. (0332) 71-66-97.
Маг. «Дім книги», м. Дубно,
вул. Замкова, 21, т. (03656) 3-23-04.
Кіоск в «Волинському ІППО»,
вул. Винниченка, 21 (1-й поверх).

Луганськ
РП Зецер С. Ю., фірмовий магазин (СШ №5),
вул. 1-ша Слов'янська, 1,
т. (0642) 71-09-46, (050) 140-68-80.

Львів
РП Полусмак Г. І., вул. Перова 6,
т. (050) 807-96-69.
Маг. «Гуртівня»,
вул. Замарстинівська, 11 (СШ № 87),
Маг. «Світ знань», вул. Леонтовича, 2,
т. (067) 278-93-35, (0322) 72-92-56.
Філія видавництва «Ранок»:
вул. Володимира Великого, 2,
т. (067) 340-36-60, факс (032) 244-14-36.

Миколаїв
Маг. «Книги», просп. Жовтневий, 338,
т. (051) 225-70-55.
Маг. «Гуртівня», вул. Космонавтів, 23,
т. (063) 952-67-25.
Маг. «Світ книг», вул. Велика Морська, 51,
т. (0512) 67-01-38.

Новомосковськ
Склад, пров. Ломоносова, 7,
т. (056) 937-78-36, (050) 526-09-78.

Одеса
Маг. «Книги, канцтовари»,
вул. Затонського, 10, т. (050) 392-14-92.
Маг. «Методична та дитяча література»,
вул. Марсельська, 28, т. (050) 392-14-92,
(050) 392-28-46.
Маг. «Учебная книга»,
вул. Пироговська, 21, т. (0482) 32-12-71.

Полтава
Маг. «Книги», вул. Артема, 16,
т. (0532) 56-02-04.
Маг. «Літера», вул. Шевченка, 58 А,
т. (066) 01-667-98.

Рівне
РП Климко Л. В., вул. Чорновола, 74,
т. (097) 298-50-40, (066) 059-28-75.
Маг. «Слово», вул. Соборна, 57,
т. (0362) 26-94-17.
Маг. «Книги», вул. Київська, 65,
т. (0362) 28-28-88.
Маг. «Знання» м-н Незалежності, 5,
т. (0362) 22-24-72.

Сімферополь
Центральний Ринок «Чонгар»,
вул. Субхі, 2 (місце №63, 64);
т. (050) 190-84-40,
(050) 397-58-74, (0652) 25-32-75.
Філія видавництва «Ранок»:
вул. Київська, 153-Б,
т. (067) 692-32-43, факс (0652) 54-21-38.
Фірмові магазини видавництва «Ранок»:
вул. Київська, 153-Б (в АТБ),
т. (050) 188-64-29, (095) 538-34-94;
вул. Гагаріна, 3 (в АТБ) т. (099) 755-99-62,
(095) 538-34-94;

Сміла
Маг. «Кругозір», вул. Чапаєва, 4,
т. (047) 33-42-171.

Суми
Маг. «Ранок Книга», просп. Лушпи, 15,
т. (099) 31-30-660, (0542) 32-65-63.
Маг. «Книголюб», вул. Козацький вал, 1,
вул. Наб. річки Стрілки, 46,
т. (0542) 22-53-00.

Тернопіль
Бабовал Н. Р., вул. Шевченко, 7,
т. (068) 843-32-45, (0352) 43-57-83.
Філія видавництва «Ранок»:
вул. Об'їзна, 12;
Ринок «Західний», 3-й ряд,
т. (067) 395-33-05, (067) 350-19-05.
Маг. «Дім книги», вул. Коперника, 19,
т. (0352) 43-01-39.

Тульчин
Маг. «Книги», вул. Леніна, 88,
т. (063) 265-65-02.

Ужгород
Маг. «Абетка», вул. Волошина, 26.
Маг. «Абетка+», вул. Грушевського, 61,
т. (0312) 66-41-13, (050) 131-98-67.

Харків
Маг. «Книголенд», вул. 23 Серпня, 47,
т. (057) 721-06-86.
Маг. «Книголенд»,
вул. Чернишевського, 14,
т. (057) 752-04-55.
Книжковий ринок, вул. Клочківська, 30
(1-й ряд, конт. № 12, 8-й ряд, 30-те місце)
т. (067) 138-15-99, (050) 843-90-47;
(2-й ряд, 23-те місце) т. (098) 290-48-48.
Маг. «Почитайко», вул. Героїв Праці, 15,
т. (057) 758-27-69, (057) 758-36-64.
Маг. «Книголенд»,
просп. Маршала Жукова, 37,
(зуп. «29 мкрн») т. (057) 719-27-17.

Херсон
РП Одайник С. Ф., т. (097) 320-86-95.
Маг. «Меридіан», вул. Покришева, 15,
т. (0552) 37-01-85, (0552) 41-13-21.
Маг. «Гувернер», вул. Іллі Кулика, 135,
вул. Декабристів, 22,
т. (0552) 22-26-10.

Хмельницький
Маг. «Книжковий світ», вул. Подільська, 25,
т. (067) 602-77-04, (0382) 65-60-73.
Філія видавництва «Ранок»:
пров. Купріна, 15,
база «СЕМ», т. (0382) 706-316,
факс (0382) 64-16-46, 64-16-45,
т. (067) 381-06-33.
ТД «Дім книги», вул. Грушевського, 50,
т. (0382) 70-40-04, (098) 929-91-27.

Черкаси
РП Підопличко М. Д.,
вул. Бідгощська, 38/1, к. 110,
т. (0472) 64-41-07, (067) 25-22-218.
Маг. «Шкільний світ»,
вул. Бідгощська, 38/1,
т. (067) 473-93-23.
Маг. «Книги», вул. 30 років Перемоги, 50,
т. (0472) 51-22-51.

Чернівці
Маг. «Оксамит», вул. Головна, 45,
т. (099) 200-98-08, (095) 689-57-79.
Маг. «Книги», вул. Синельникова, 13 А,
т. (050) 081-19-12, (050) 100-12-20.
Маг. «Книги», вул. Ломоносова, 4,
т. (037) 252-64-13.

РП — регіональний представник

Для нотаток

БІБЛІОТЕКА ЖУРНАЛУ
«ІСТОРІЯ ТА ПРАВОЗНАВСТВО»

**Книжкові додатки не є дайджестом статей.
Актуальна тематика, інноваційні методики, високий індекс практичності.
Сучасні книги для вчителя від найбільшого виробника
методичної літератури в Україні.**

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ ЗАВЧАСНО!

**У вартість передплати на місяць входить:
3 випуски журналу
+ книжковий додаток!**

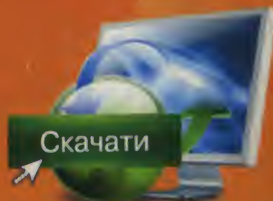
Як оформити редакційну передплату зі знижкою, дізнайтеся за тел.: (057) 731-96-36



ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС
08409



Також придбайте посібник в електронному вигляді на сайті:
www.e-kniga.in.ua



Оформити передплату на журнал «Історія та правознавство» з книжковим додатком можна з кожного наступного місяця у будь-якому відділенні зв'язку України.